

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus Ta'lim Vazirligi  
Mirzo Ulug'bek nomidagi Samarqand Davlat Arxitektura-Qurilish  
Instituti

Arxitekturaviy loyihalash kafedrası

“Bino va inshootlar tipologiyasi”

fanidan

**MA'RUZALAR MATNI**

Samarqand-2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus Ta'lim Vazirligi  
Mirzo Ulug'bek nomidagi Samarqand Davlat Arxitektura-Qurilish Instituti  
Arxitekturaviy loyihalash kafedrası

Institutning ilmiy-uslubiy  
kengashida ko'rib chiqildi  
va chop etishga ruxsat berildi  
Ro'yxatga olindi: \_\_\_\_\_  
Bayonnoma N<sup>o</sup> \_\_\_\_\_  
“ \_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2018-yil

“Tasdiqlayman”  
Institutning ilmiy-uslubiy  
kengashi raisi  
t.f.n., dotsent A.R.Raximov  
\_\_\_\_\_  
“ \_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2018-yil

Bino va inshootlar tipologiyasi

Fanidan

ma'ruzalar matni

5340100-Arxitektura ta'lim yo'nalishiga mo'ljalangan

Samarqand-2018

## Mundarija:

1-ma'ruza: Kirish. Bino va inshootlar tipologiyasi muammolari to'g'risida umumiy tushuncha.....	4
2-ma'ruza: Turar joy binolari .....	9
3-ma'ruza: Kwartira va uning elementlari .....	10
4-ma'ruza: Kam qavatli turar joy binolari. Yakka tartibdagi uylar .....	11
5-ma'ruza: O'rta qavatli turar joy binolari .....	12
6-ma'ruza: Ko'p qavatli turar joy binolari. Baland qavatli turar joylar.....	17
7-ma'ruza: Jamoat binolari va inshootlarining ilmiy-nazariy va funksionalloyihalash asoslari.....	22
8-ma'ruza: Jamoat binolarining elementlari .....	24
9-ma'ruza: O'quv-tarbiya muassasalari binolari .....	29
10-ma'ruza: Tomosha ko'rsatish binolari .....	40
11-ma'ruza: Sport inshootlari. Universal sport zallari. Yopiq sport suv havzalari ...	51
12-ma'ruza: Savdo, maishiy xizmat ko'rsatish bino va inshootlari. Umumiy ovqatlanish muassasalari .....	58
13-ma'ruza: Ma'muriy, maishiy binolar .....	67
14-ma'ruza: Transport inshootlari .....	72
15-ma'ruza: Davolash-profilaktika binolari .....	77
16-ma'ruza: Sanoat binolarining arxitekturaviy tipologik xususiyatlari. Sanoat binolarini loyixalashni funksional texnikaviy asoslari .....	81
17-ma'ruza: Sanoat korxonalarining hajm – rejalash, kompozision, konstruktiv yechimiga ishlab chiqarish texnologiyasi va muxitning ta'siri .....	83
18-ma'ruza: Sanoat binolarining konstruksiyalari Bino va inshootlarning turli sanoat tarmoqlari va ularning tiplari .....	85

# **1-ma'ruza: Kirish. Bino va inshootlar tipologiyasi muammolari to'g'risida umumiy tushuncha**

## **KIRISH**

Turar – joy va jamoat va sanoat binolarining arxitekturasi inson hayotining serqirra tomonlarini, jamiyatning sosial-ijtimoiy rivojlanish jarayonini badiiy qiyofada yoritib berishga xizmat qiladi. Shu bilan birga jamiyatning ma'naviy va mafkuraviy Dune qarashiga ham bir qator bog'liq bo'lib zamonaviy arxitektura ham shunga javob berishi lozim.

Arxitektorning malakali tayyorlash va o'qitish jarayonida bino va inshootlar tipologiyasi fani o'qitilishi arxitektur ilmining asosiy bo'limi sifatida alohida katta ahamiyatga ega.

Tipologiya bino va inshootlarning tuzilish tamoyollarini ishlab chiqadi va tizimga soladi, tipologiya quyidagi talab parametrlarni ochadi: sotsial, shaharsozlik, funksional, konstruktiv, iqtisodiy va me'moriy-badiiy talablarni yaratadi va o'rganadi.

Tipologiya- bino tiplarini yaratadi, ularni normasini va xonalar tarkibini o'rgatadi. Tipologiyaning tarkibiy tuzilmasi bo'lib, iqlimshunoslik, arxitekturaviy akustika va yorug'lilik, evakuatsiya bilan ta'minlanishi.

Tipologiya turar joy va jamoat binolarini loyihalashda jamoat rivojlanish darajasiga tegishli miqdoriylik va sifatlilik parametrlarni aniqlaydi, yana ham aniqroq qilib aytganda tipologiya nimani qayerda, qancha va qanday quriladi degan savollarga javob beradi.

Arxitektorning tasavvurida bo'lajak me'moriy asar uning formasining yaxlitligida va binoning vazifasi maqsadiga ochilishiga, protseslarni xizmat ko'rsatilishi, bunga taalluqli xonalar tarkibi, ularning guruhlanishi zastroykada joylanishi, har xil, maxsus va loyihalashda umumiy talablar paydo bo'ladi.

### **O'quv fanining maqsadi va vazifalari**

Kundan- kunga rivojlanib borayotgan ilmiy texnik taraqqiyot yesa turar-joy, jamoat va sanoat binolari va komplekslarini ichki funksional tuzilishi va tashqi ko'rinishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib unda jamiyatning ma'naviy va mafkuraviy ifodasini ko'rsatib beradi.

Yani ushbu fanning asosiy maqsadi – jamiyatning sosial –ijtimoiy rivojlanish jarayonining turar-joy, jamoat binolari arxitekturasi bilan uzviy bog'lanishini ko'rsatib berishdan iborat. Qo'yilgan maqsadga yerishish uchun quyidagi vazifalar qo'yiladi:

- arxitekturada umumiy tipologik bilimlar asoslarini arxitekturaning barcha bo'limlari bilan bog'langan holda olib borish;
- turar-joy binolarini loyihalashda tipologiya asoslarini chuqur o'rganish;
- jamoat binolarini arxitekturaviy loyihalashda tipologiyaning ahamiyati;
- sanoat binolarini va turar joylarni loyihalashda ijtimoiy asoslari;
- ishlab chiqarish bilan arxitekturaviy loyihalashning tipologik asoslari.

Qolaversa fanning maqsadi, bo'lajak mutaxassislarni o'z faoliyatlari davomida turar – joy va jamoat binolarini loyihalashda ularni tipologik husussiyatlarini inobatga olishdan iborat.

Turar – joy va jamoat binolari tipologiyasi fanining vazifasi talabalarga bino va inshootlarning turlarini ularga ta'sir yetuvchi omillarni ko'rsatib berishdan, bir – biridan ajrata olishga o'rgatishdan iborat.

Arxitektura mutaxassisligiga tayyorlashning o'qitish jarayonida katta ye'tibor arxitektura fanining yeng muhim qismi bo'lgan turar – joy va jamoat binolari tipologiyasini o'rgatishga qaratiladi. Fanning o'qitish jarayonida talabalarga binolar xilini tashkil yettirish, ularni sistematik tarzda o'rganishni taqazo yetadi, shharsozlikdagi vazifasini., konstruktiv yechimini, ijtimoiy – iqtisodiy tamoillarini, badiiy – arxitekturaviy yechimlarini, bino tiplari pomenklaturasini, klassifikasiyasini, normalarini va xona turkumini aniqlashga o'rgatishdir. Talabalarni qayerda va qanday turdagi turar – joy jamoat binolarini qurishdan qat'iy nazar, ularda aholi uchun xar tomonlama qulay, shinam muhit va go'zal binolar yaratishlari lozim.

## **Asosiy qism**

### **Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni**

Kundan – kun rivojlanib borayotgan ilmiy – texnika taraqqiyoti turar – joy va jamoat binolarini arxitekturaviy loyihalashning uslubiy, nazariy va ilmiy asoslarini o'rganmay turib badiiy kompozitsiyani tushunmay turib, yangi qurilish normativlarini bilmay turib loyihalash mumkin yemasligini taqozo yetadi.

Shuning uchun ham bo'lajak mutaxassis-arxitektorlarga ushbu dastur turar joy va jamoat binolarining tipologiyasi kursini butun o'qish davomida o'rgatilib boriladi. Bu yesa o'z navbatida binolar tipini tashkil yettirish bilan birga, asosan ularni sistematik tarzda o'rganishni taqozo yetadi. Shaxarsozlikdagi vazifalarni, konstruktiv yechimini, ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini, badiiy-arxitekturaviy yechimlarini, bino tiplari nomenklaturasini, klassifikasiyasini, normalarini va xonalar turkumini aniqlab beradi. Umuman olganda tipologiya fani uch qismdan ya'ni turar joylar va jamoat bino va inshootlaridan iborat bo'lsada, biz bu yerda ikkalasini ajratmagan xolda umumlashtirib berishni lozim topdik.

Tipologiya – turar joy va jamoat binolarining sifatli qurilish parametrlarini klimatologiya masalalari, arxitekturaviy yorug'lik, akustika va yevakuasiya masalalarini, jamiyat taraqqiyotining rivojlanib borishini, o'sha davr bilan xamnafas bo'lish, yoki nima qurayapmiz, qancha qanday qilib qurish kerak degan savollarga javob beradi.

**Tipologiya** – butun mavjudot va predmetlarni kelib chikishi va bajaradigan funksiyasiga karab xillarga, guruxlarga va sinflarga bulish demakdir. Xar bir tipga mansub bulgan predmet va mavjudotning juda kup uxshash tomonlari bor. Bajaradigan funksiyasiga karab, undan anik maksadlarda foydalanish mumkin.

**Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi** – bino va inshootlarni foydalanish maksadlari, demak, funksiyasiga karab guruxlarga bulishdir. Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fan sifatida turar-joy, jamoat va sanoat binolarini jamiyat tarakkiyotining rivojlanib borishi tomonlarini xisobga olgan xolda, loyixalash va kurishni urgatadi. Insonning yashashi, mexnat kilishi va dam olishi uchun optimal sharoitlar yaratish muammolarini xal etish yulida xizmat kiladi.

### **Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fani**

Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fani loyixalashning umumiy nazariy masalalaridan kurilishning turli-tuman sharoitlari ta'siri ostida binolarni loyixalashning uziga xosliklarini ochib beradi. Unda umumiylikdan xususiylikga utib borilgan tartibdagi materiallar izchillikda bayon etiladi. Jamoat binolarini kurilishning zamonaviy tajribasi va ularni loyixalashning uziga xosliklari yuzasidan oliy arxitektura maktabi talabalarining bilimlarini boyitadi, shuninglek kurs va diplom ishlarini yuksak professional darajada ishlab chikish yuzasidan tugri metodik yunalish beradi.

### **Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fanining maqsadi**

Jamoat binolarini kurishning zamonaviy tajribasi va .loyixalashning uziga xosliklari yuzasidan oliy arxitektura maktabi talabalarining bilimini boyitish, shuningdek, kurs va diplom ishlarini yuksak professional darajada ishlab chikish uchun metodik yunalishlar berishdan iborat.

### **Fanning asosiy vazifalari**

- binolarni loyixalashda inson xayotining serkirra tomonlarini, jamiyatning sosial-ijtimoiy rivojlanish jarayonini badeiy kiyofada yoritib berishni urgatish;
- talabalarga binolarning tipologik asoslari, arxitekturaviy yechimlar kompozitsiyasi, ularning klassifikatsiyasi haqidagi bilimlarni berish;
- bino va inshootlarni loyixalash jarayonida xarakatdagi zamonaviy koida va meyerlardan tugri foydalana olish kobilyatini talabalarda hosil qilish;
- arxitekturaviy shart-sharoitlarni, xamda eng yaxshi yechimlarni tanlay bilish haqidagi bilimlarni berish.

## **Fanning predmeti**

Shaxsning mehnat kilishi, dam olishi, turar-joy sharoitini yaxshilashni tashkil etish

### **Fanning jamoat binolarini loyihalashdagi arxitekturlarni tayyorlashdagi roli va o'рни**

Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi asoslarini puxta egallagan kishlok arxitektori binolarni loyihalashda tabiiy iklim sharoitlarini xisobga oladi, optimal arxitekturaviy xajmiy-fazoviy va rejaviy kompozitsiyalar tuza oladi, bino tarkibidagi xonalarni tugri funksional-texnologik joylashtiradi, xarakatdagi zamonaviy koida va me'yorlar (KMK)-lardan foydalana oladi.

### **Fanning jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va estetik rivojlantirishdagi mohiyati**

Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fanining jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va estetik rivojlantirishdagi ahamiyati ham katta. Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi aholi maskanlari va muhitining arxitekturasini yaxshilash va yosh avlodga estetik tarbiya berishda, ularning hayotiy, dam olishga bo'lgan bo'lgan ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishda katta ahamiyat kasb etadi. Buning barchasi birgalikda jamiyatni iqtisodiy to'laqonli rivojlanishiga ko'mak beradi.

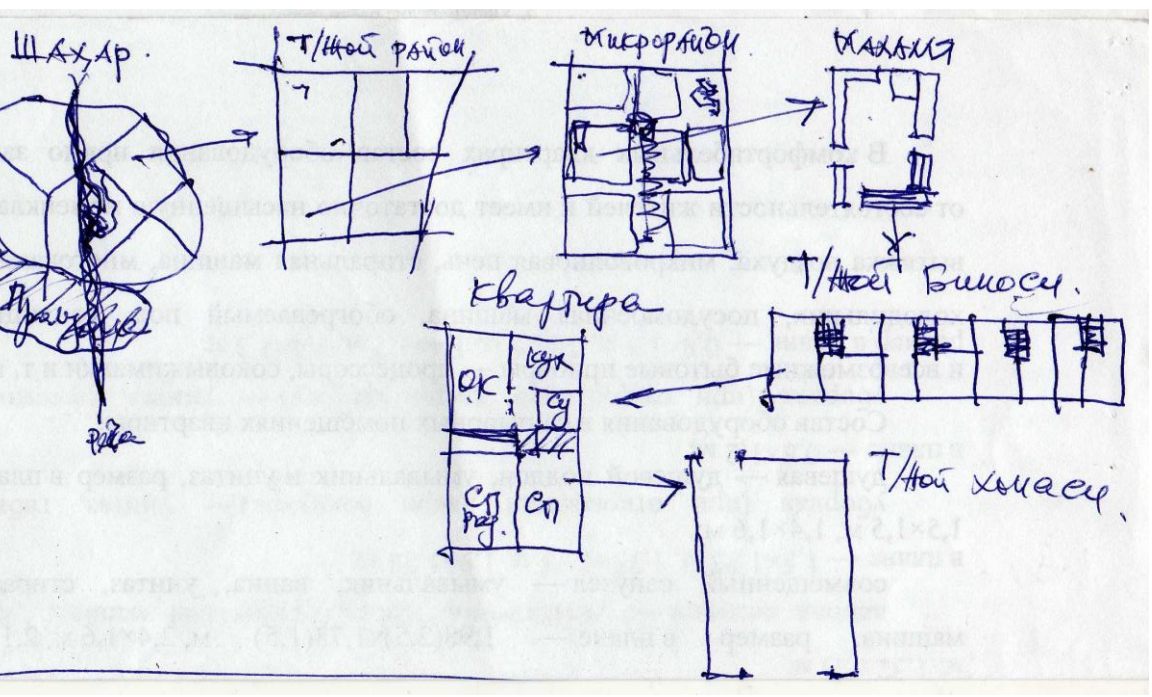
### **Fanning boshqa fanlar bilan bog'liqligi va aloqadorligi**

Turar joy va jamoat binolari tipologiyasi fani loyihalash asoslari, arxitekturaviy kompozitsiya, bino va inshootlar konstruksiyasi, arxitekturaviy loyihalash kabi fanlar bilan chambarchas bog'lik bulib, yetuk professional kishlok arxitektor kadrlarini tayyorlash maksadida xizmat kiladi

### **Asosiy tushunchalar**

Uzbekiston xududi iklimiy kursatkichlariga karab 3 kismga bulinadi: **1 kism** sovuk va uzok kishi xamda salkin yozi bilan ajralib turadi. Bunga Korakalpogiston, Xorazm va Buxoro viloyatining shimoliy kismi kiradi. **2 kism**ga Fargona vodiysi, Toshkent va Samarkand viloyatlari kiradi. Bu viloyatlar yumshokrok kishi va issik yozi bilan ajralib turadi. **3 kism**ga yozi juda issik, kishi kiska va yumshokrok iklimli viloyatlar kiradi.

Xonalarni texnologik joylashtirishda yukoridagi iklim sharoitlari katta ta'sir kursatadi. Maxalliy xalkning eng asosiy urf-odatlaridan biri bu ochik xavoda kuprok vaktni utkazishidir. Bu odat mamlakatimizning tabiati, iklim sharoitidan kelib chikkan bulib, xonadon tarkibida yozgi ochik xonalar va ayvonlarni loyixalashni takozo etadi.



Arxitekturada binolar va inshootlar klasifikatsiyasi (tasnifi).

Turar joy binolari:

1. Hovlili turar joylar;
2. O'rta qavatli turar joy binolari 3-5 qavat;
3. Ko'p qavatli turar joy binolari 9-12 qavat;
4. Baland qavatli turar joy binolari 15-25 qavat;
5. Osmono'par binolar 25 dan yuqori;



## 6. Osobnyak va villalar.

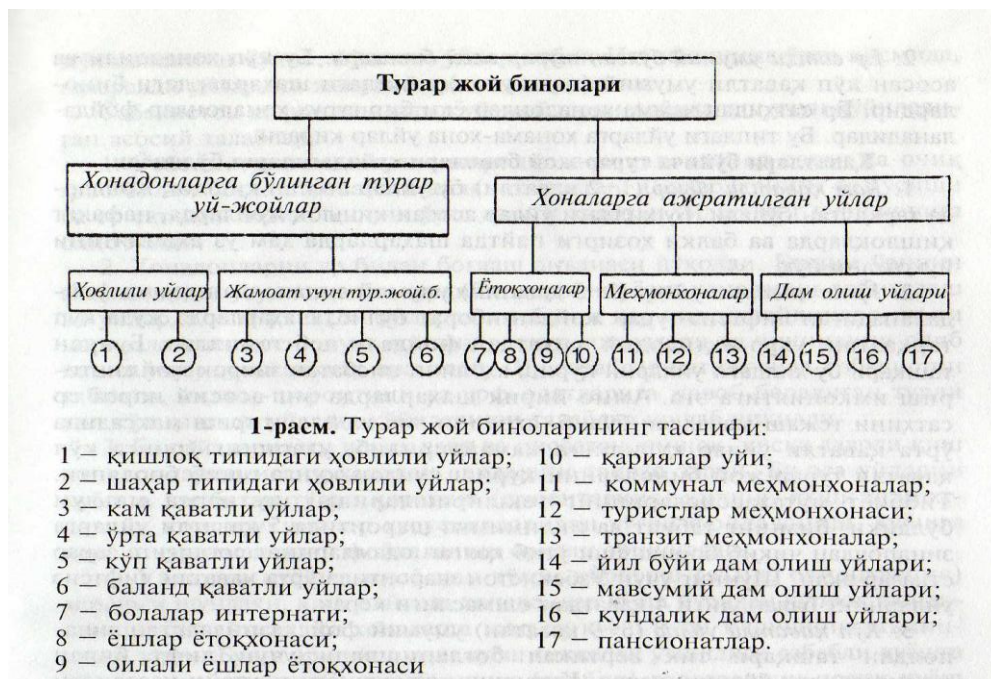
### Jamoat binolari:

1. O'quv ta'lim muassasalari;
2. Oliy ta'lim va ilmiy muassasalari;
3. Tomosha ko'rsatish binolari;
4. Sport inshootlari;
5. Savdo, maishiy xizmat ko'rsatish binolari;
6. Ma'muriy va maishiy binolar;
7. Transport inshootlari;
8. Davolash profilaktika binolari;
9. Umumiy ovqatlanish binolari.

### Sanoat va qishloq xo'jalik binolari:

1. Yengil sanoat binolari;
2. Og'ir sanoat binolari;
3. Kichik korxonalar;
4. Qishloq xo'jalik korxonalarini;
5. Oziq –ovqat sanoati.

## 2-ma'ruza: Turar joy binolari



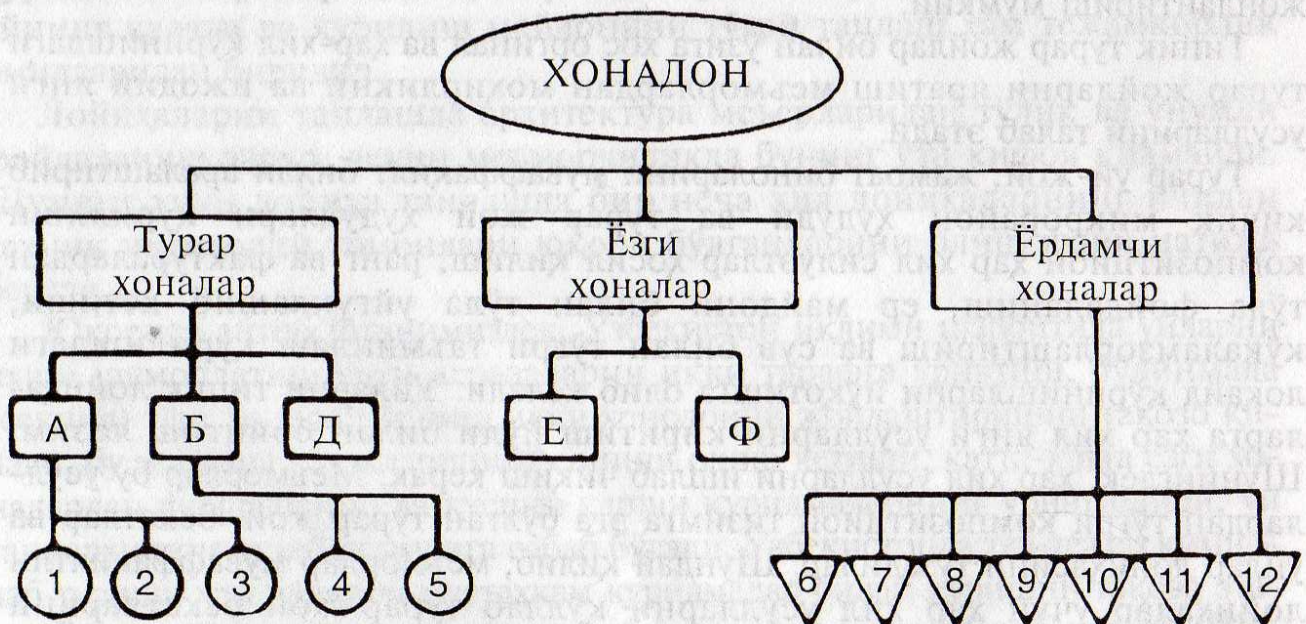
### **Xonadon va uning elementlari.**

Xonalarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan omillar:

- tabiiy iqlim sharoiti;
- ijtimoiy iqtisodiy imkoniyatlar;
- ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar;
- siyosiy omillar;
- moddiy texnik imkoniyatlar.

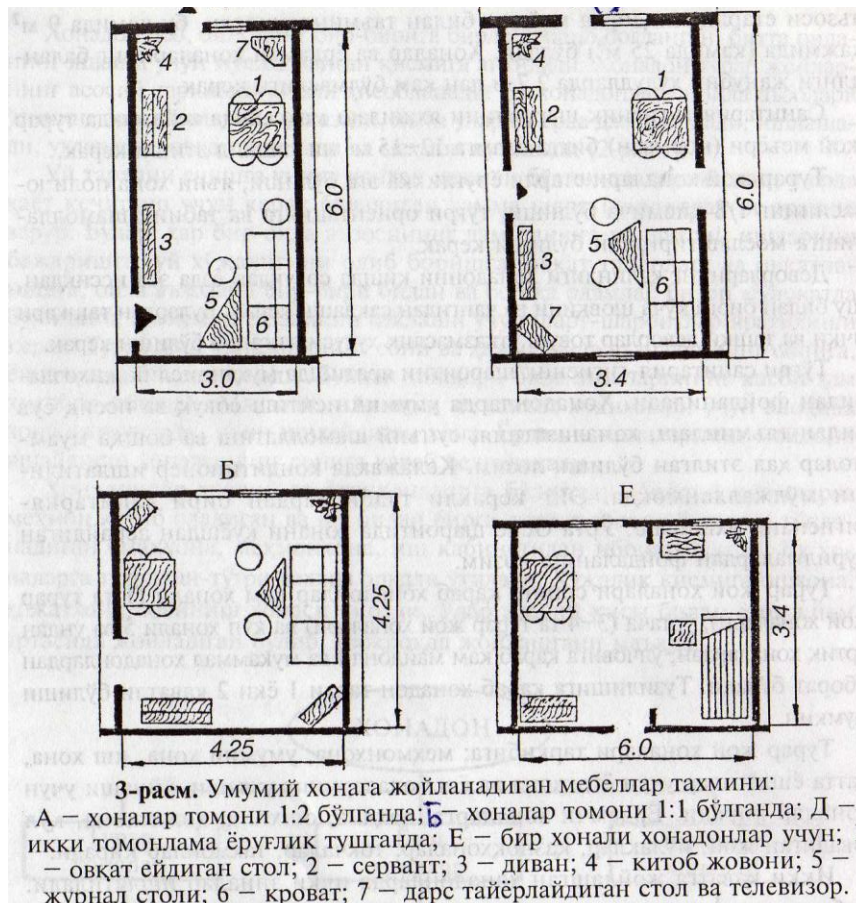
Xonadon xonalarining turlari quyidagilar:

- umumiychona, mehmonxona, ish xona;
- yotoqxonalar, ota onalar, bolalar, kelin kuyovlar xonalari;
- oshxona, yemakxona;
- yordamchi xonalar: kirish, xojatxona, hammom, yo'laklar, yozgi xonalar.



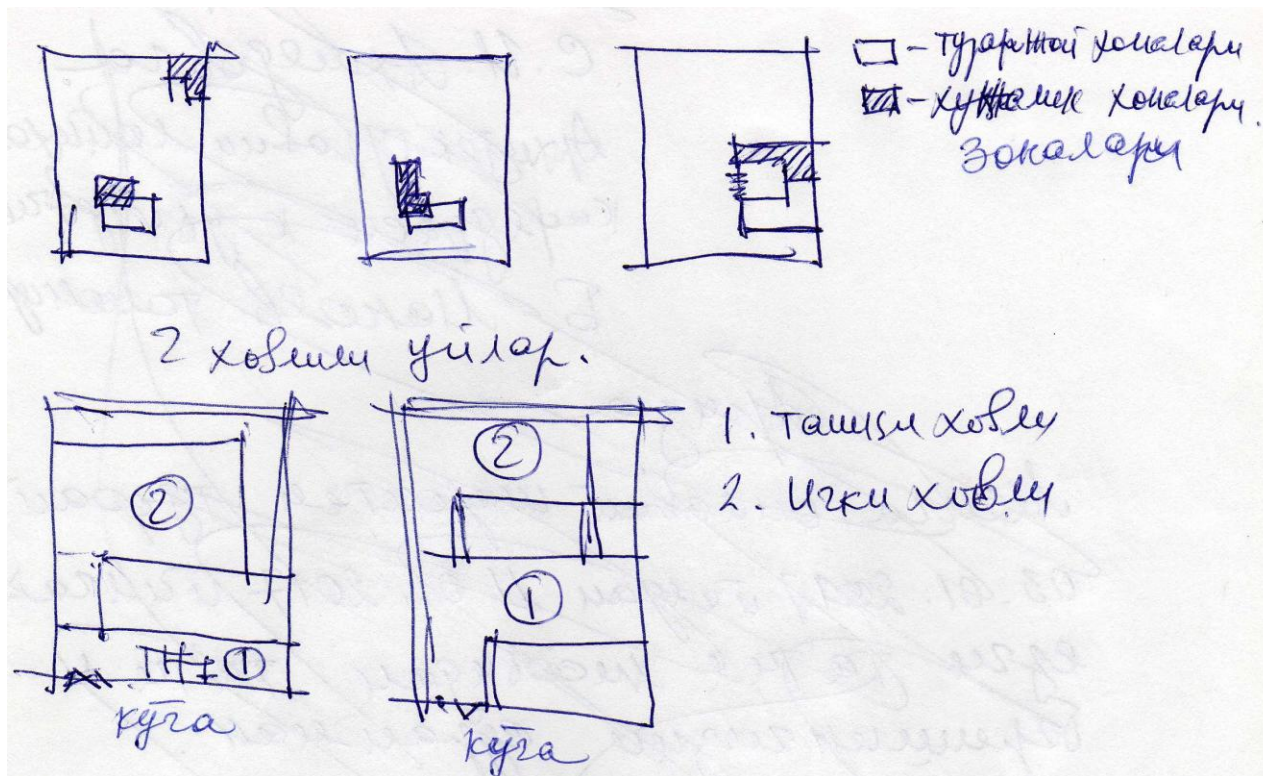
2-расм. хоналарининг таркиби:

А – ётоқхоналар: 1 – ота-оналар учун; 2 – болалар учун; 3 – катталар учун; Б – умумий хона: 4 – ошхона; 5 – меҳмонхона; Д – ишчи хона; Э – ёзги турар хона; Ф – ёзги рўзғор хона; 7 – ошхона; 8 – ҳожатхона; 9 – ҳаммом; 10 – коридор; 11 – хужра; 12 – даҳлиз.



#### 4- Ма'ruza. Kam qavatli turar joy binolari

Kam qavatli turar joy binolariga asosan hovli kiradi. Hovlilar ikki turga bo'linadi: tashqi va ichki hovli. Uylarni loyihalaganda shovqinli zona ko'cha tomonda bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi.



Uylarni loyixalaganda shovkinli zona k'cha tomonda b'lsa maqsadga muvofiq b'лади.

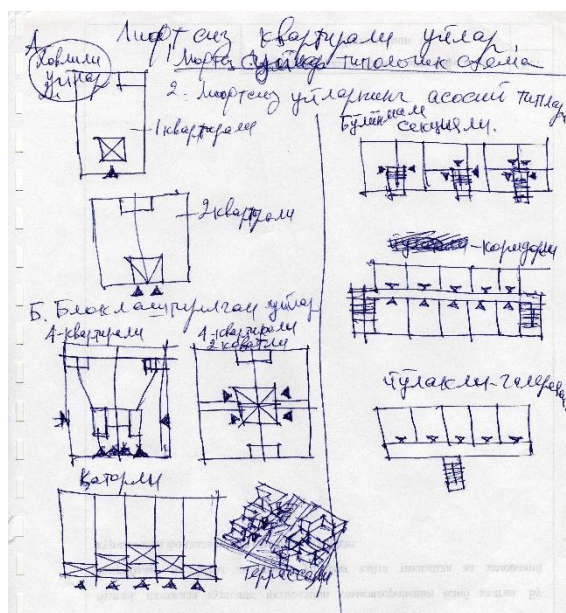


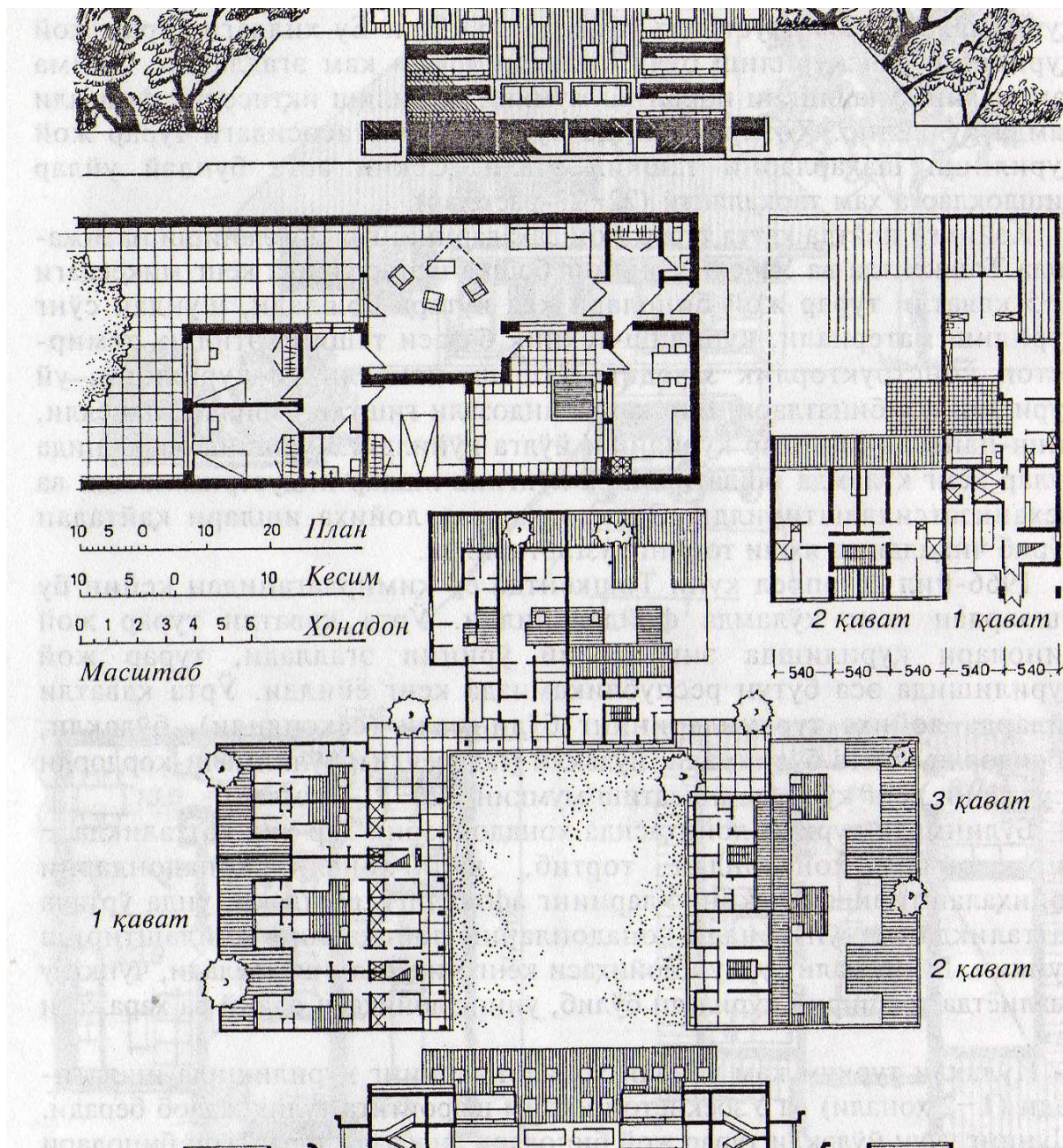
### 5-ma'ruza: O'rta qavatli turar joy binolari

3-5 qavatgacha bo'lgan uylar o'rta qavatli turar joy binolari turiga kiradi. Bu xildagi uylarda xonadonlar liftsiz, faqta umumiy zinapoyalar orqali bog'lanadi. Ularning tuzilmalari oddiy bo'lib, zavod va industrial bo'lishi mumkin. Bu xildagi uylar zich qurilishi kerak bo'lib, shahar erlarini kam egallaydi va hamma zamonaviy qulayliklarga ega. Qurilishi iqtisodiy foydali hamdir. Hozirgi vaqtda bunday uylar shaharlarimizning ko'rinishini tashkil etmoqda. Asta sekin bunday uylar rayon markazlarida ham qo'llanilmoqda. Eski tipovoy va eksperimental loyihalar qaytadan ko'rib chiqildi, yaxshi tomonga o'zgartirildi va prezidentimizning qarorlariga asosan arzon uy-joylar qurilmoqda. 1966-yil 26-aprel Toshkentdagi yer silkinishidan keyin o'rta qavatli turar

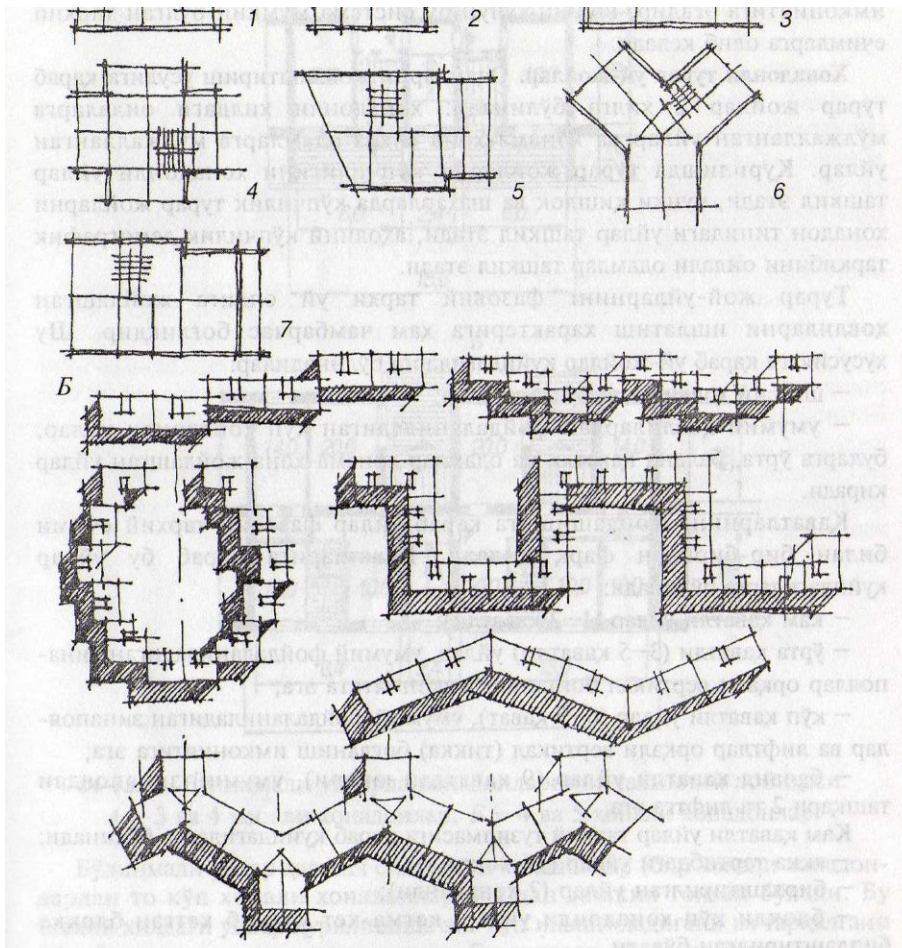
joy uylarining qurilishi eng asosiy o'rinni egalladi va butun respublikamizda keng yoyildi.

O'rta qavatli turar joy binolari quyidagi turlarga bo'linadi: bo'linmali, yo'lakli, minorali, koridorli.

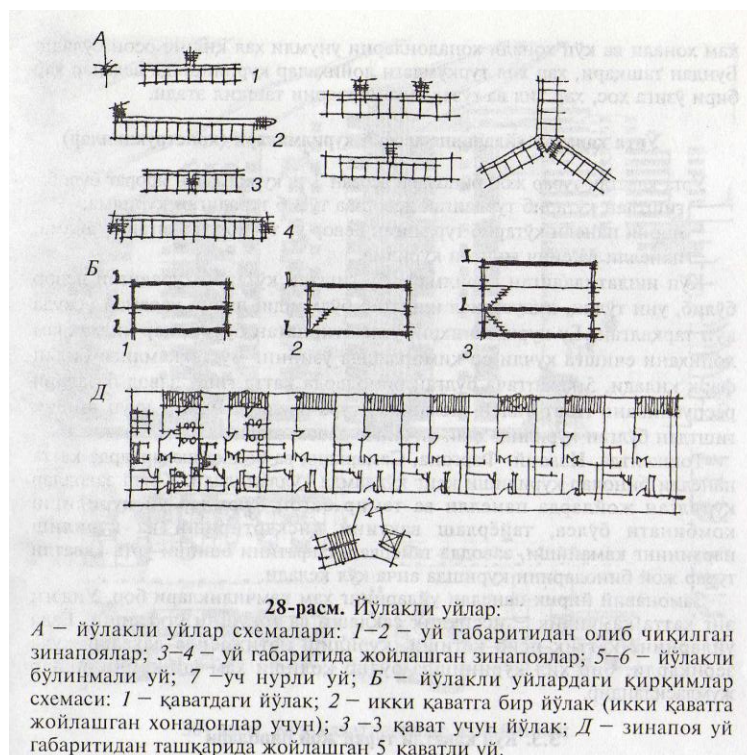




Bo'linmali (seksiyali) turkum loyihasida xonadonlarning har xil kattalikda, bir xonali xonadonlardan ko'p xonali xonadonlargacha loyihalash mumkin. Bu turkum keng miqyosda ishlatiladi chunki uamaliyotda tekshirib ko'rilgan bo'lib, uning loyihasi oddiy va kam harajatdir.



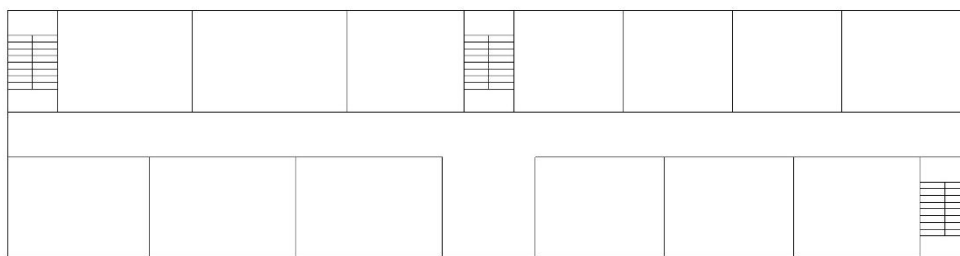
Yo'lakli (galereyali) turkum kam xonali xonadonlar qurilishida ishlatiladi(1-2 xonali) va O'zbekistonning iqlim sharoitiga to'liq javob beradi.



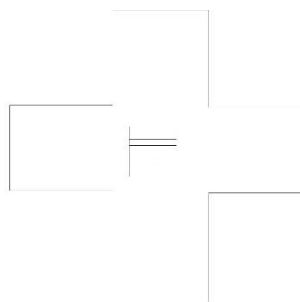
Koridorli turkum yo'laklidan ancha arzonga tushadi. Chunki koridorning ikki tomonida joylashgan xonadonlar korpus keng kommunikatsiya tejamli bo'ladi.



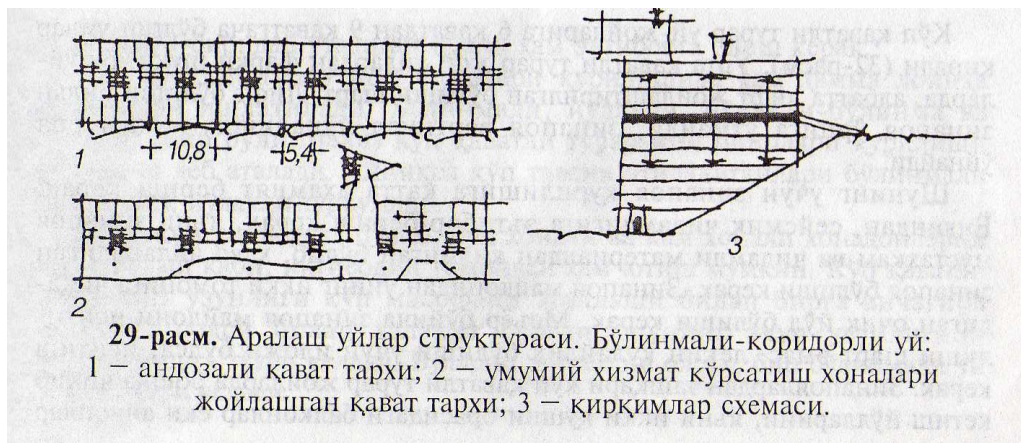
O'zbekiston sharoitida bu turkum noqulay chunki bunda xonadonlar bir tomonga qarab qoladi va yelvizakli shamollatish yo'qoladi.



Bir bo'linmali(minorali) turkumda bir qavatda to'liq 4 xonadonni joylashtirish mumkin. Qulayligi shundaki. Unda kam va o'rta xonali xonadonlarni ham joylashtirish mumkin.universal va ixcham joylashgan bo'lib zinapoya unumli foydalaniladi. Kengligi ancha ko'payadi, ammo o'zini ko'rinish nisbati kubga yaqinlashadi, proporsiya buziladi, shuning uchun bu turkum asosan ko'p qavatli uylar qurilishida ishlatiladi.



Aralash turkumdagi karidorli-seksiyali, galereya-seksiyali, karidorli-galereyali seksiyali bo'lishi mumkin.



O'rta qavatli uylarni asosiy qurilmalari (kons-ri) asosan 3 qismdan iborat:

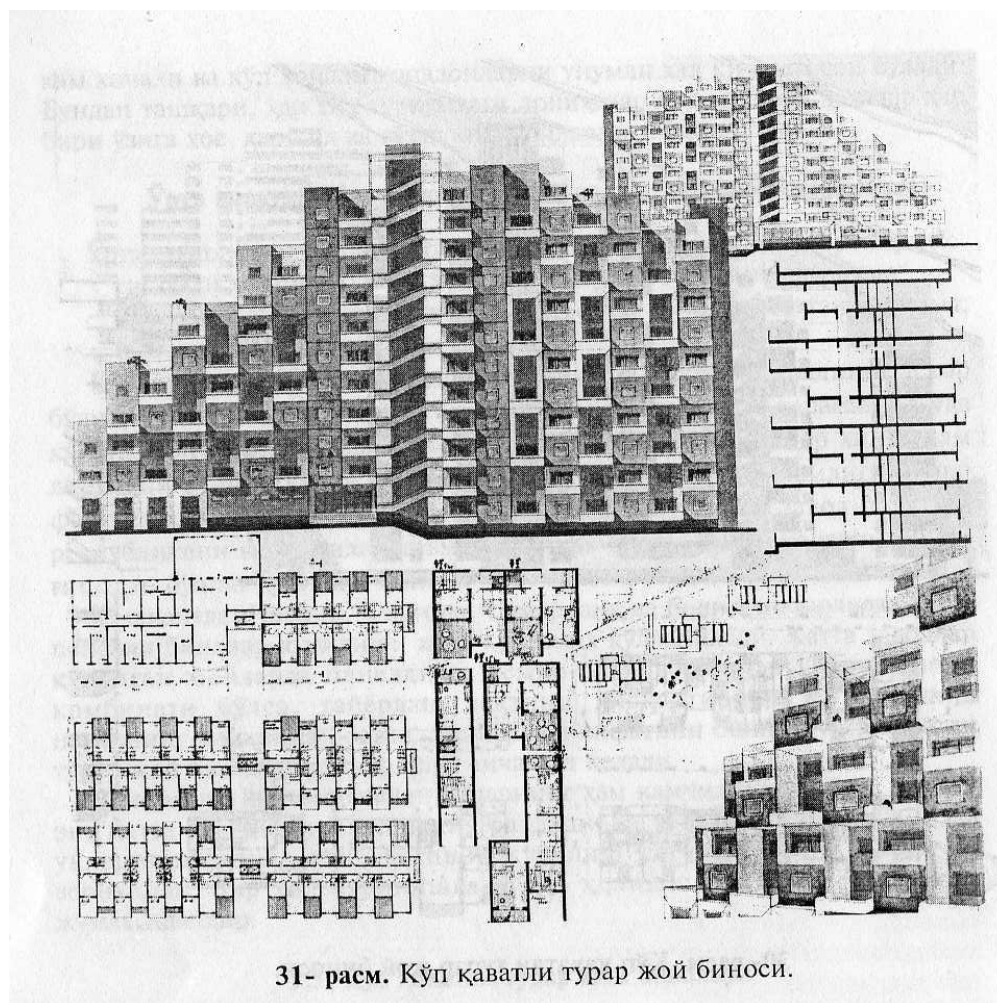
- 1) G'ishtdan ko'tarib turadigan devor va to'sib turadigan qurilmalar
- 2) Yirik panelli ko'tarib turadigan va to'sib turadigan qurilmalar
- 3) Panelli va zinch g'isht bilan to'ldirilgan.

Asosan birinchisi ko'p ishlatiladi. Ixcham loyihani yechishga va kuchli yer qimirlashda o'zini mustahkamligi bilan faqr qiladi. Panelli uylarni kamchiligi-issiqlik saqlashi va tovush o'tkazishi. Yozda uylarning qattiq isib ketishi, dahalarning juda zekarli bir xil shaklda bo'li qolishida.

### **Ko'p qavatli turar joy binolari.**

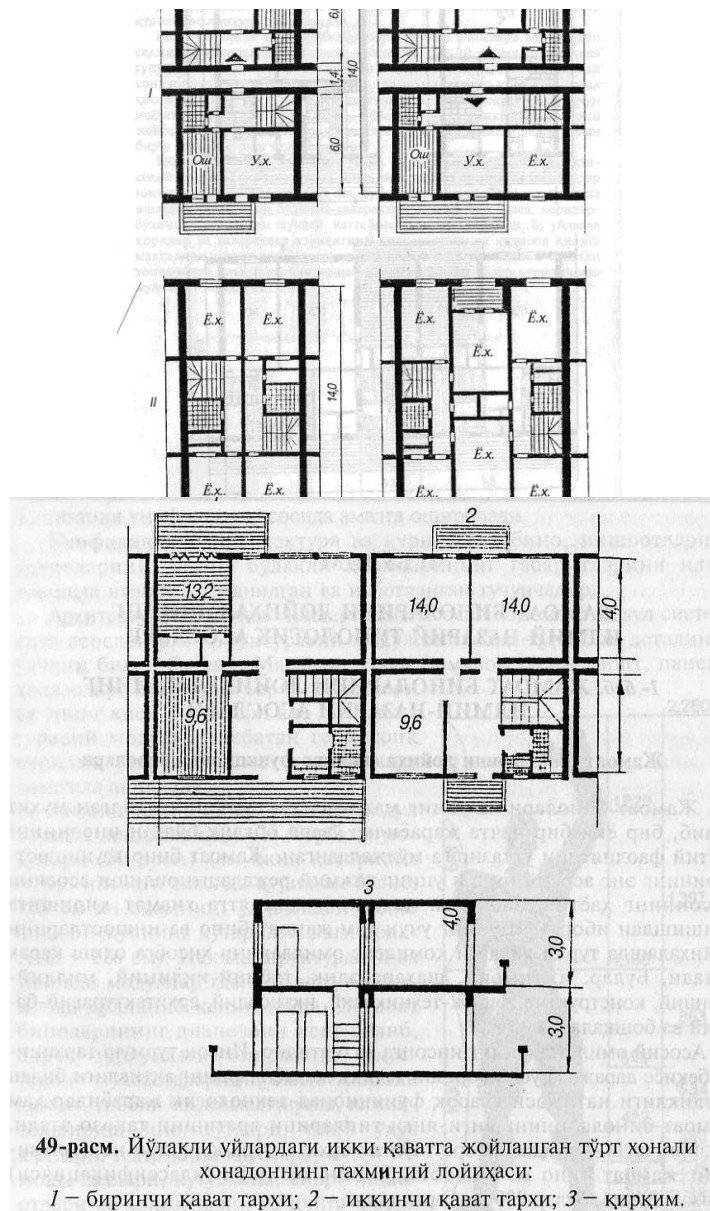
Ko'p qavatli turar joy binolariga 6 qavatdan 9 qavatgacha bo'lgan uylar kiradi. O'rta qavatli uylardan farqi shukibu uylarda albatta lift joylashtirilgan bo'lishi kerak. Ko'p qavatli turar joy binolari qurilishida hamma loyiha turkumlari ishlatiladi. Bo'linmali(seksiyali), yo'lakli(galereyali), karidorli, minorali va aralash turkumlar. Ayniqsa, ko'p tavsiya etiladiganlari bo'linmali(seksiyali), yo'lakli(galereyali) turkumlaridir. Bu turkumlar universal bo'lib, ko'p xonali va kam xonali xonadonlarning to'liq yechimi va iqtisodi tomonlama qulaydir. Ko'p qavatli uylarni uzunligi ko'p

bo'lmasligi kerak, chunki, atrofga o'zini soyasi bilan xalaqit beradi. Shuning uchun, seksiyali yoki minorali turkumlar ko'proq to'g'ri keladi. Uylar ko'p qavatli bo'lgani sababli odamlar tabiat manzarasidan uzoqlashadi, shuning uchun bunday uylarda yozgi xonadonlar katta ahamiyatga ega. Ayvonlar ikki qavatga, ko'kalamzorlash va ular xonadonni ko'chadagi shovqindan to'sadi, changdan himoyalaydi. Tekis tom chetidagi maydonlar tashkil etish, uni ko'kalamzorlashtirish uyning quyoshning tik nuridan saqlaydi va xonadonlarning xavosini pasaytiradi. Bundan tashqari, ochiq qavatli yoki umumiy foydalanish uchun uyning bir tomonida ochiq yozgi ayvonlar bo'lishi mumkin.



31- расм. Кўп қаватли тураб жой биноси.

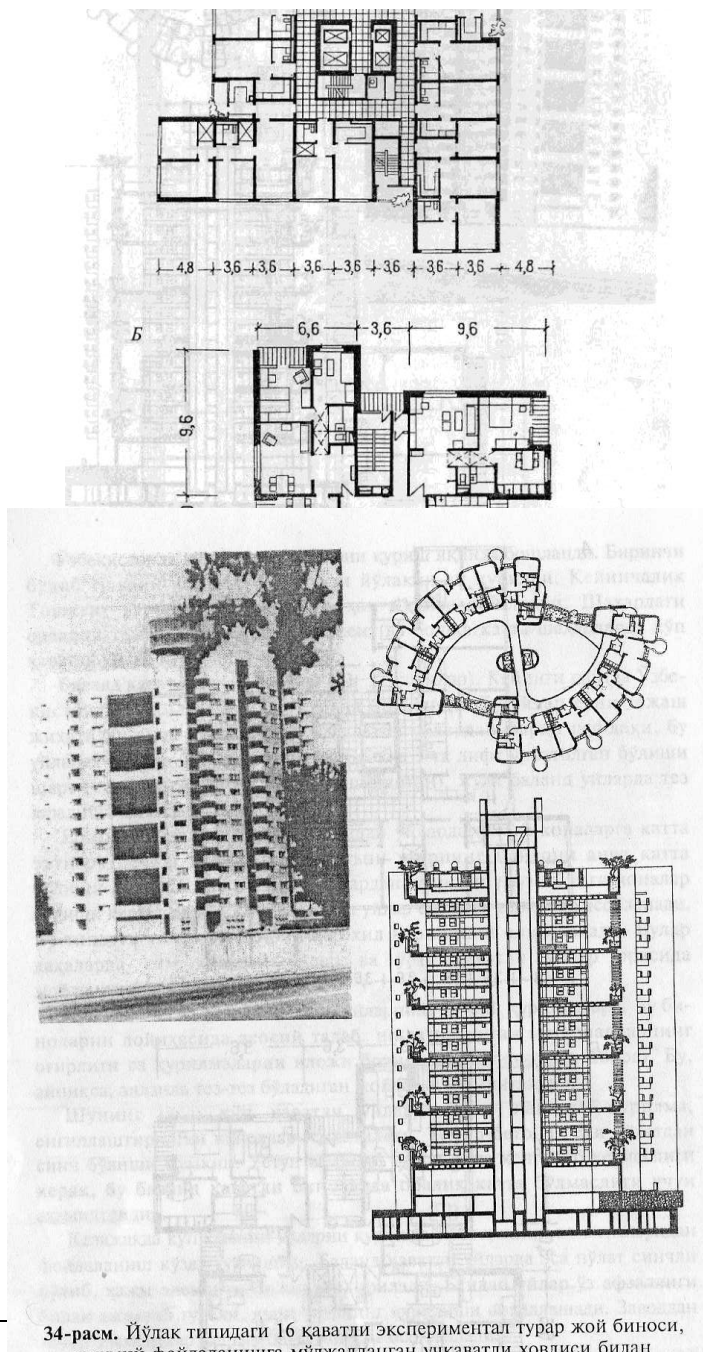
Koridorli va yo'lakli(galereyali) turkum uylarda 2 qavatda bir xonadon joylashtirish mumkin bo'lib , yelvizak masalasioson yechiladi va xonadonlar ikki tomonga qaragan bo'ladi.



### Baland qavatli turar joy binolari.

Keyingi paytda O'zbekistonda bu xildagi uylar qurilmoqda. Ko'p qavatli uylardan farqi, bir bo'linmada 2ta lift o'rnatilishi: odamlar va yuklar uchun, juda baland uylarda tez yuradigan liftlar o'rnatiladi.

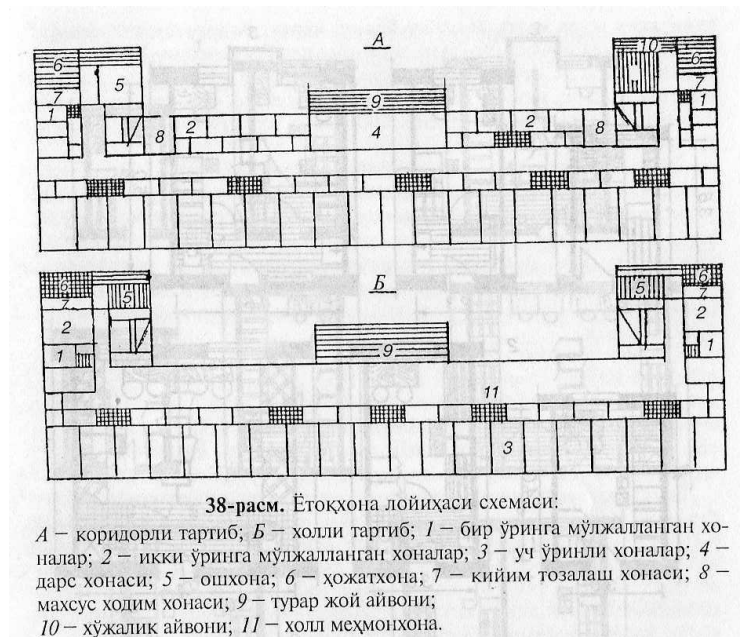
Uylarning asosiy qurilmalari yengillashtirilgan panellar, sinchlar po'latdan bo'lishi kerak. Iloji boricha yengillashtirilgan qurilmalar va qurilmalarni joyida quyma yengil temir beton ashyolar ishlatish kerak. Kelajakda sinch hajmiy elementlardan foydalanish ko'zda tutilmoqda. Ya'ni po'lat sinch yengil hajm elementlar bilan to'ldiriladi. Ularni har xil usulda joylashtirib, me'moriy ko'rinishini boyitish mumkin. ( masalan, Toshkentning Sirg'ali tumanida)



34-расм. Йулак типидagi 16 қаватли экспериментал турар жой биноси,  
 умумий фойдаланишга мўлжалланган учкаватли ҳовлиси билан

### Yotoqxonalar.

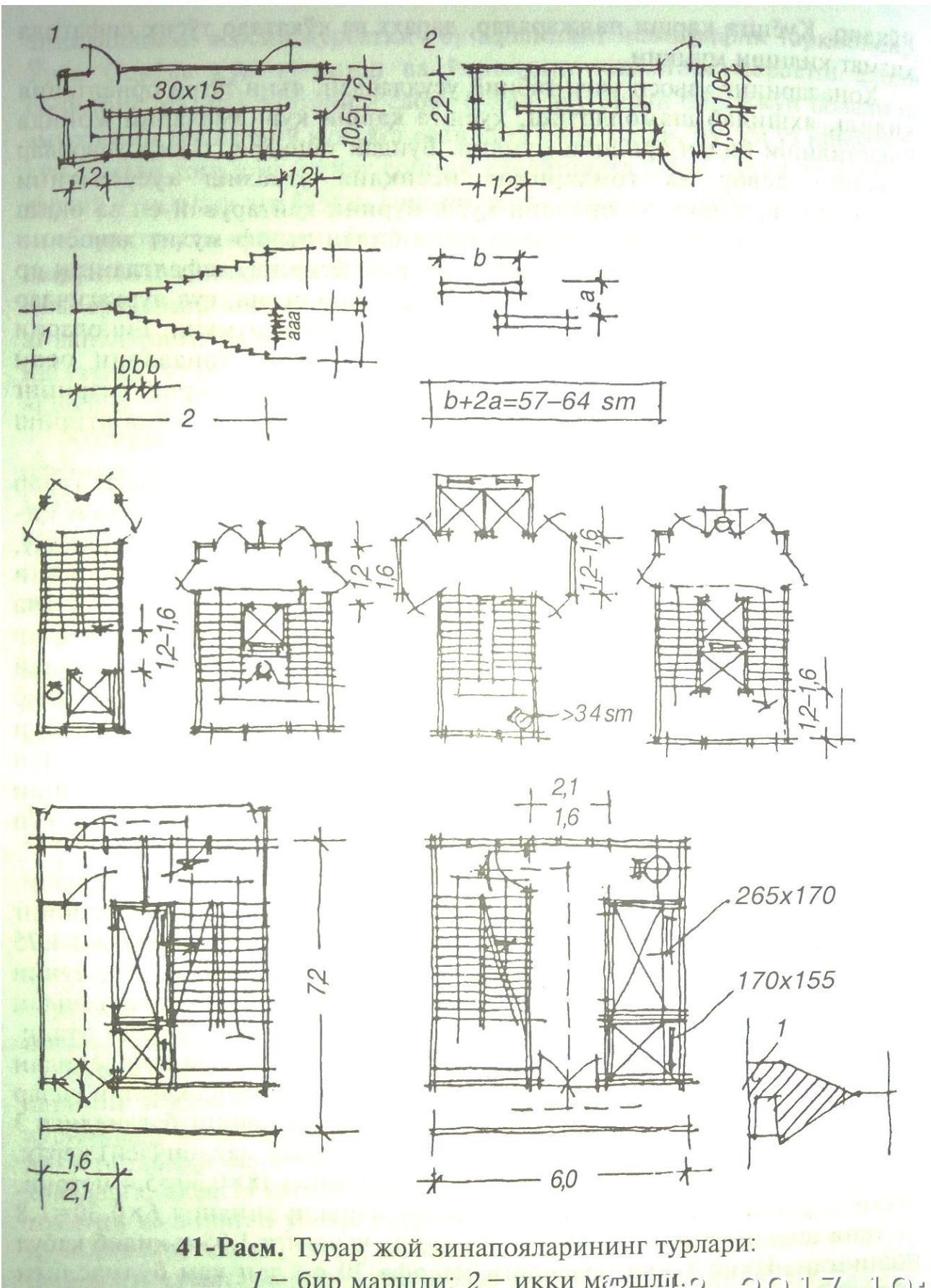
Yotoqxonalar deb insonlar vaqtinchalik yashaydigan uylarga aytiladi. Talabalar yotoqxonasi, yakka ishchilar yotoqxonasi, maktab internati, qariyalar uyi. Zamonaviy yotoqxonalar turar joy xonasi, yordamchi va umumiy maishiy xizmat ko'rsatish xonalaridan iborat bo'lishi kerak.



Yotoqxonada bir kishiga  $6\text{m}^2$  maydon ajratiladi va 1 krovatli xona  $8\text{m}^2$  dan kam bo'lmasligi kerak. Xonalar kengligi kamida 2.2m, uzunligi kamoda 3,5m bo'lishi kerak. Yotoqxonalar universal ya'ni ovqatlanish, uxlash va dars tayyorlash bo'lgani uchun bu xonani orientatsiyasiga va yelvizakka katta ahamiyat berish kerak. Eng qulay orientatsiya bu janub yoki sharq va janubiy sharqdir. Oynalarga quyoshga qarshi to'silmalar o'rnatilishi kerak.

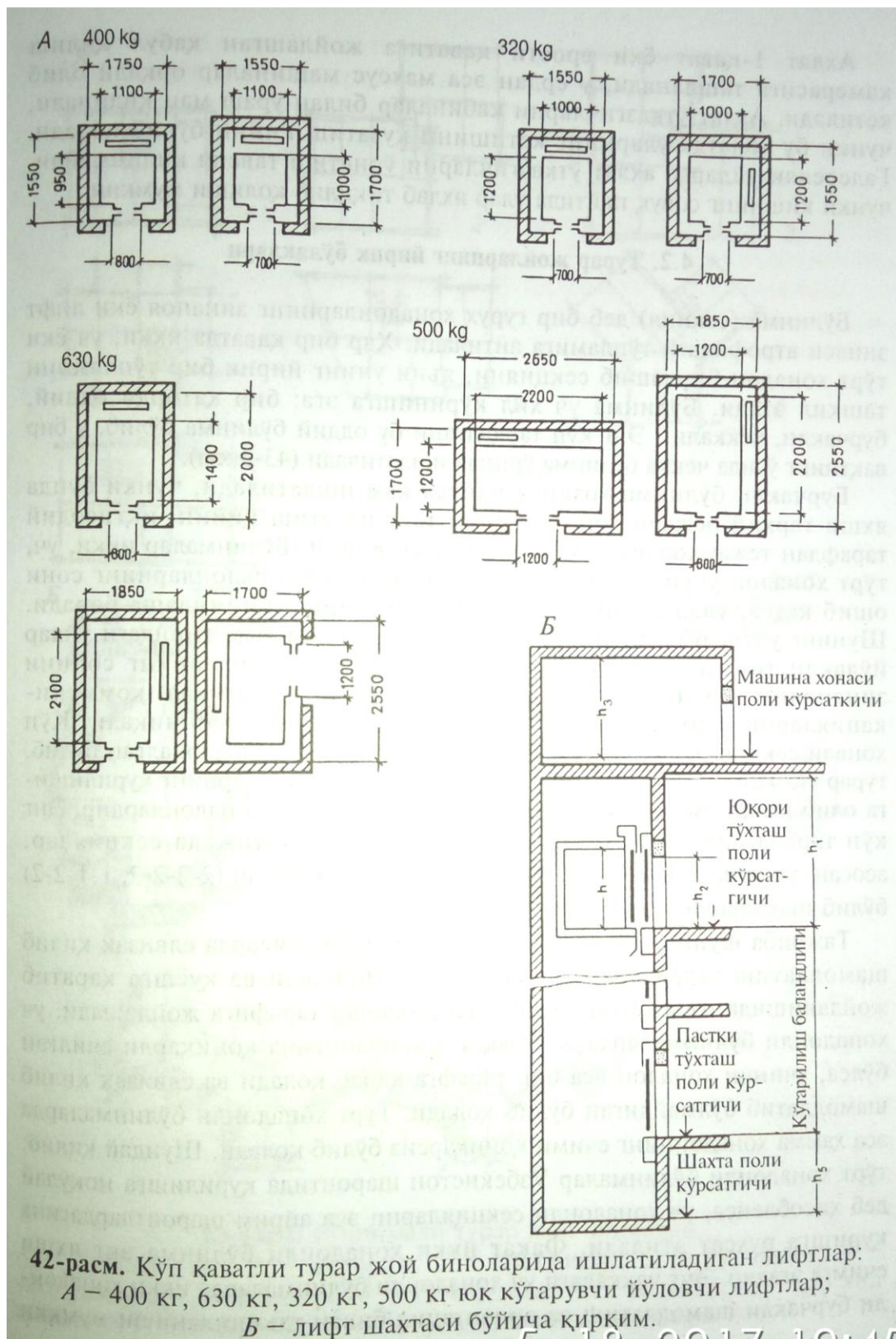
Yotoqxonalar tarkibi: yashash xonalar, sanitar tugunlar, oshxona, oyoq kiyim va ko'ylak tozalash xonasi, xo'jalik xonalari, xizmat ko'rsatish xodimlar xonalari, umumiy foydalanish xonalari.

Turar joylarning asosiy elementlari. Xonadon, bertikal bog'lovchi zanalar lift, gorizantal (karidor, yo'lak (galereya)), quyoshga qarshi qurilma, axlat o'tkazgich.



41-Расм. Турар жой зинапояларининг турлари:

1 — бир маршали; 2 — икки маршали.



**Mavzu: Jamoat binolarini loyihalashning tipologik asoslari.**

Jamoat binolari o'zining hajmiga, ishlatilish ko'lamiga qarab hozirgi zamonning eng ommabop bino va inshootlariga kiradi. Insonlarning zamonaviy talab va ehtiyojlarini qondirish maqsadida bu turdagi binolar asrlar davomida rivojlanib kelgan va quyidagi asosiy guruhlarga ajraladi: o'quv-tarbiya, madaniy-ma'rifiy, sport, savda maishiy,

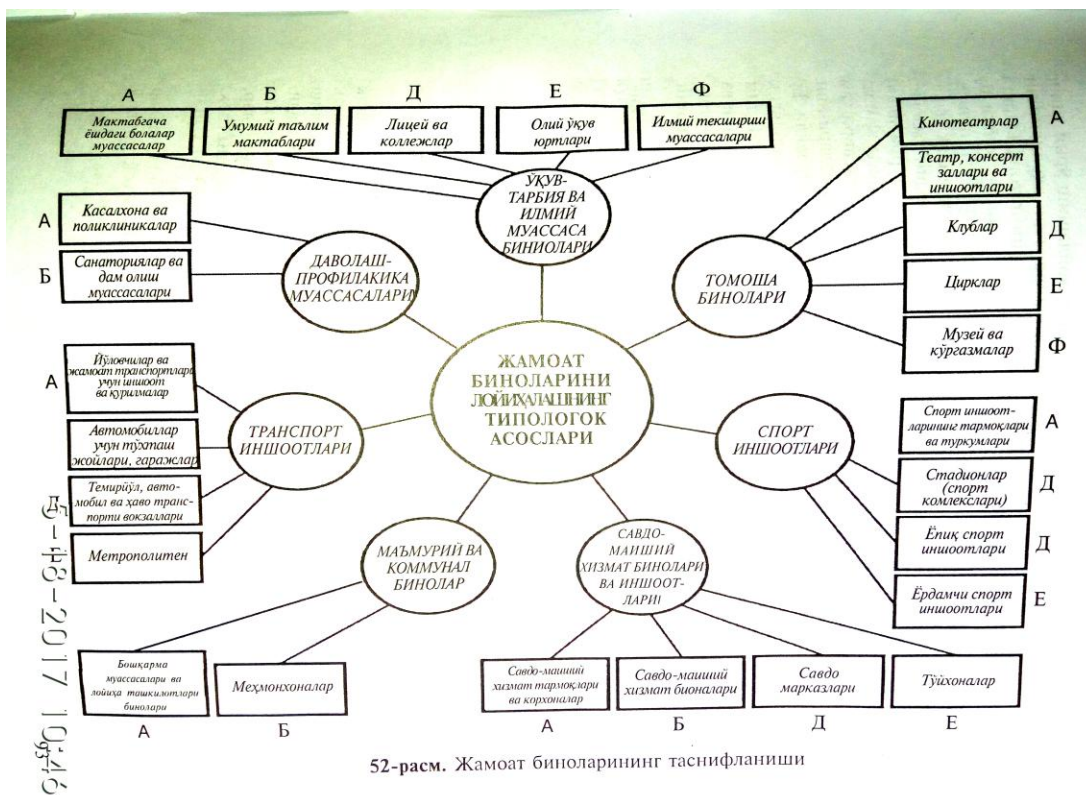


transport, davolanish sog'lomlashtirish va jamoat ovqatlanish korxonalari. Jamoat binolarining ushbu guruhlari yana bir qator kichik guruhlariga bo'linadi. Masalan, o'quv tarbiyaga mo'ljallangan guruh maktabgacha bolalar muassasalari(bog'cha, yasli), umumiy ta'lim maktab, akademik litsey va kollejlari. Bular ham o'z navbatida xizmat ko'rsatish xarakteriga ko'ra, kacha-yu kunduz xizmat, bolalar faqat kunduz kuni bo'ladigan, internatlar, maktab qoshidagi internat. Hajmiga ko'ra kichik, o'rtacha va yirik bo'lishi mumkin. Bundan tashqari bolalar uylari, jismoniy va aqliy zaif bolalarni davolash, tarbiyalashga mo'ljallangan maktab internatlari ham mavjud.

Har bir jamoat binosining arxitekturaviy-rejaviy yechimlari ularning maqsadiga muvofiq yuz beradigan texnologik jarayonlarga bo'ysuntirilgan. Shu sababdan bino va inshootlarda yirik o'lchamli xonalar paydo bo'ladi. Yirik o'lchamlilarga sport zallari, o'quv leksiya zallari, teatr zallari va boshqalar, mehmonxonalar, sanatoriylar, bolnitsalar. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, xonalarning joylashuvi va funksional belgilariga qarab guruhlanishi ma'lum qonuniyat asosida amalga oshiriladi.

### Jamoat binolarini tavsiflanishi(klasifikatsiyasi)

Jamoat binolari o'zining asosiy vazifalari, joylashuvi, rejaviy tuzilmasi, asosiy xonalar tarkibi, arxitekturaviy kompozitsiyasining g'oyaviy badiiy tasvirlanishi bo'yicha tavsiflanadi.



52-расм. Jamoat binolarining tasniflanishi

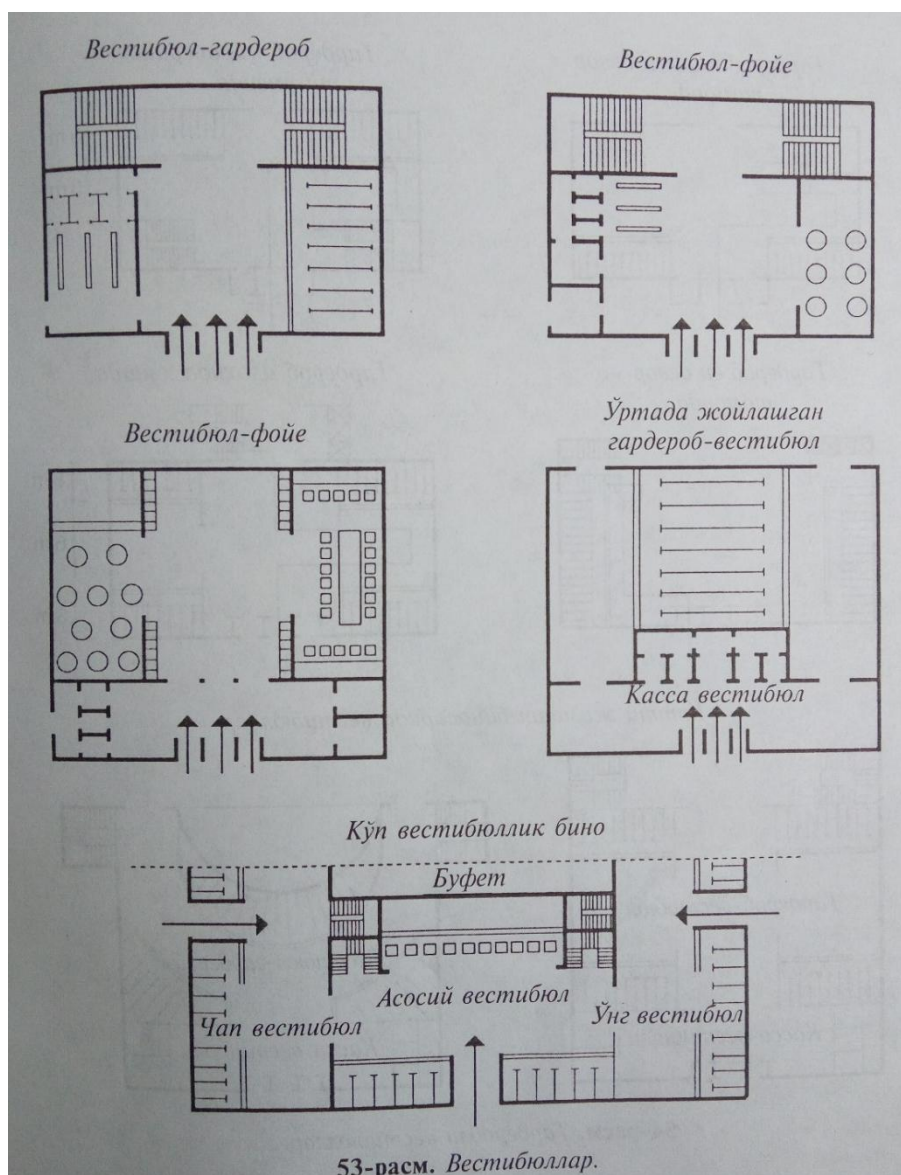
Binolarning hajmiy-rejaviy yechimlari ko'p yillik loyiha qurilish va ulardan foydalanish amaliyoti natijasidashakllandi, shu asosda rejalarining va hajmiy-fazoviy

kompozitsiyaning optimal tizimlari belgilandi va bulardan tipik ravishda foydalanildi. Xuddi shu asosda, jamoat binolari tashqi qiyofasining xarakteri, ularning badiiy tasviri ham shakllandi.

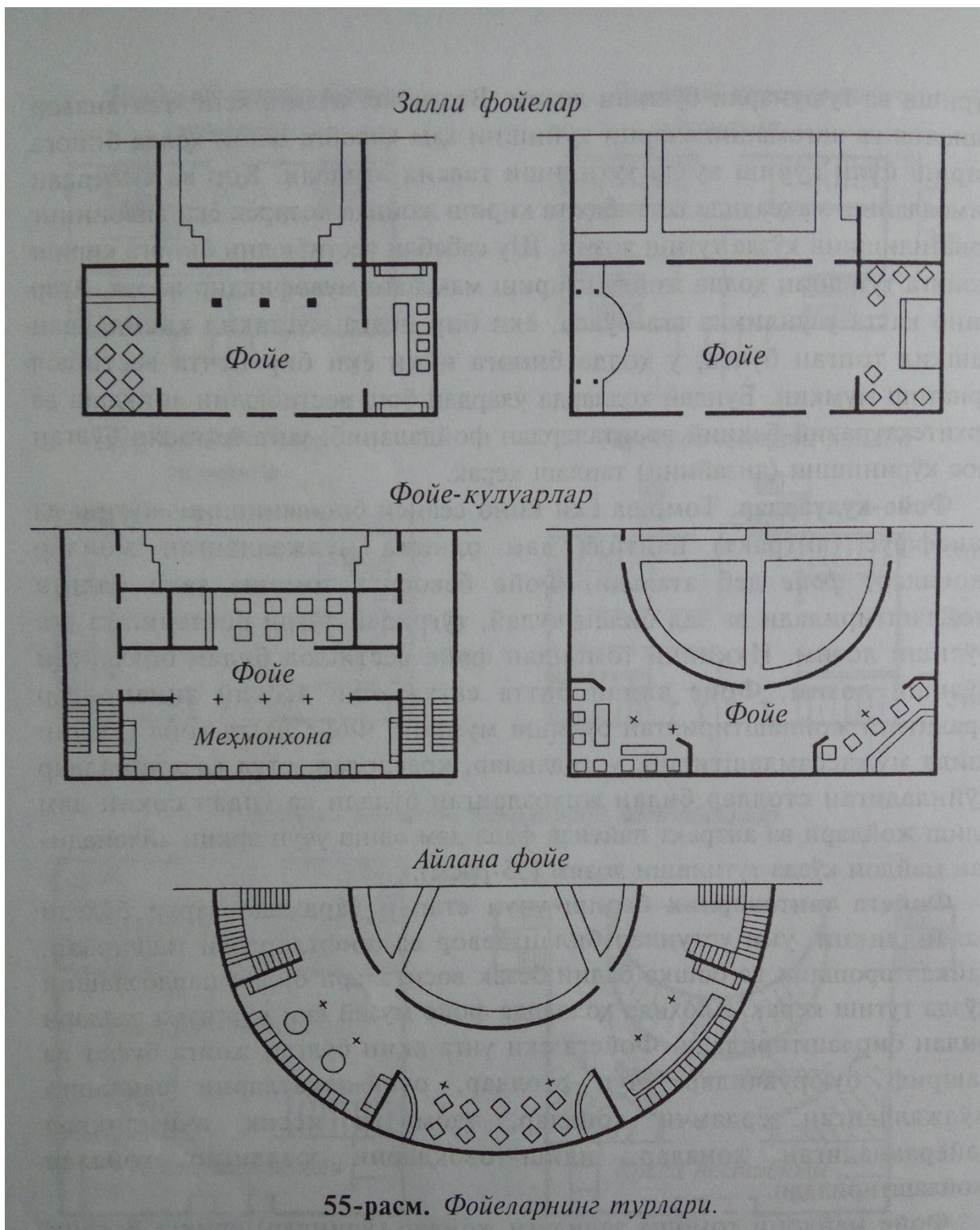
## 8-ma'ruza: Jamoat binolarining elementlari

Har bir jamoat binosi, tegishli vazifalarni bajarish maqsadida asosiy xonalar(maktabda-sinflar, institutda-auditoriya, teatrd tomosha zali, anivermagda- savdo-sotiq zallari ba h.k.)ga ega bo'ladi. Asosiy xonalardan tashqari yordamchi(vestibyul, faye, karidorlar, zinapoyalar va b) xonalarga ham ega. Alohida asosiy va yordamchi xonalarni jamoat binolarining elementlari deb qabul qilingan.

*Vestibyul*-jamoat binosining tashqi muhit(ko'cha, maydon) bog'laydigan xona. Jamoat binolarining hamma xonalariga vestibyul orqali o'tiladi va bunda hamma ma'lumotlar, gazeta va jurnalla, suvinerlar, salqin ichimliklar, do'konlar hamda tomosha binolarida chipta kassalari yoylashishi mumkin.

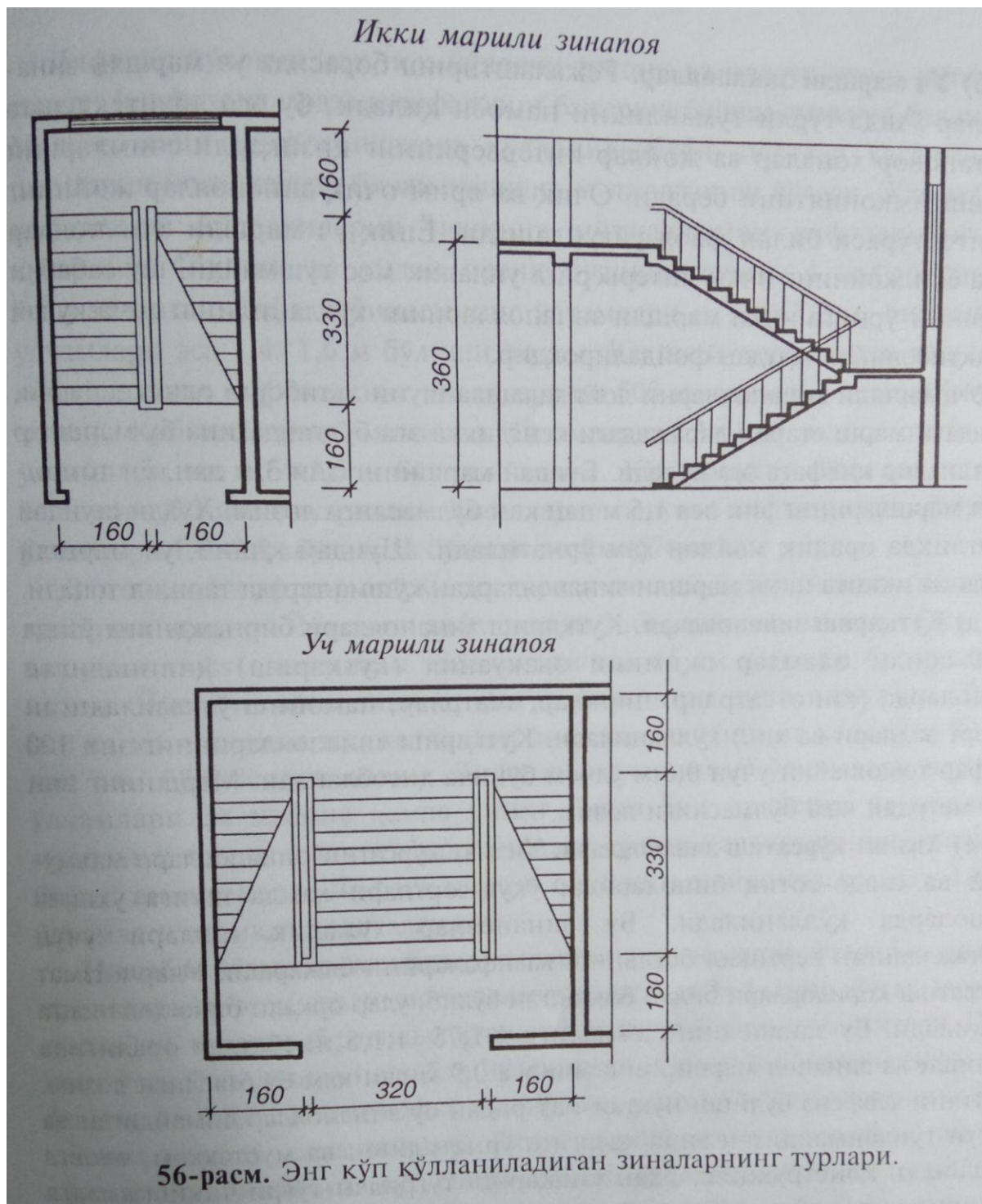


*Foye*- kular- tomosha boshlanishini kutish va antrakt paytida dam oladigan joylar faye deb ataladi. Vestibyul bilan tomosha zalini bog'laydi.



55-расм. Фойеларнинг турлари.

Gorizontal va vertikal bog'lanishlar bu: gorizontal-koridorlar, galereyalar, konveyerlar; vertikal- zinapoyalar, liftlar, nishabli yo'laklar, eskalator. Gorizontal bog'lanishlar ichida eng ko'p qo'llaniladigani koridorlar bo'lib, eng uzoq nuqtasidan (eshigidan) zinapoya yoki liftgacha bo'lgan masofa 25m dan oshmasligi kerak. Zinapoyalar- eng ko'p qo'llaniladigan turlari ikki marshli va uch marshli zinapoyalar.

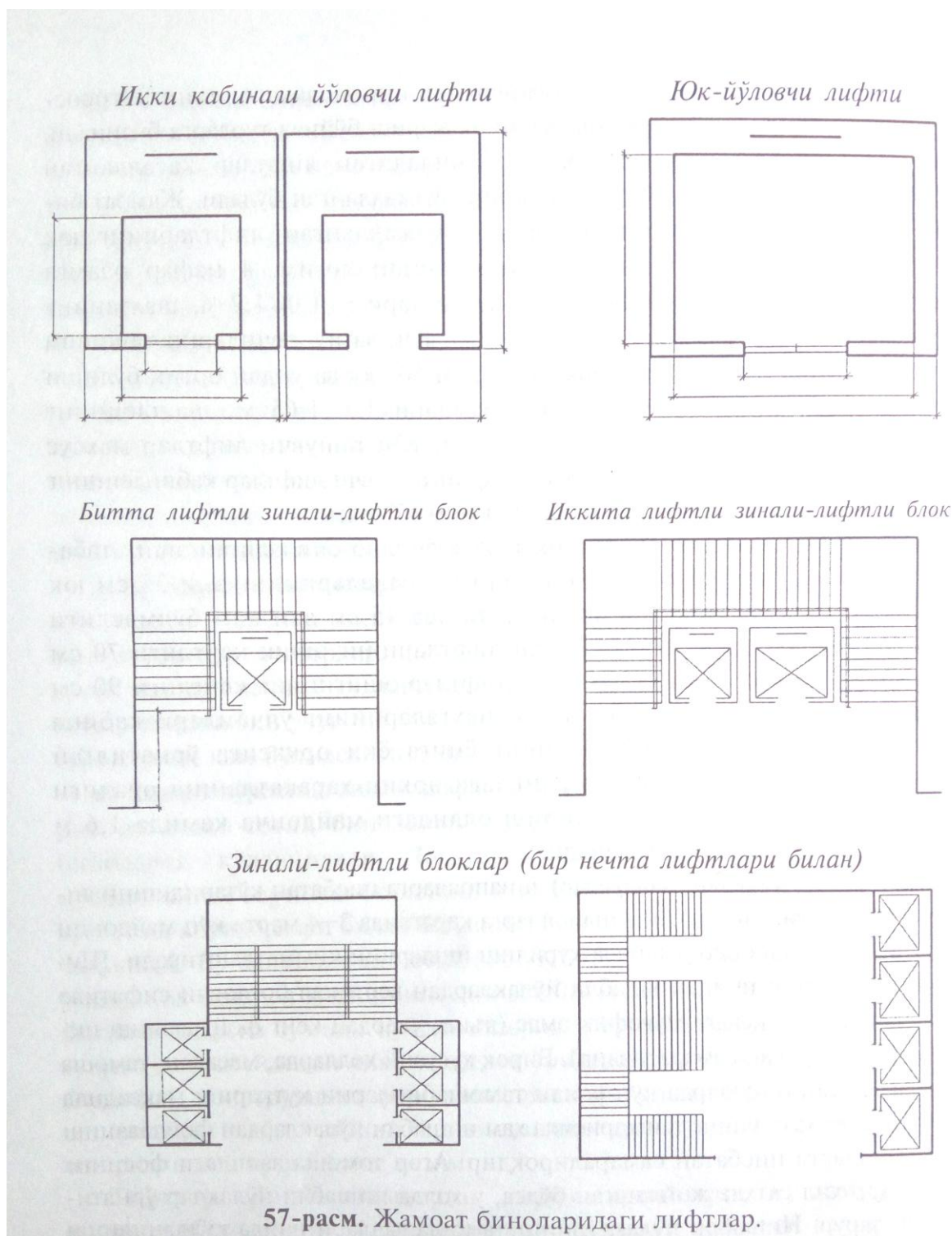


Zinapoyalarni loyihalashda qo'yiladigan asosiy talblar:

1. Zinapoya maydonchasining eni marshningidan kam bo'lmasligi kerak;
2. O'rtadagi marshning eni yon tomondagi marshlarning ening yig'indisiga teng bo'lishi kerak;
3. Marshdagi zinapoyalar soni 3 tadan kam va 18tadan ko'p bo'lmasligi kerak;
4. Marshning og'maligi 1:2 nisbatta bo'lishi kerak;
5. Zinapoyalarning o'lchamlari 15x30sm, to'siq h=90sm.

Joylanishi bo'yicha tashqi va ichki vazifasiga ko'ra bosh, xizmat va qutqarish zina-poyalarga bo'linadi.

*Liftlar*- odamlarni yuqori va pastgi qavatlariga ko'tarilishini yengillatib, qulay va tezkor bajaradi. Liftlar yo'lovchi, yul, yuk-yo'lovchi va maxsus vazifalarni bajarish bo'yicha turlarga bo'linadi. 4 nafar odamga mo'ljallangan lift kabina 1.0x1.2m, shaxta razmeri 1.4x1.6m bo'lishi kerak. Yuk ko'tarish 500kg.



57-расм. Жамоат биноларидаги лифтлар.

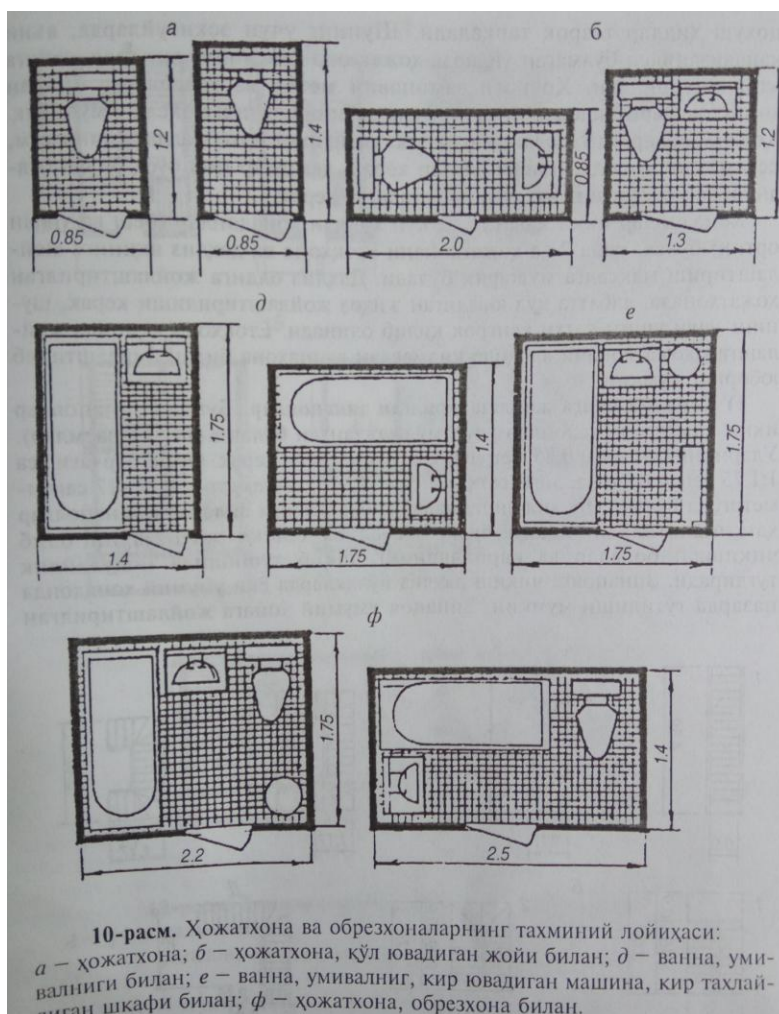
*Nishabli yo'laklar-* zinapoyaga nisbatan ko'tarilish ancha yengilroq bo'lib, zinapoyalarga nisbatan 3-4 marta maydonni ko'p egallaydi. Tomosha zallari quqarish uchun oson, 1:6 nisbatda, tashqariradiuslari 1:8 nisbatda, yo'laklar eni 100 nafar odam oqimiga 0.6m kenglik ba sirpanchiq bo'lmasligi lozim.

*Eskalator-* o'tkazuvchanlik samaradorligi zinapoya va liftlarga nisbatan ko'p. odamlar oqimi ko'p bo'lgan joylar metro, univermag, vokzal, aeroportlarga va h.kjoylarda qo'llaniladi. Eskalator zinapoyalari yechimlari 15x30sm, og'maligi 1:2 metrni tashkil etadi. Eni 0.9-1.2m.

Paternoster-to'xtamaydigan kabinalar bilan jihozlangan lift.

Karveyer- harakatlanuvchi yo'lak kabinalar bilan jihozlangan.

*Sanitar uzellari (bo'g'imlari)-* sanitariya gegiyena vazifalarini bajaruvchi va bitta majmuaga bo'linuvchu xonalar guruhiga aytiladi( xojatxona, yuvinish xonasi, dush xonasi). Sanitar bo'g'imlar binoning ko'zga tashlanmaydigan lekin yengil topa oladigan va shamollatish lozim bo'lgan joylarda loyihalanadi. Sanitar uzellar tabiiy va sun'iy yorug'lik, totrma shamollatish (ventilyatsiya)namdan izolyatsiyalanishga ega bo'lishi kerak.



10-расм. Хожатхона ва обрезаоналарнинг тахминий лойиҳаси:  
*a* – хожатхона; *b* – хожатхона, қўл ювадиган жойи билан; *d* – ванна, умивалниги билан; *e* – ванна, умивалниги, кир ювадиган машина, кир тахлайлиган шкафи билан; *ф* – хожатхона, обрезаона билан.

## 9-ma'ruza: O'quv-tarbiya muassasalari binolari

1. Maktabgavcha yoshdagi bolalar muassasalari;
2. Umumiyta'lim maktablari;
3. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari;
4. Oliy ta'lim muassasalari;
5. Ilmiy tekshirish muassasalari.

O'zbekistonda maktab yoshidagi bolalar muassasalari 6-7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun mo'ljallanadi. Bolalar yoshidagi guruhlar quyidagicha qabul qilingan:

- a) 3 yoshgacha yasli bolalar guruhida 15-20tadan bola bo'ladi;
- b) 7 yoshdan kichik maktabgacha yoshdagi bolalar guruhida 25tadan bola bo'ladi;

Asosiydardan tashqari maxsus turdagi bolalar muassasalaru quyidagicha:

1. Bolalar uylari( ota onasidan ajralgan bolalar uchun)
2. Sanitariya sog'lomlashtirish(yuqumli kasalliklar bilan kasallangan bolalar uchun)
3. Maxsus muassasalar( yuragi parog, ko'zi ojiz, aqli zaif bolalar uchun)

### Maktabgacha ta'lim.

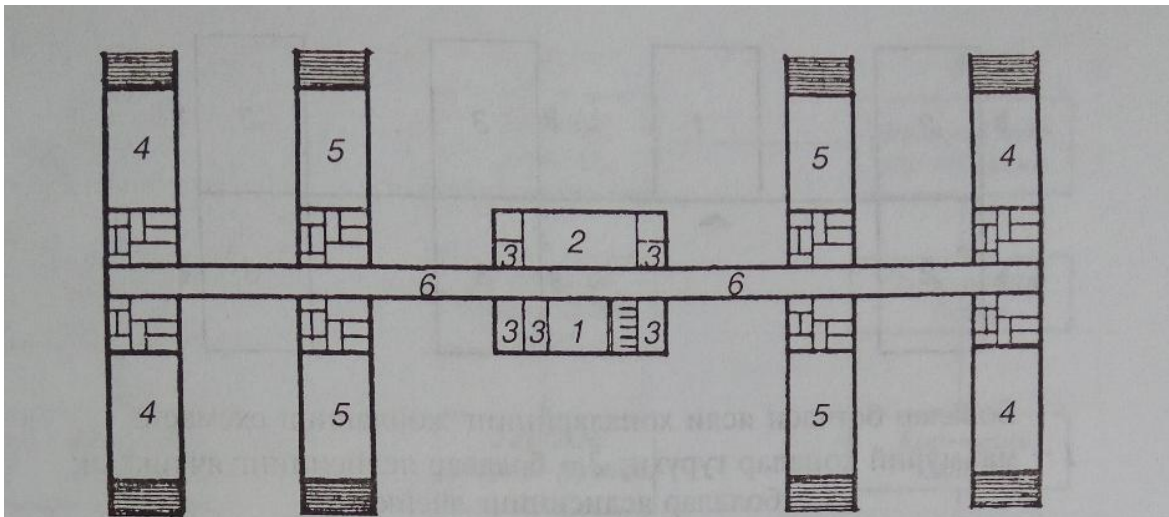
Bolalar muassasalari sig'imiga qarab quyidagi turlarga bo'linadi:

-kichik sig'imli 4 ta guruh ;

-o'rta sig'imli 5-8ta guruh;

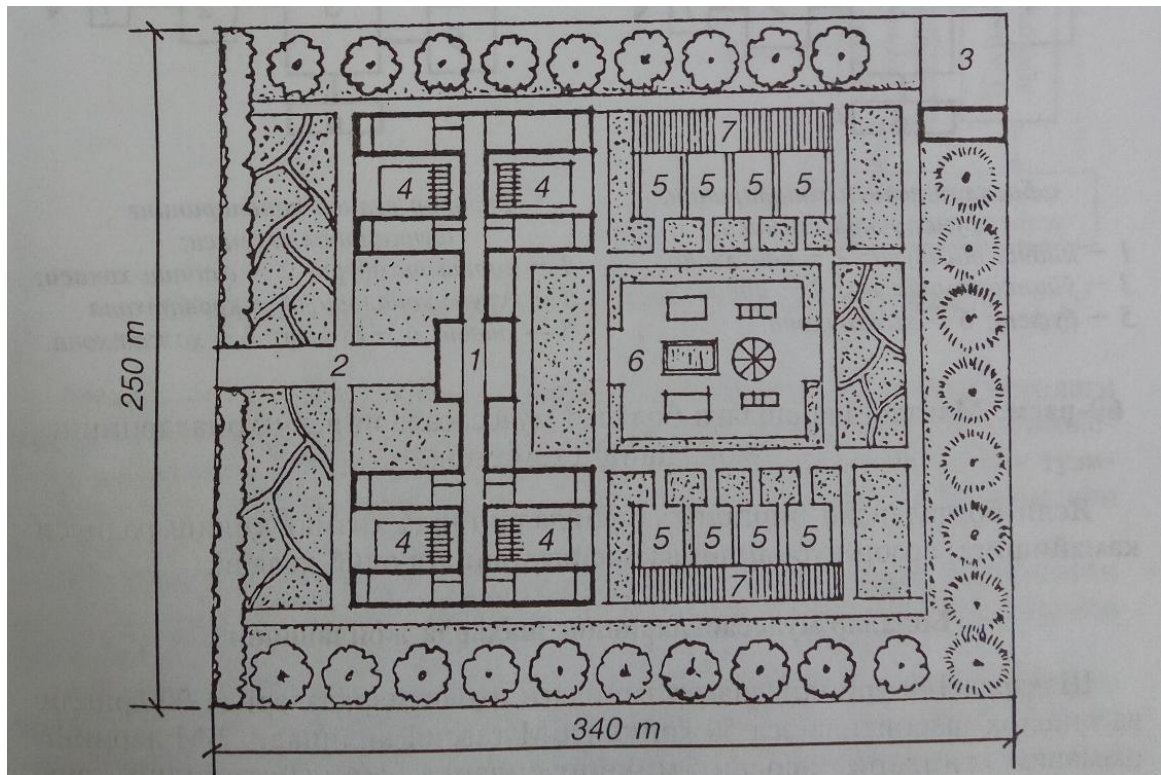
-katta sig'imli 9-14ta guruh.

14ta guruhdan oshgan BM kompleks hisoblanadi. Hozirgi zamon BM sig'imiga qarab 6ta turdan iborat 50, 95, 140, 190, 280, 300 o'rinli bo'lib mos ravishda 2, 4, 6, 8, 12, 16ta guruhga to'g'ri keladi. 560-600 o'rinli yasli bog'cha kompleks bo'lib 24-28ta guruhdan iborat.



58-расм. 280 ўринли болалар муассасасининг асосий хоналар гуруҳининг ўзаро боғлиқлик схемаси:

1 – вестибюл; 2 – ошхона; 3 – маъмурий-хўжалик хоналари; 4 – боғчанинг ячейкалари; 5 – яслининг ячейкалари; 6 – коридор-галерея.

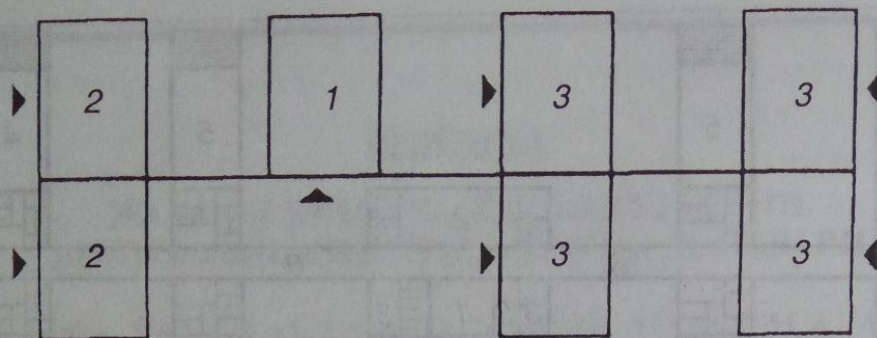


59-расм. 280 ўринли болалар муассасаси майдонини ташкил қилиш схемаси:

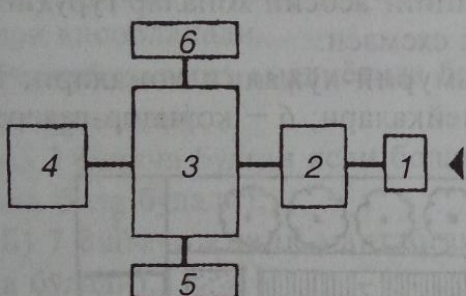
1 – боғча-ясли биноси; 2 – кириш аллеяси; 3 – хўжалик ҳовлиси; 4 – ясли гуруҳидаги болалар учун майдон; 5 – катта болалар учун майдон; 6 – ўйин учун майдон; 7 – айвонлар.

5-18-2017 10:48

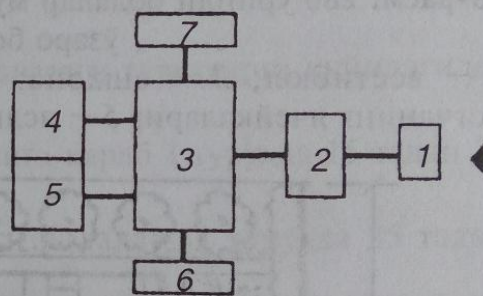




Болалар боғчаси ясли хоналарининг жойлашиш схемаси:  
 1 – маъмурий хоналар гуруҳи; 2 – болалар яслисининг ячейкаси;  
 3 – болалар яслисининг ячейкаси.

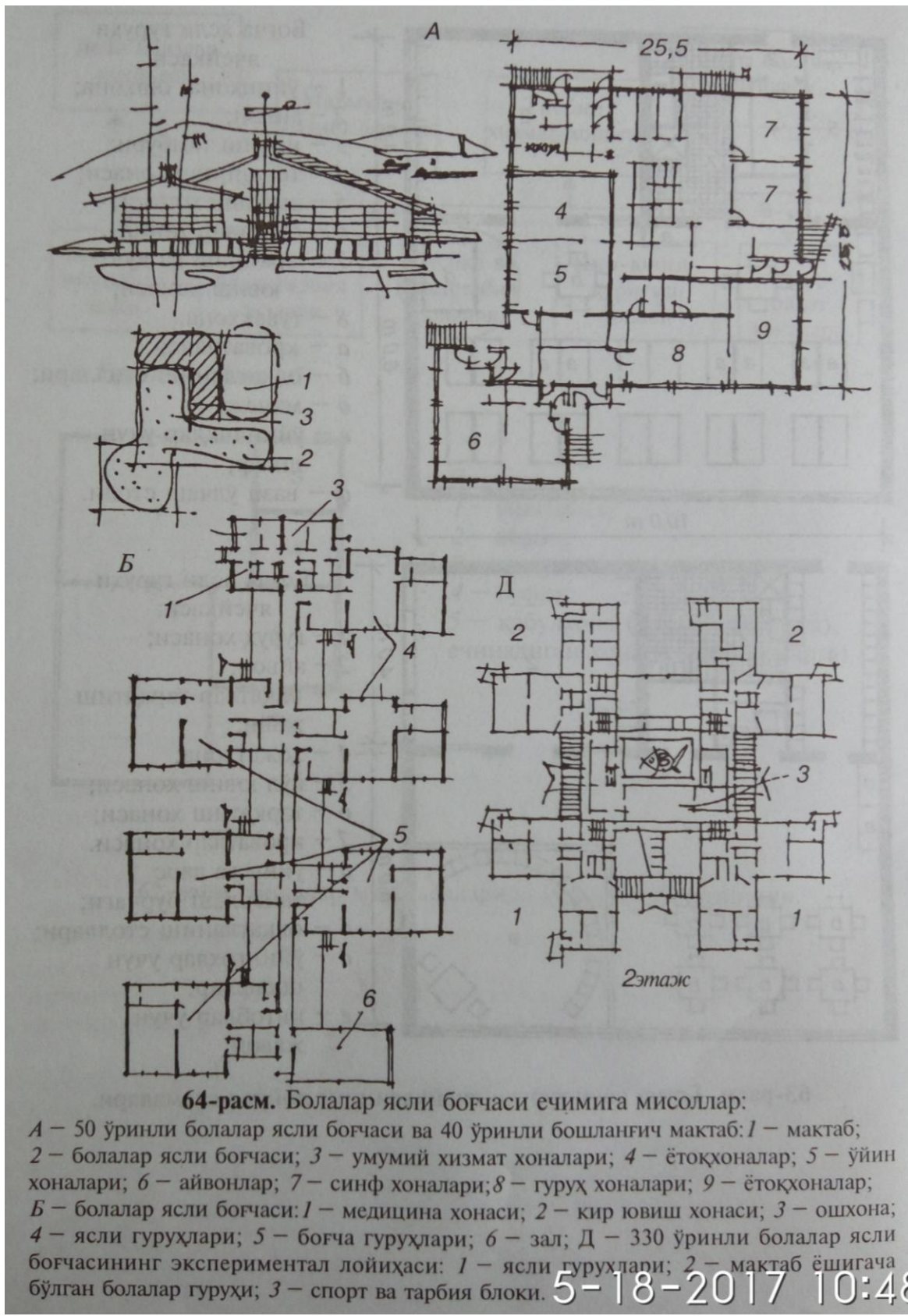


Болалар яслиси хоналарининг  
 функционал схемаси:  
 1 – кириш тамбури; 2 – қабулхона;  
 3 – ўйинхона-ошхона; 4 – айвон;  
 5 – буфет; 6 – ҳожатхона.



Болалар яслиси хоналарининг  
 функционал схемаси:  
 1 – кириш тамбури; 2 – ечиниш хонаси;  
 3 – гуруҳ хоналари; 4 – кроватхона  
 5 – айвон; 6 – буфет; 7 – ҳожатхона.

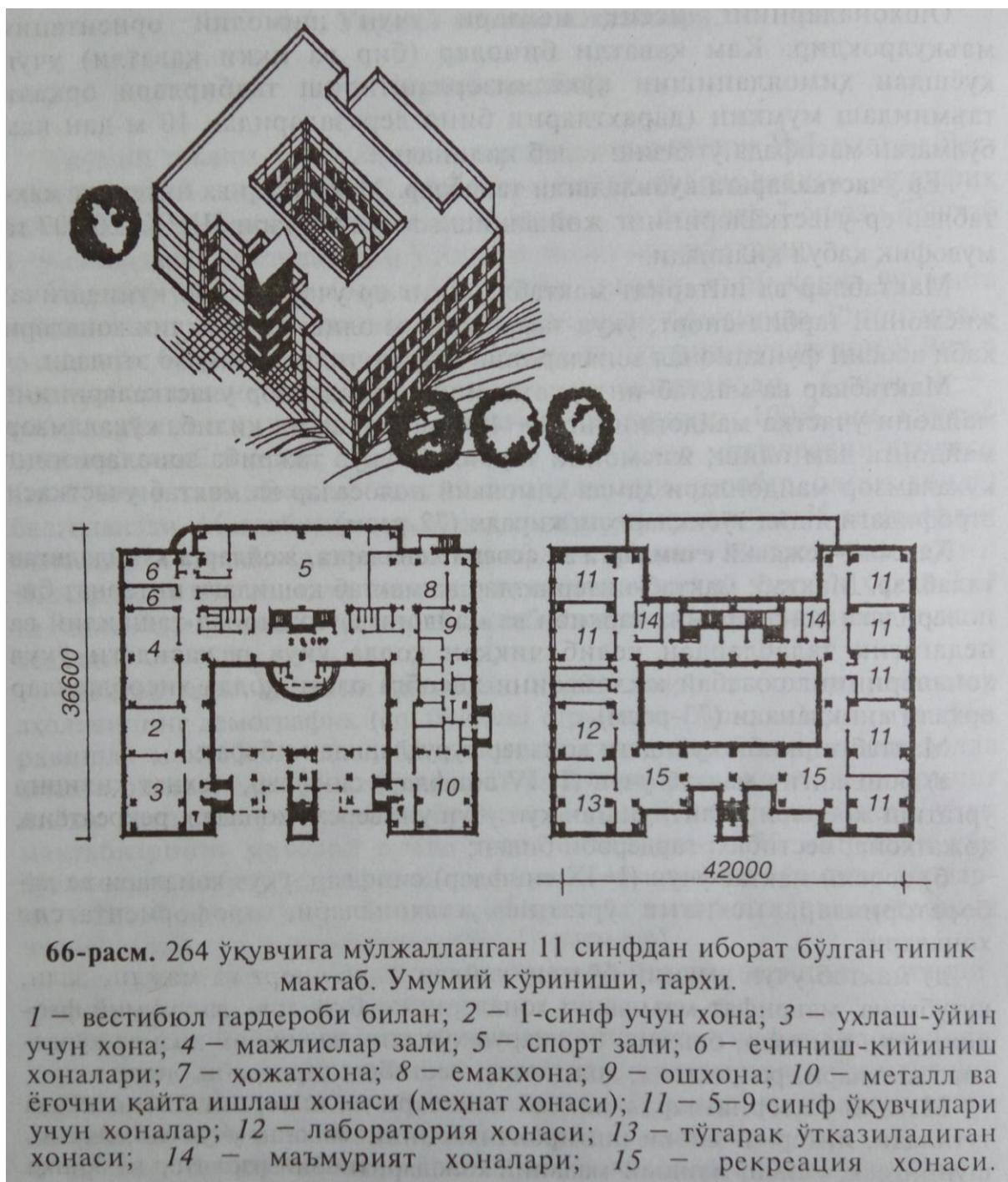
60-расм. Мактабгача ёшдаги болалар муассасалари ясли хоналарининг жойлашиш схемалари.



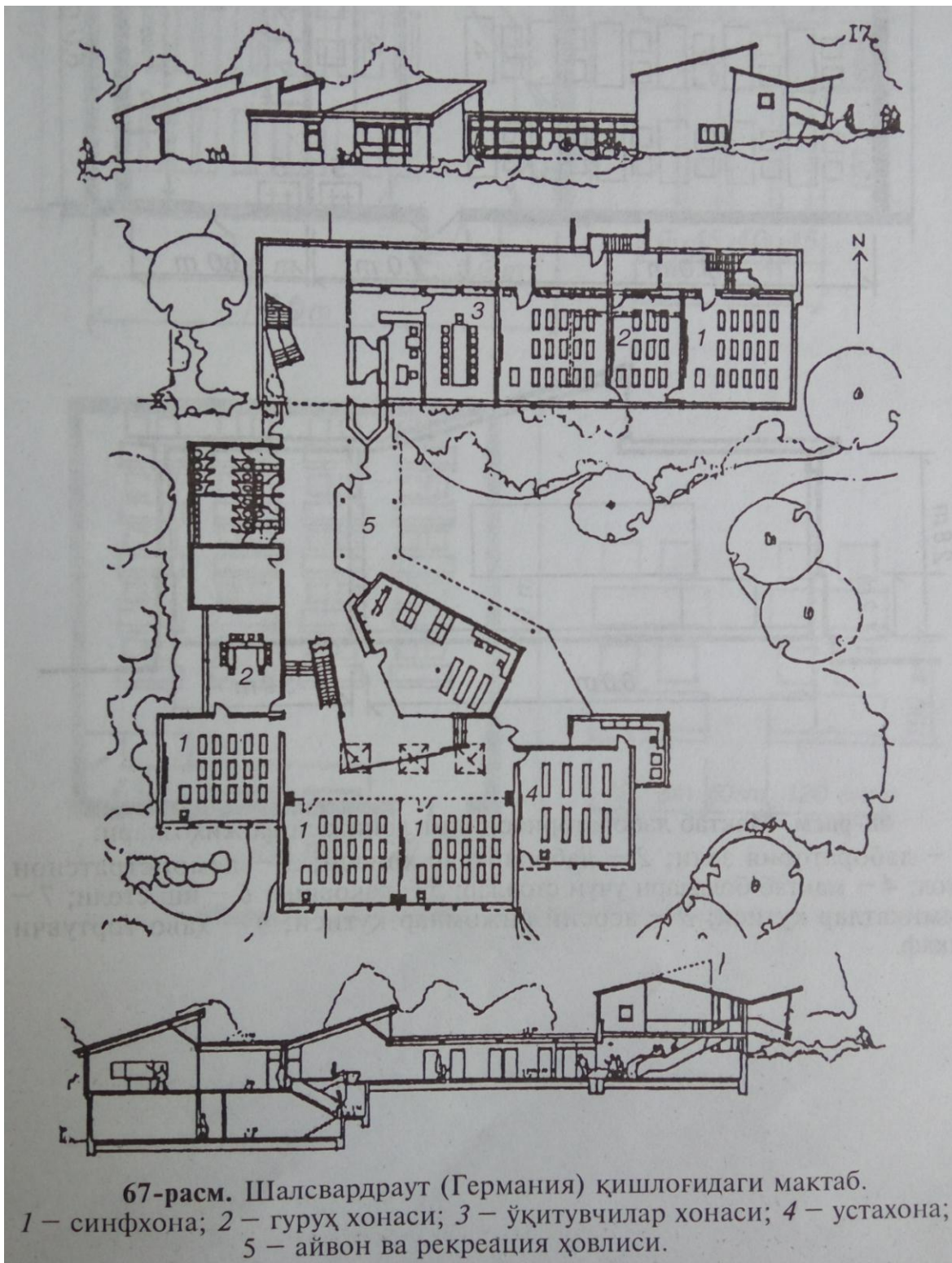
### Umumiy ta'lim maktablari.

Maktablarning asosiy tipi bu bolalar 7 yoshdan boshlab 1-9 sinflarda o'qiydigan 9 yillik tayanch maktab umumiy o'rta ta'lim maktablarining sig'imi 30 o'quvchidan(kelgusida

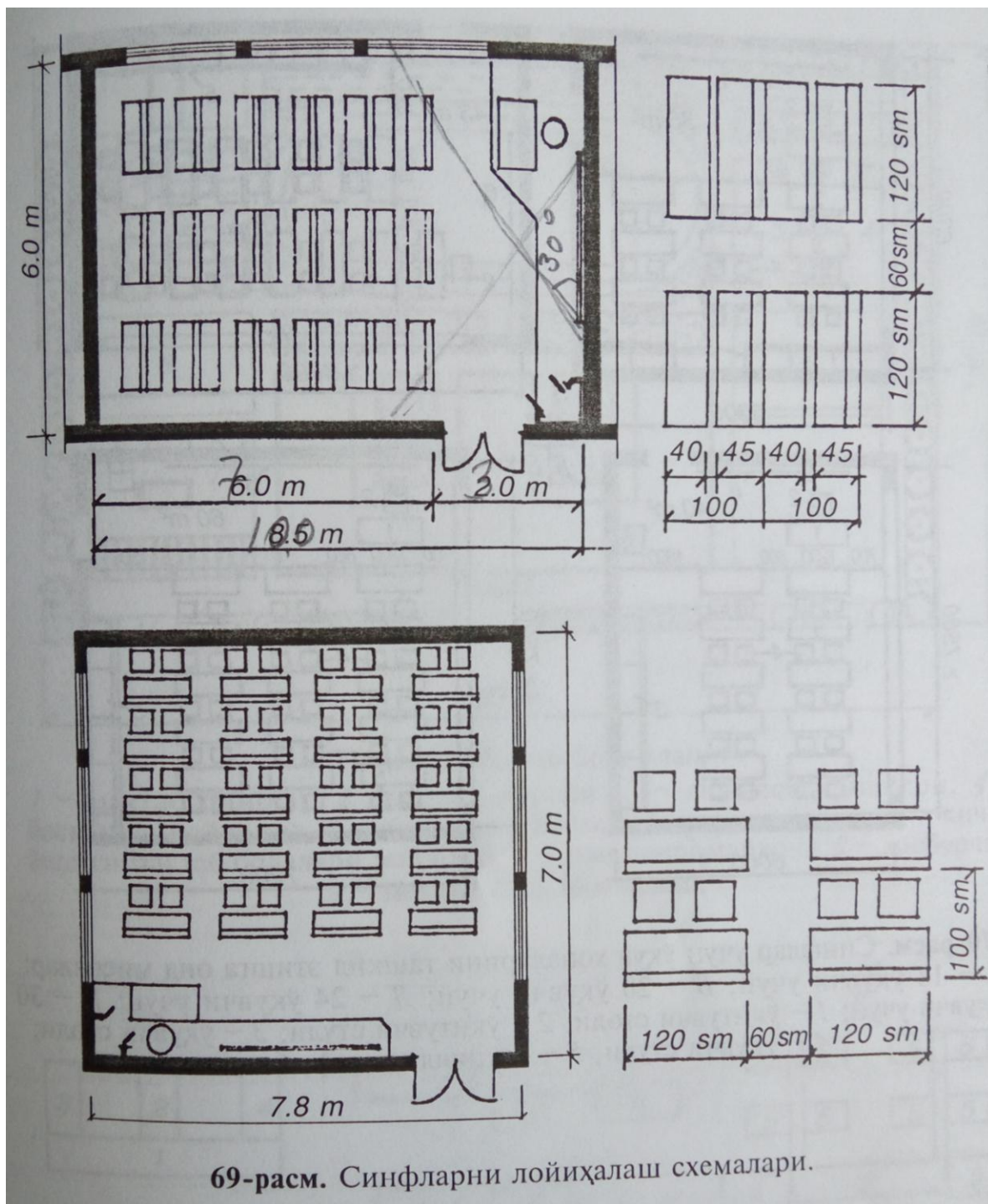
25 o'quvchidan) tashkil topgan va o'qish muddati 9 yildan iboratligidan kelib chiqadi. 1-9-sinf 1 komplekt 270-225 nafar o'quvchi, 2 komplekt 450-500 o'quvchiga va h.k.



Мактабнинг максимал сиг'ими 36та синфдан ошмаслиги lozim(ya'ni 9та синфдан иборат 4та оқим)-  $36 \times 25 = 900$  o'quvchi,  $36 \times 30 = 1080$  o'quvchi.



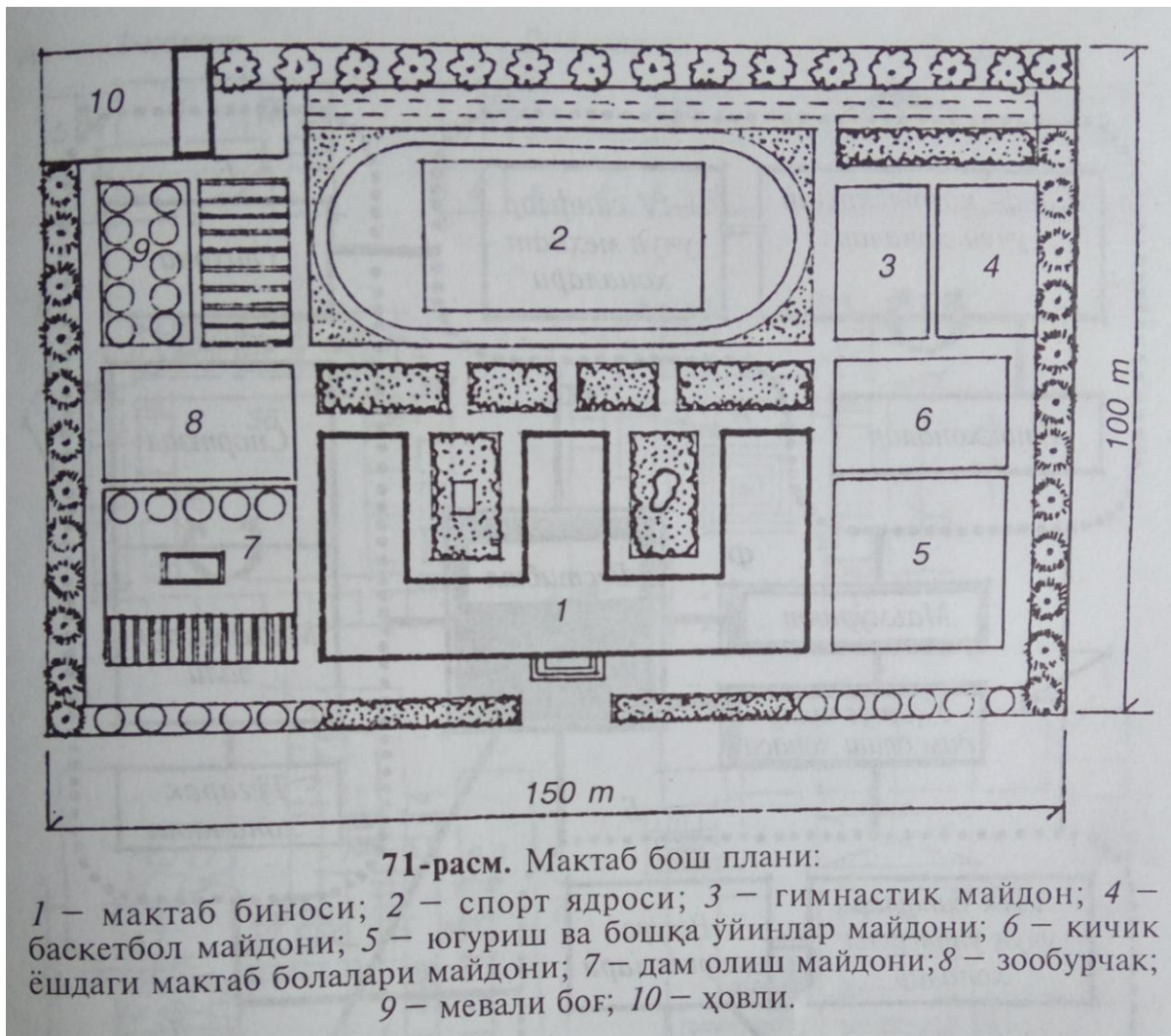
Shaharlarda ko'p qavatli uylarda 2-3ta maktabdan tashkil topgan maktab komplekslarini yaratish mumkin. Maktablarning sinf xonalari orientatsiyasi janubiy va janubiy-sharqiy tomonlarga tavsiya etiladi. Derzalari  $75-295^{\circ}$  azimutga qaratilsa isib ketishini oldini oladigan, quyoshdan himoyalash ko'zda turulish kerak. Gorizantal va vertikal quyoshdan himoya qurilmasi qo'llaniladi.



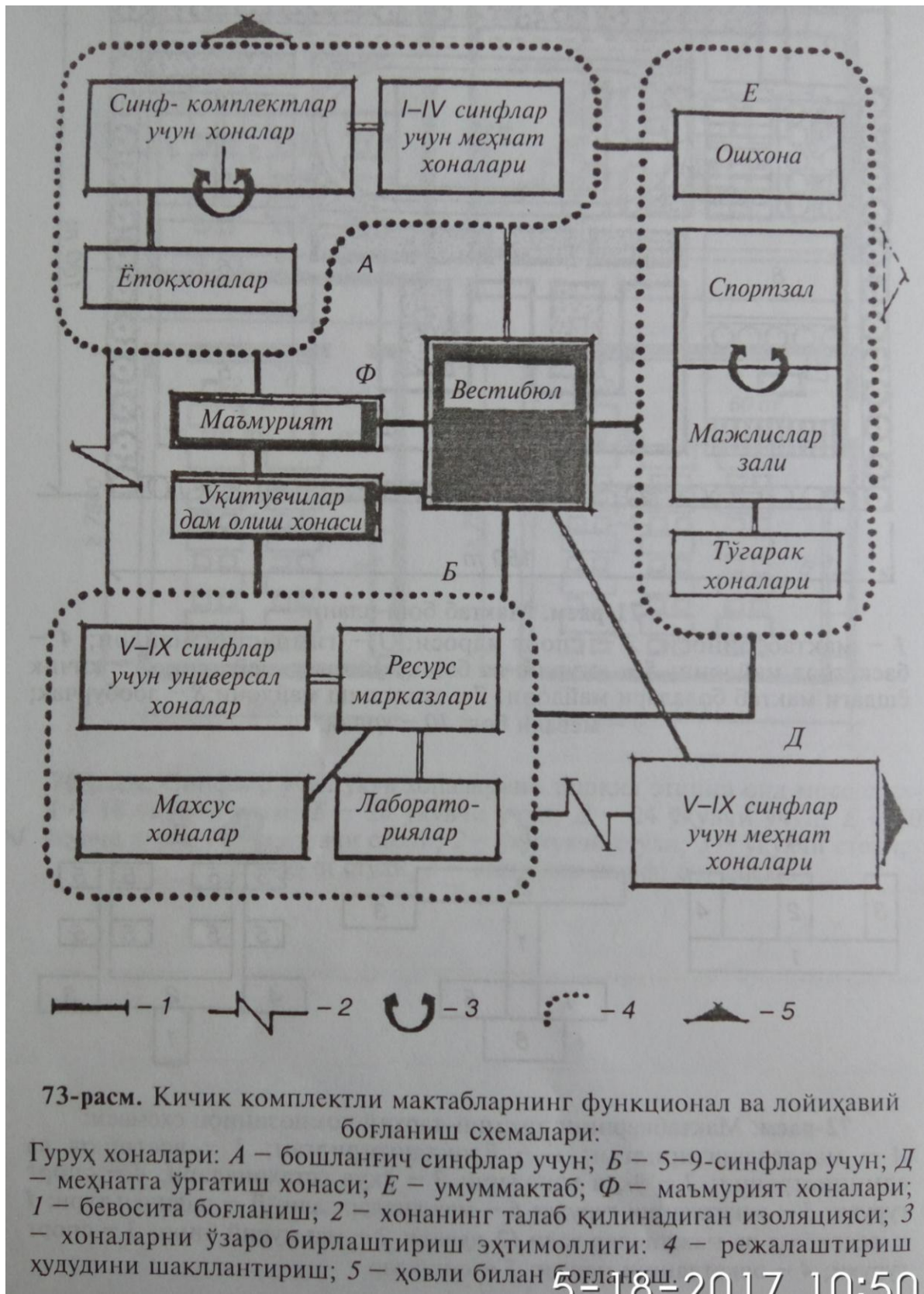
69-расм. Синфларни лойиҳалаш схемалари.

1-2 qavatli maktablarni ko'kalamzorlashtirish(daraxtlar) orqali quyosh nuridan himoyalash mumkin. Oshxonalarni issiq sexlarini shimol tomonga qaratish mumkin.

Maktablar yeruchastkalari SHNK 2.01.07ga qarab olinadi. Maktablarning ko'kalamzor maydoni umumiy maydondan 30-40% ini tashkil etishi kerak.



Мактабнинг hajmiy rejaviy yechimlariga qo'yiladigan talablar.



Мактабларнинг композицион схемалари.

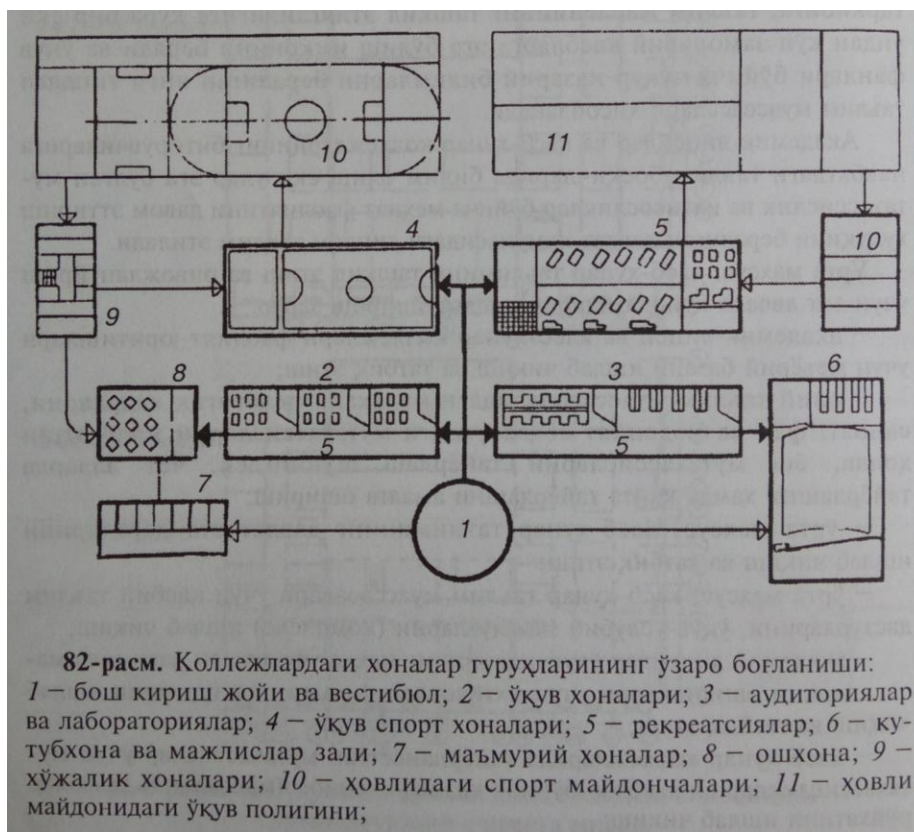


Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari.

Uzliksiz ta'lim tizimida umumiy o'rta ta'lim bazasida 3 yillik o'rta maxsus kasb hunar ta'limi yo'nalishi- o'quvchilarning o'zining ixtiyori bilan tanlanadi. Akademik litseylarda(gumanita, texnik, agrar va b) tanlab olish va keyinchalik mehnat faoliyatida yoki aniq oliy ta'lim muassasalarida o'qishini davom ettirishda fanlarni chuqurroq o'rganish imkoniga ega bo'ladilar.

Kasb-hunar kollejlari o'zining jihozlanishi tanlangan pedagogik tartibiga ko'ra bir netcha zamonaviy kasblarga ko'ra, mutaxassislarga ega bo'lishlariga kasbiy ta'lim beradi. Kasb-hunar kollejlardagi asosiy ta'lim yo'nalishlari xalq xo'jaligi rivojlanish sohalariga mos tushishi kerak.

1. Sanoat, transport, Aloqa(og'ir va yengil sanoat, mashinasozlik, asbobsozlik va b);
2. Qurilish kommunal xo'jalik( qurilish, arxitektura, qurilish materiallari);



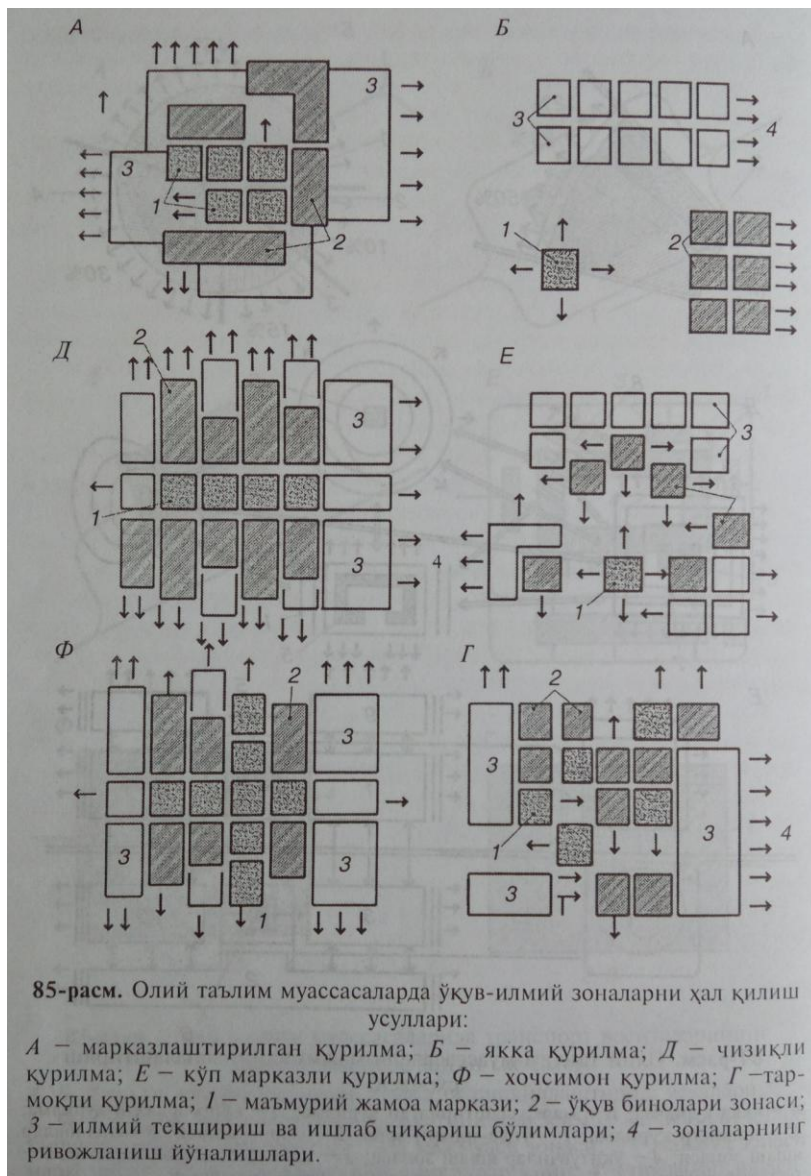


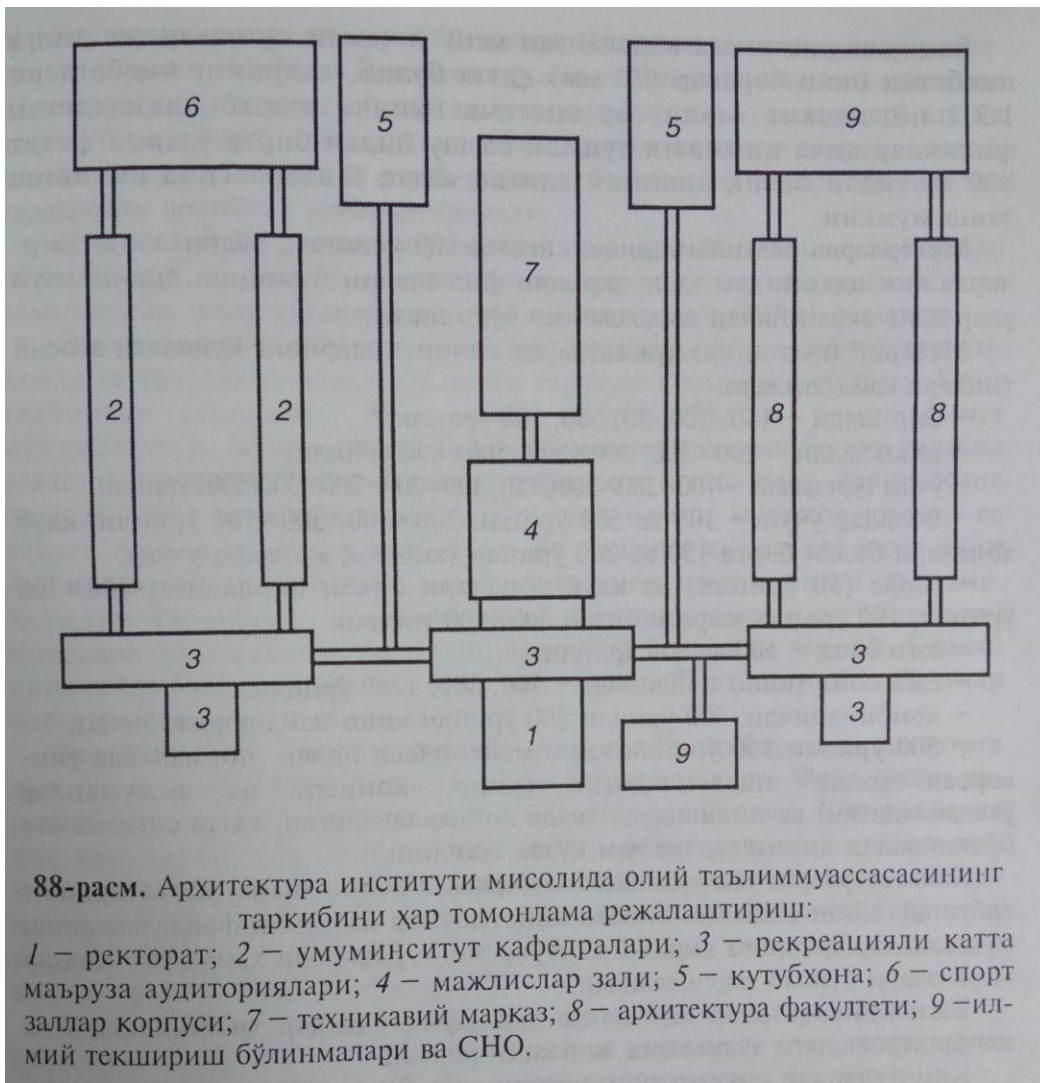
Oliy Ta'lim muassasalari.

Oliy ta'lim muassasalarini joylashtirish va maydonlari SHMK 2.07.01 shahar qurilish talablariga muvofiq amalga oshirish zarur. Ko'kalamzorlashtirish maydoni umumiy maydonning 35%ini tashkil etishi kerak, magistraldan 50m uzoqlikda joylashishi lozim.

**Ўқув-лаборатория хоналари юзларининг тавсия этиладиган тахминий кўрсаткичлари**

Хоналарнинг номлари	Улчам бирлиги	Юзаси, м <sup>2</sup>
Аудиториялар	25 ўрин	50
	50 ўрин	75
	100 ўрин	130
	200 ўрин	220
	300 ўрин	330
Ўқув кабинетлари	12 ўрин	30-36
	25 ўрин	50-70 (жиҳозларнинг турларига мувофиқ)
Курс ва диплом лойиҳалаштириш чизмачилик зали	25 ўрин	90
Чизмачилик заллари қошидаги архивлар	3 та чизма столи	18
Чизмачилик заллари қошидаги модел хоналари	2 та зал	36





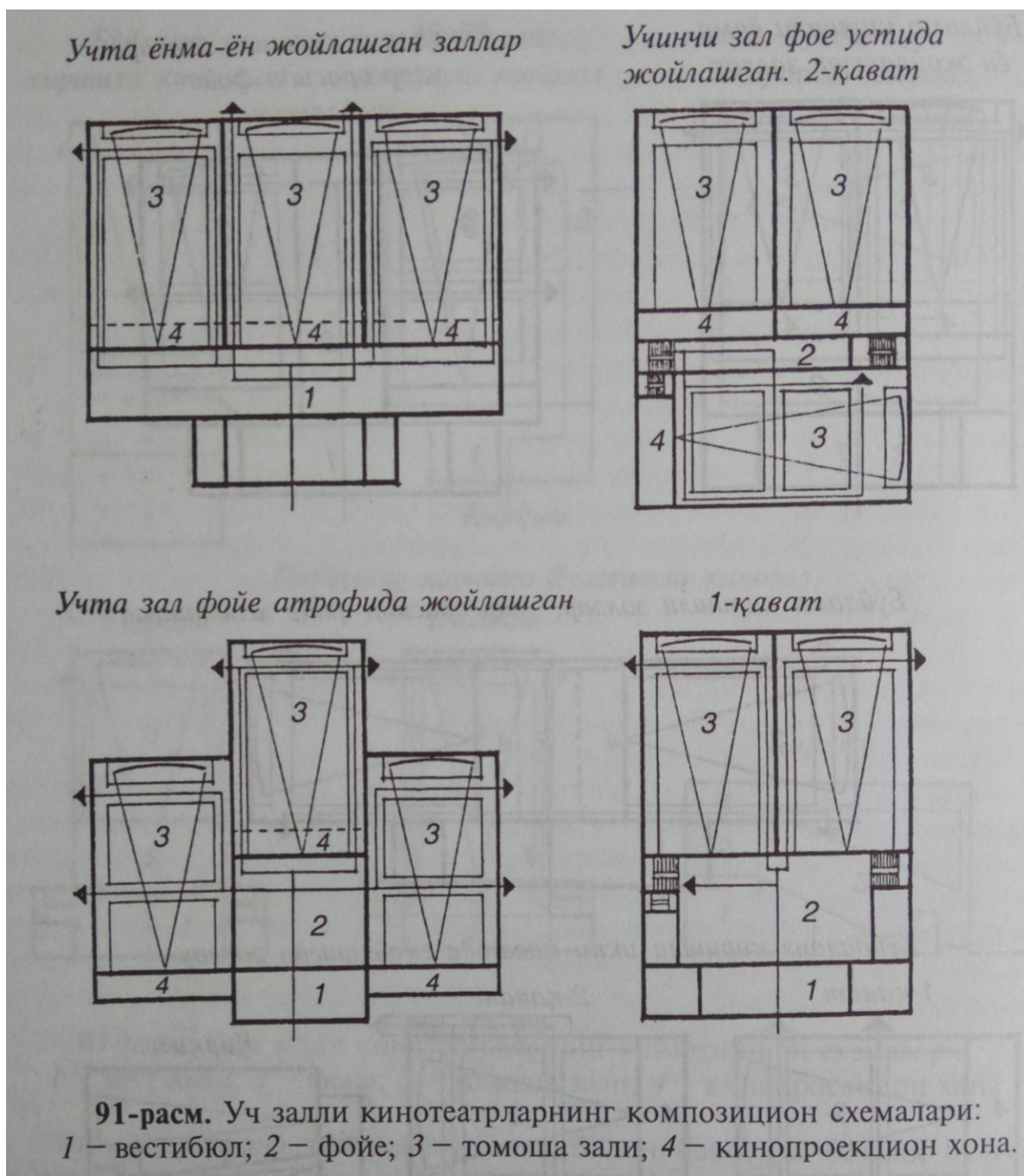
### **Mavzu: Tomosha ko'rsatish binolari.**

#### Kinoteatrlar.

Meyoriy hujjatlarda quyidagi asosiy tiplar mavjud:

- 1 zalli 150, 200, 300, 500, 800 o'rinli;
- 2 zalli 200x300, 300x500, 500x800 o'rinli;
- 3-4 zalli 100x200x300, 100x200x200x300 o'rinli;
- bolalar uchun 300 va 500 o'rinli 200, 300, 300x500 o'rinli klub bilan birga;
- 50 o'rinli kafe-klub xonalari bilan 200x300 o'rinli 100 o'rinli kafe 300x500 o'rinli;
- yozgi yopiq 500 va 800 o'rinli;
- yozgi ochiq 500, 800, 1200 o'rinli;
- kombinatsiyasi yozgi 300 yopiq 2 zalli, 3 zalli;

-500, 800 o'rinli kinomaydonchasi bilan kino, konsert, anjumanlar.



Shaharda joylashuvi: mazkazda, hiyobonlarda, parklarda.

### Teatrlar.

Teatr xonalari quyidagicha komplekslarga taqsimlanadi:

1. Tomoshabin komp;
2. Namoyish komp;
3. Sahna komp;
4. Ishlab chiqarish xonalarva omborlar.
5. Teatr turlari: drama, musiqali drama, opera balet.



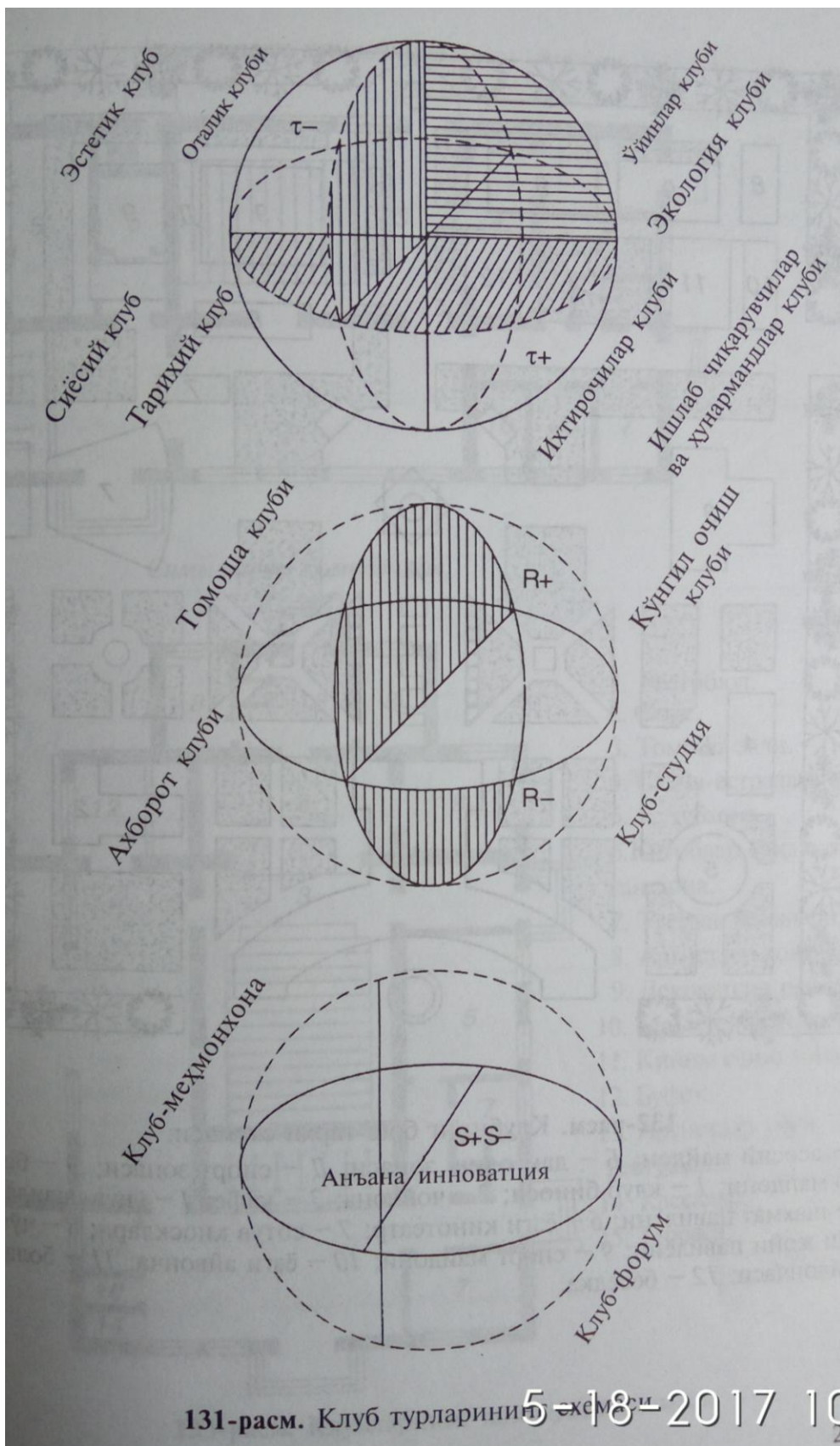
### Klublar

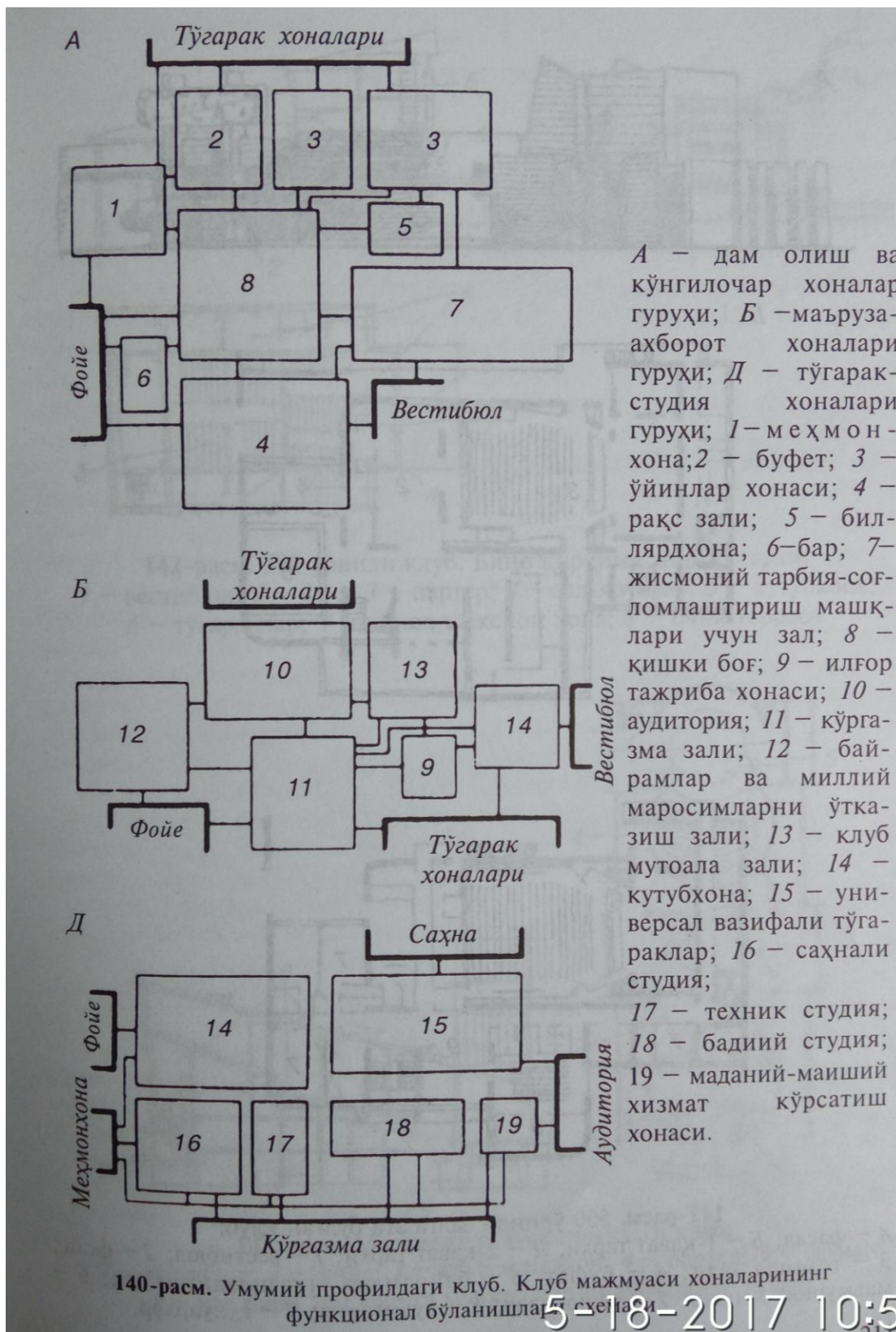
Odamlar o'zi dam olish vaqtlarini fayzli o'tqazish uchun umumiy qiziqish asosida yig'iladigan muassasalar klub deyiladi( xavaskorlar, o'yin kulgu bilan vaqt o'tkazish, gashtaklar, yoshlar birlashishi, kechalar)

Klub xonalari quyidagi guruhlariga bo'linadi:

- a) Tomoshbin qismi;

- b) Klub to'garak qismi;
- c) Yordamchi va ma'muriy xo'jalik xonalari;





### Ko'rgazma zallar.

Ko'rgazma binolarining asosiy maqsadi aholining mehnat faoliyatlari, xalq xo'jaligi, texnika va madaniyatdagi erishgan yutuqlarini namoyish va targ'ib etishdan iborat. Ko'rgazmalar universal holda yoki biror mavzu asosida sanoat, savdo-sotiq, qishloq

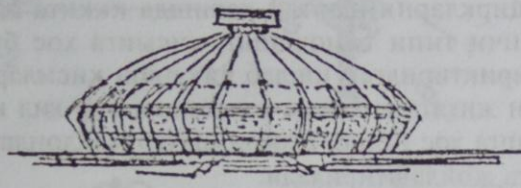
xojalik, madaniyat, maorif, sog'liqni saqlash, mebelsozlik, dizayn bo'yisha tashkil etilishi mumkin.

Ko'rgazma turlari xalqaro, umumjahon, respublika, o'lka, viloyat va mahalliy shahar miqyosidagi ko'rgazma povilionlarning srtukturasi quyidagicha:

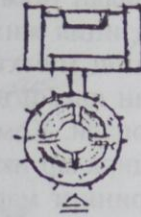
1. Tomoshabinlarga xizmat qiladigan xonalar;
2. Ko'rgazma qo'yiladigan xonalar;
3. Ma'muriy va yordamchi xonalar;
4. Madaniy oqartuv xonalari, kino va ma'ruza zali.

### Sirk binolari.

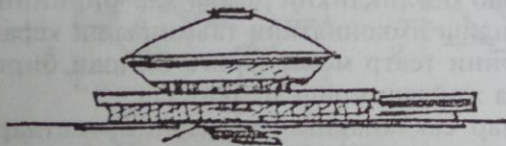
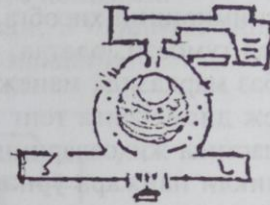
Sirklar katta shaharlar uchun loyihaladi va shakli bilan ajralib turadi. Betakror jamoat binolariga kiradi.



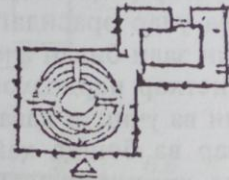
Тошкент



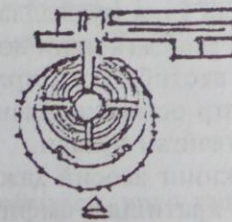
Волгоград



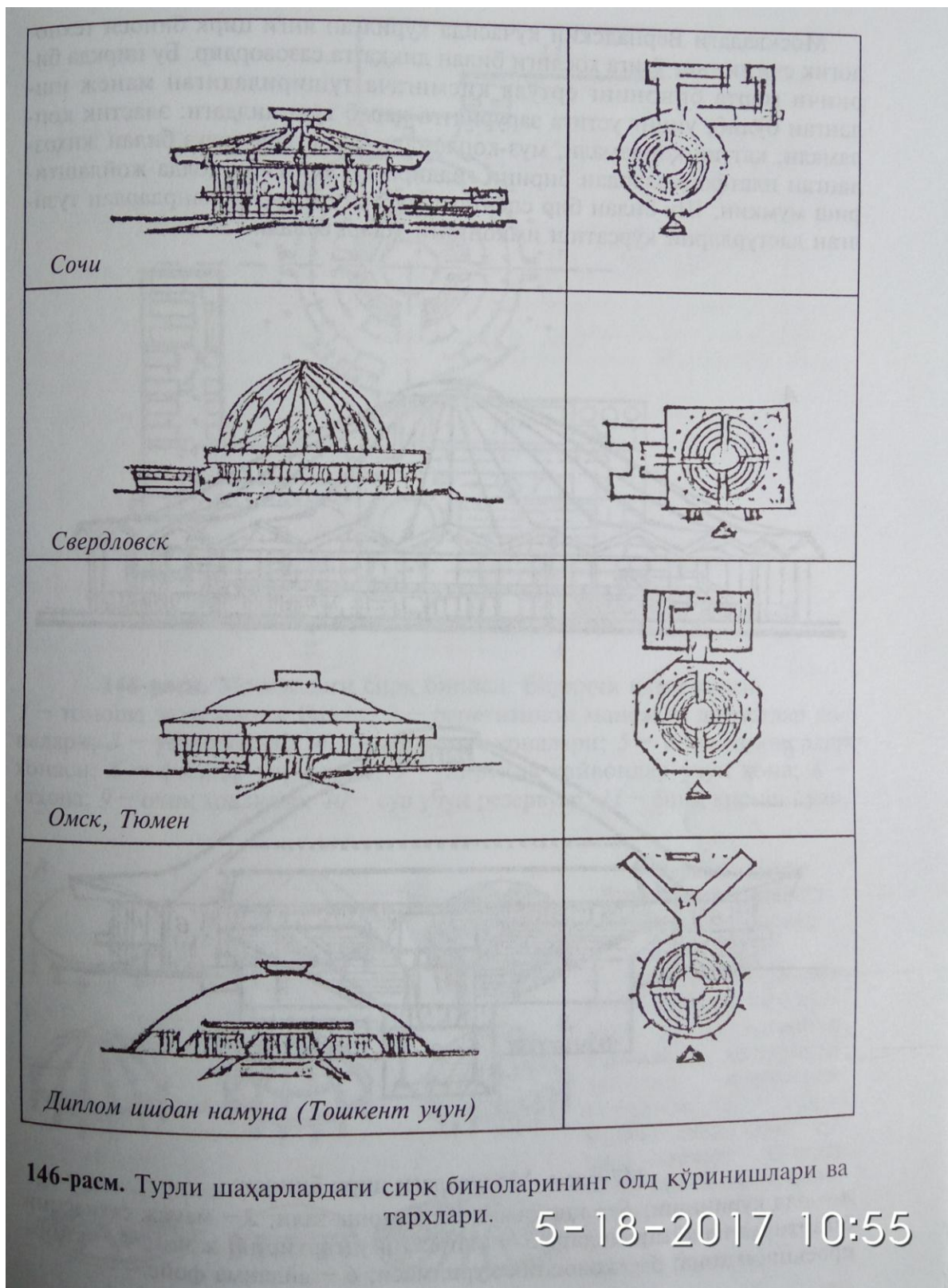
Қозон



Новосибирск





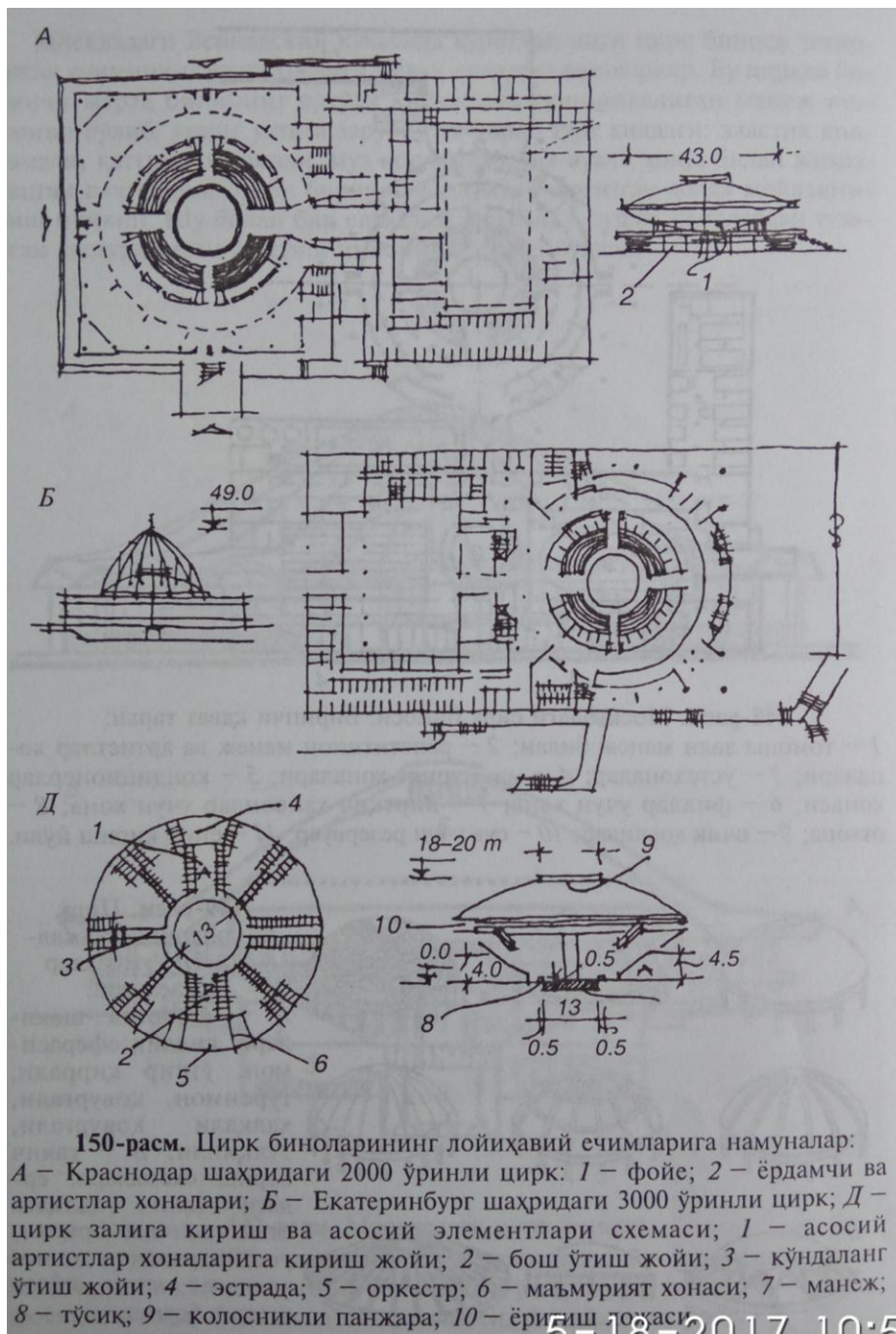


Kompozitsion jihatdan sirkklar 2 ta asosiy tipda bo'linadi:

1. Tomoshabin va unga biriktirilgan ishlab chiqarish qismlaridan tashkil topgan;
2. Kompozitsion jihatdan hamma tomondan bir xil idrok qiluvchi sirk shahar maydonlari, hiyobon markazlarida qo'yiladi.

Amfiteatr yuqori qiya holda loyihalanadi va 13m diametrga ega manejtning atrofini o'rab olgan va har bir tomoshabin bemalol manejni kuzata olish imkoniyatiga ega. Zal gumbazi odatda konus yoki sferik segment shaklga ega bo'lib. Unga 18-20 m dan kam bo'lmagan balandlikka manej diametriga teng xalqa o'rnatilgan va gimnastika jihozlari biriktirilgan. Estrada, odatda, artistlarning asosiy chiqishi chiqish joyining ustida joylashgan zalning yuqori qismida yorug'lik ta'minlovchi vosita(projektorlar) o'rnatilgan.

Ishlab chiqarish xonalari artistlar pardozi xonalari odatda, amfiteatr tagida yoki binoning orqa tomonida joylashtirilishi lozim. Otlar va boshqa yirtqich hayvonlar maneja chiqish yo'liga yaqin va albatta, 1- qavatda manej yuzasi balandligida joylashtiriladi.



150-расм. Цирк биналарининг лойиҳавий ечимларига намуналар:  
 А – Краснодар шаҳридаги 2000 ўринли цирк: 1 – фойе; 2 – ёрдмчи ва артистлар хоналари; Б – Екатеринбург шаҳридаги 3000 ўринли цирк; Д – цирк залига кириш ва асосий элементлари схемаси; 1 – асосий артистлар хоналарига кириш жойи; 2 – бош ўтиш жойи; 3 – кўндаланг ўтиш жойи; 4 – эстрада; 5 – оркестр; 6 – маъмурият хонаси; 7 – манеж; 8 – тўсиқ; 9 – колосникли панжара; 10 – ёриш жойи.

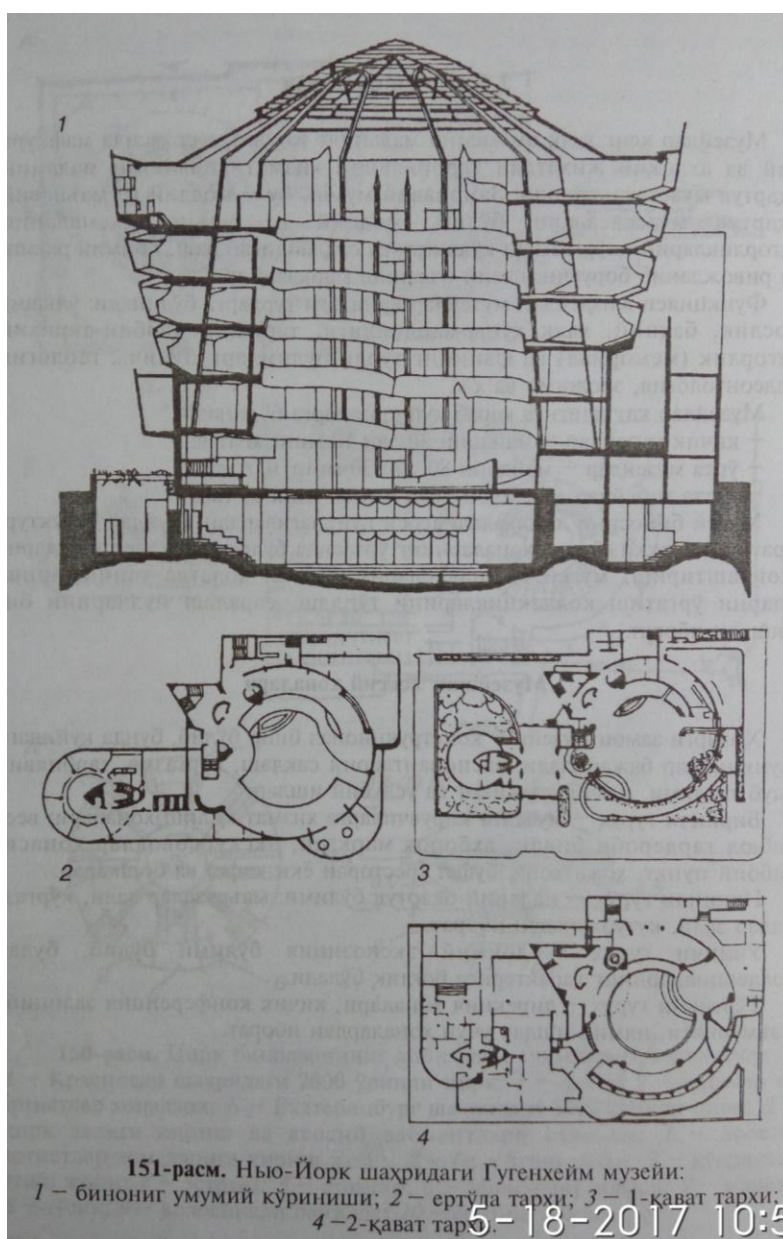
### Muzey binolari.

Muzey moddiy va manaviy muassasasi bo'lib, moddiy va manaviyat yodgorliklarini ko'rgazmaga qo'yadigan va saqlaydigan joy doimiy ravishda rivojlanib boruvchi ilimiy izlanish markazidir. Funksiyasi jihatidan muzeylar quyidagi turlarga bo'linadi: o'lkashunoslik, madaniy, xalq hunarmandchiligi, tarixiy, harbiy tarixiy yodgorlik va fanning turli bo'limlari bo'yicha geologiya, paleontologiya, zoologiya va h.k. m. Muzeylar kattaligiga qarab uchga bo'linadi:

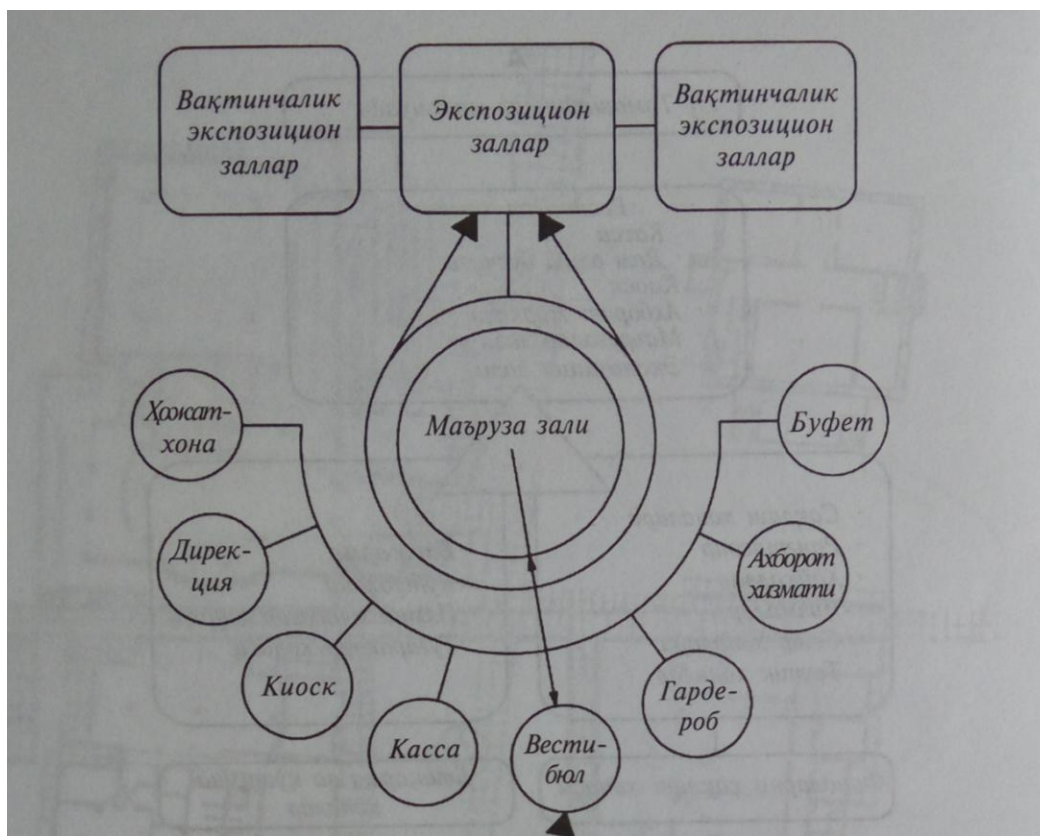
-kichik muzeylar 10 dan 30ming m<sup>3</sup> gacha;

-o'rta muzeylar 30 dan 80ming m<sup>3</sup> gacha;

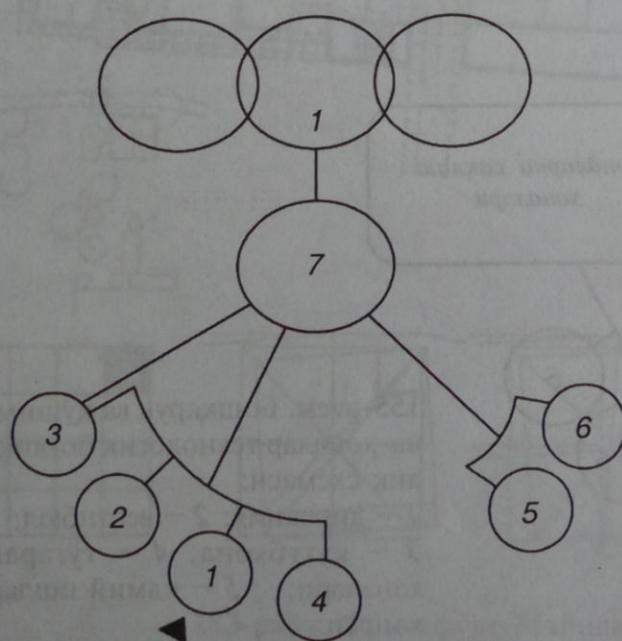
- katta muzeylar 80 dan 300ming m<sup>3</sup> gacha.



Muzeyda quyidagi funksiyalar bajariladi: eksponatlarni saqlash, ko'rgazma, tarbiyaviy klub ta'limi, ilmiy tadqiqot va uslubiy ishlar.



156-рasm. Томоша хоналари мажмуасининг боғлиқлик схемаси.



157-рasm. Фондларни сақлаш хоналарининг технологик боғлиқлик схемаси:

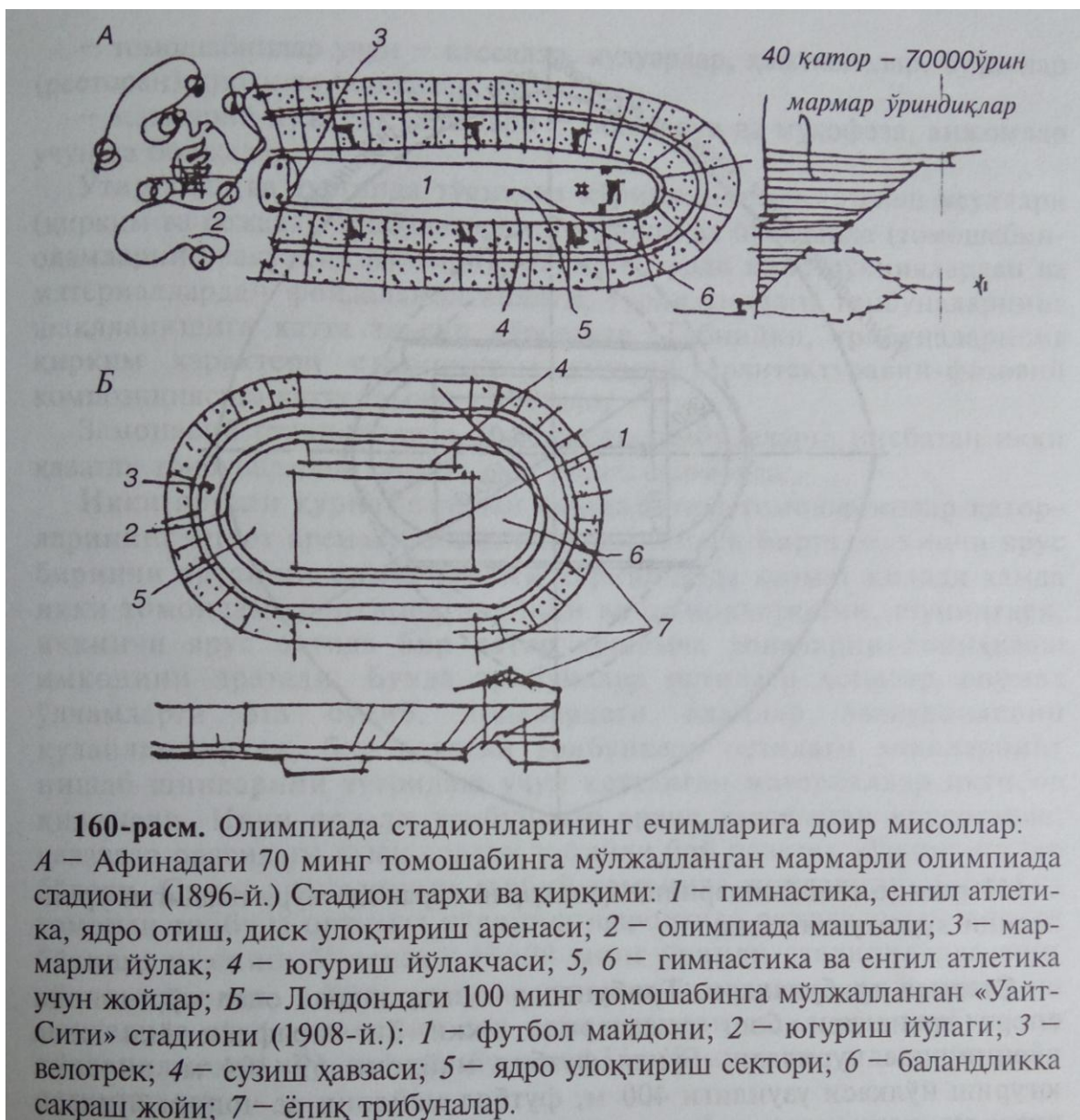
1 – қабулхона; 2 – экспонатларни вақтинча сақлаш хонаси; 3 – дезинфекциялаш камераси; 4 – каталоглар, фототека, илмий архив; 5 – хўжалик хоналари; 6 – ходимлар хоналари; 7 – доимий сақлаш хоналари; 8 – экспозицион заллар (доимий ва вақтинчалик).

## Mavzu: Sport inshootlari.

### Stadionlar.

Zamonaviy tasavvurda stadion deganda, o'quv mashg'ulotlat, turli qishki va yozgi sport turlaribo'yicha musobaqalar uchun mo'ljallangan inshootlar kompleksi tushuniladi.

Kompleksning asosiy inshooti stadion bo'lib, uning standart o'lchamlari, radiusi 36m bo'lgan va 100 metrli yugurish yo'lkasi bilan o'ralgan, futbol maydoni 104x69m hamda yengil atletika uchun mo'ljallangan sektorlardan iborat.



Stadionda tomoshabinlar sig'imiga ko'ra tribunalar sport arenasining bir yoki ikki tomonida joylashadi. Ular taqasimon, oval, ellipssimon yoki boshqa yopiq xalqasimon shaklda bo'lishi mumkin.

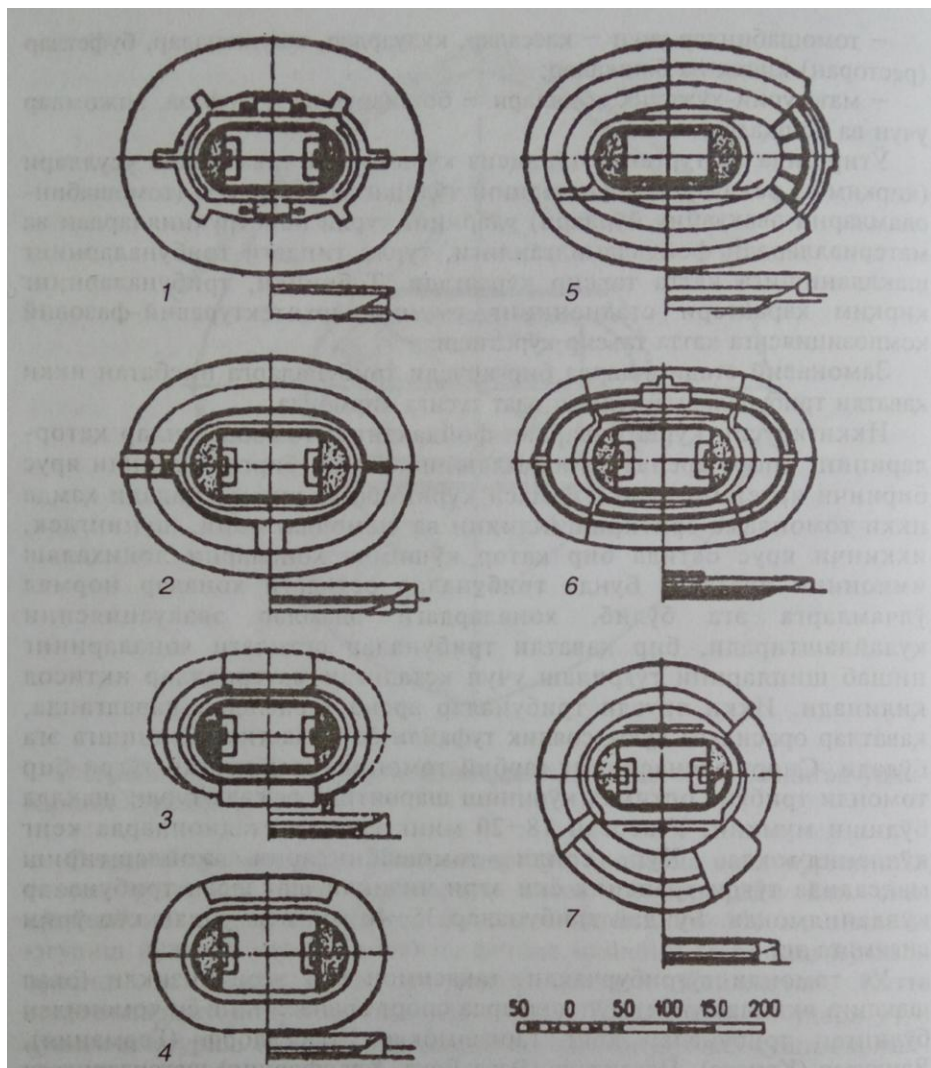
O'lchamlariga ko'ra stadionlar quyidagi toifalarga bo'linadi:

-tribunasi 1500-3000 o'rindiqli –kichik stadion;

- tribunasi 3000-10000 o'rindiqli, maydoni 5-6ga-o'rtacha stadion;
- tribunasi 10000-50000 o'rindiqli, maydoni 10-15ga-katta stadion;
- tribunasi 50000 ko'p o'rindiqli, maydoni 20-25ga- olimpiya stadioni.

Taxminiy sport inshootlari ravsiya etiladigan kichik, o'rta va katta stadionlar KMK 208.02.06 va SHNK 208.02.07 loyihalash meyorlarida keltirilgan.

Stadionlar bosh rejasini loyihalashda ko'p minglik tomoshabinlarni evakuatsiya qilish vaqtida turli oqimlarni kesib o'tmaydigan transport yo'llari joylashishi, turli shahar va shaxsiy transport vositalarini to'xtash joylarini odamlar oqimi bilan kesishmasligi bilan bog'liq. Bunda asosiy kirish va ichki magistrallar joylashishi belgilanadi.



**162-расм.** Йирик олимпия стадионлари бош ареналарининг схемалари: 1 – Москва олимпия стадиони бош аренаси, сиғими 105 минг томошабин; 2 – Берлин олимпия стадиони бош аренаси, сиғими 100 минг томошабин; 3 – Хелсинки олимпия стадиони бош аренаси, сиғими 70 минг томошабин; 4 – Лондон олимпия стадиони бош аренаси, сиғими 85 минг томошабин; 5 – Лос-Анжелес олимпия стадиони, сиғими 105 минг томошабин; 6 – Рим олимпия стадиони бош аренаси, сиғими 80 минг томошабин; 7 – Мелбурн олимпия стадиони бош ареаси, сиғими 100 минг томошабин.

Bosh rejada stadion 3ta asosiy qismga bo'linadi:

1. Demonstratsion- sport arena va tribunalar, tomoshabinlarga xizmat ko'rsatish, sportchilar, hakamlar boshqaruvi, matbuot, televideniye va radio xonalari;
2. O'quv mashg'ulot qismi- sport maydonchalari va maydon joylashgan bo'lib, ularning ba'zilari demonstratsion xarakterga ega;
3. Xizmat ko'rsatish qismi- tomoshabinlarni dam olish maskanlari, kafe, kiosklar, sanitariya inshootlari, stadionni ekspluatasiya qilish bilan bog'liq inshootlar-xo'jalik xovlisi, uxtaxonalar, omborlar va boshqalar.

Quyida stadionning maydonlar balansi keltirilgan umumiy maydoni 9ga tribunasi 15000 o'rindiqli:

1. Ochiq sport inshootlari:maydonlar va maydon- 34%;
2. Katta o'lchamli sport inshootlari- 12%;
3. Xizmat ko'rsatish inshootlari- 6%;
4. Ichki yo'laklar va tarqatuv maydonchalar- 14%;
5. Ko'kalamzor- 34%.
6. Jami- 100%

Stadion loyihalashda maydon tanlashga ta'sir etuvchi asosiy sharoitlar:

1. Stadionlar va sport maydonlari orientatsiyasi shimol-janub o'qiga parallel joylashishi yoki shimoliy g'arb tomonga  $5^0$  va shimoliy sharqtomonga  $10^0$  og'ishi bilan joylashtirish mumkin.
2. Maydon relyefining yaroqliligi, tribunalar asosan g'arb tomonga joylanishi, tribunalar 30% nishablik bilan joylashis, shamol yo'nalishidan himoyalash, hududni maksimal ko'kalamzorlashtirish 50% gacha.

Stadionlarni loyihalash me'yorlarida quyidagi tavsiyalar berilgan:

-evakuatsiya qilishda stadion tashqarisida tarqatuvchi maydon  $0.5-0.75m^2/$  1ta tomoshabinga loyihalanishi kerak;

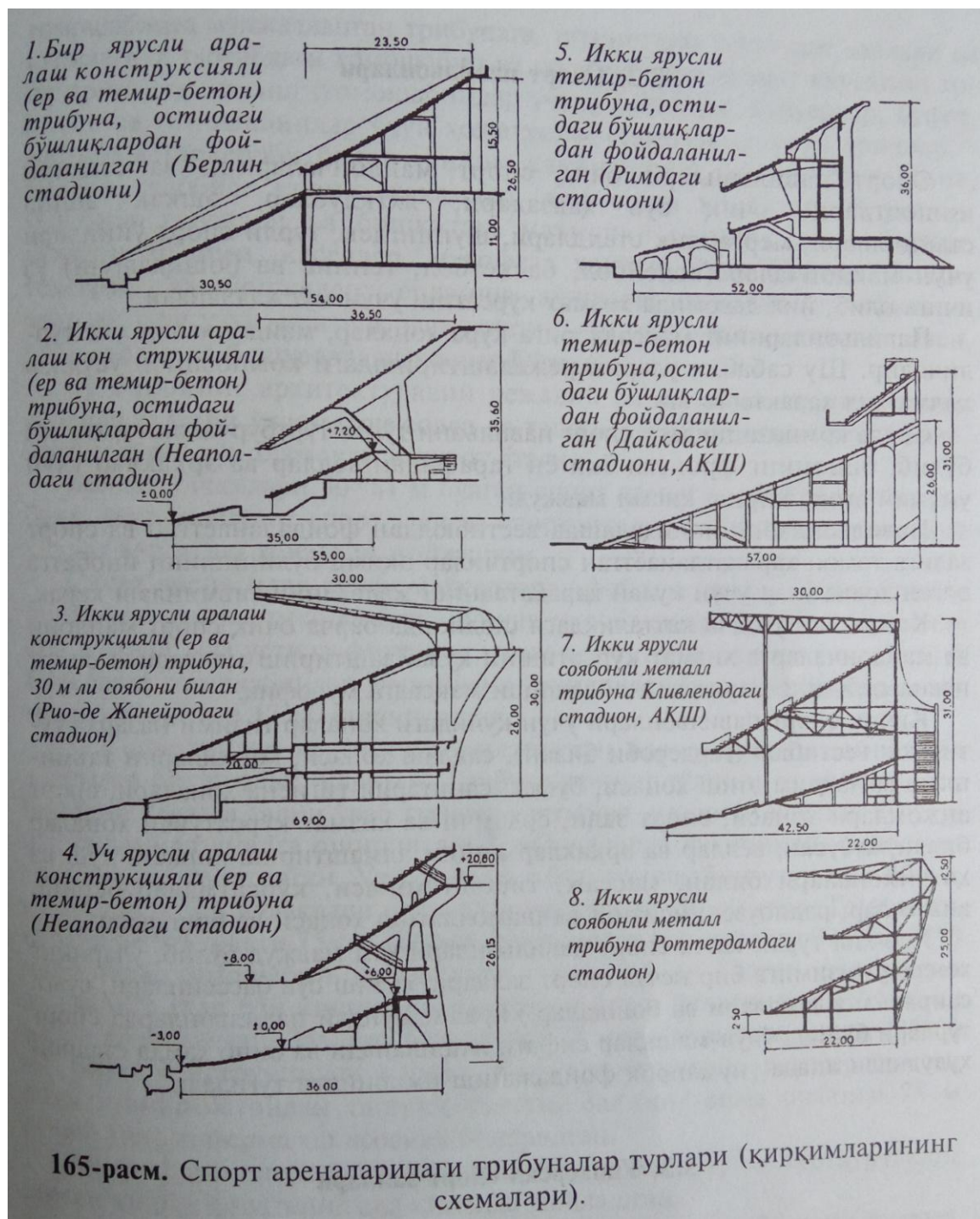
-kirish kassalari 1500 kishiga 1 ta darcha;

-stadionda eng kamida ikkita kirish bo'lishi kerak. Yo'l, yo'lak, o'tish va kirish joylari 1m eniga -500 kishiga bo'lish kerak;

-tribunalar oralig'ida tarqatuvchi maydonlar qo'llanilishi kerakva bir tomoshabin uchun  $0.5m^2$ -o'rtacha stadionlarda,  $0.3m^2$ -katta stadionlarda.

Me'yorlar talablariga ko'ra tomoshabin o'rinlari seksiyalarga ajratilishi kerak. Har bir seksiyadagi qator 50 o'rindan oshmasligi va qatoq chuqurligi (eni) 75-80 sm bo'lishi kerak. O'rindiq balandligi  $h=45sm$ .

Tribuna profili to'siqsiz ko'rinishini ta'minlash uchun, oldinda o'tirgan tomoshabin ko'ziga nisbatan orqada o'tirgan tomoshabindan kamida 15sm pastda bo'lishi kerak.

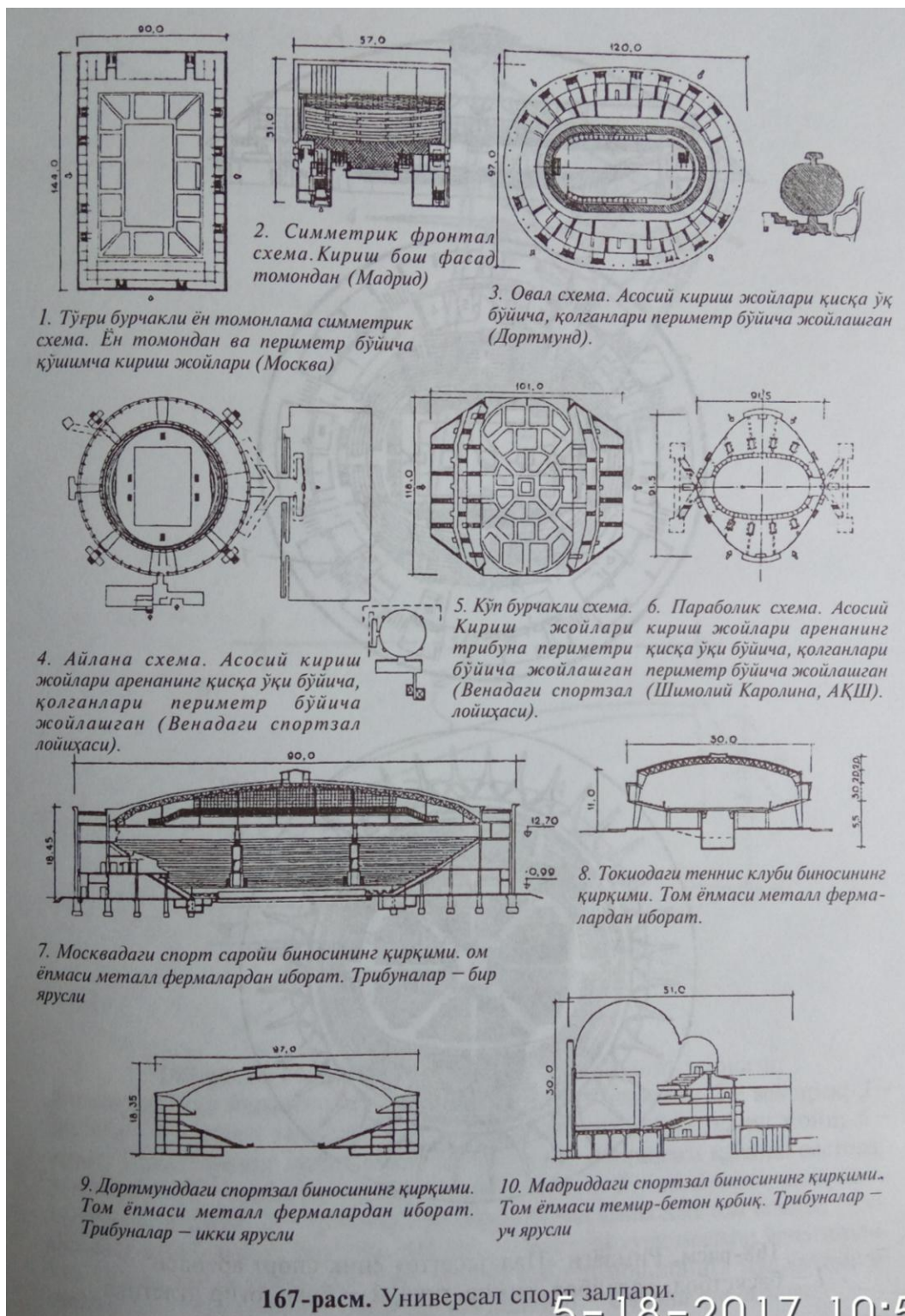


### Universal sport zallar.

Universal sport zallar sportning taraqqiy etishi natijasida va yil davomida sport turlari (gimnastika, og'ir va yengil atletika, boks, sport o'yinlari, velopoygalar, xokkey, konkida figurali uchush va boshqalar) bo'yicha o'quv mashqlari, demonstratsiya ishlari olib borilishi natijasida paydo bo'ldi. Universal sport zallari tribuna, mashg'ulot zallari va quyidagi tomoshabin va sportchilarga xizmat ko'rsatish xonalaridan iborat: tomoshabinlar uchun- vestibyullar, kularlar, bufetlar, kiosk, xojatxonalar; sportchilar

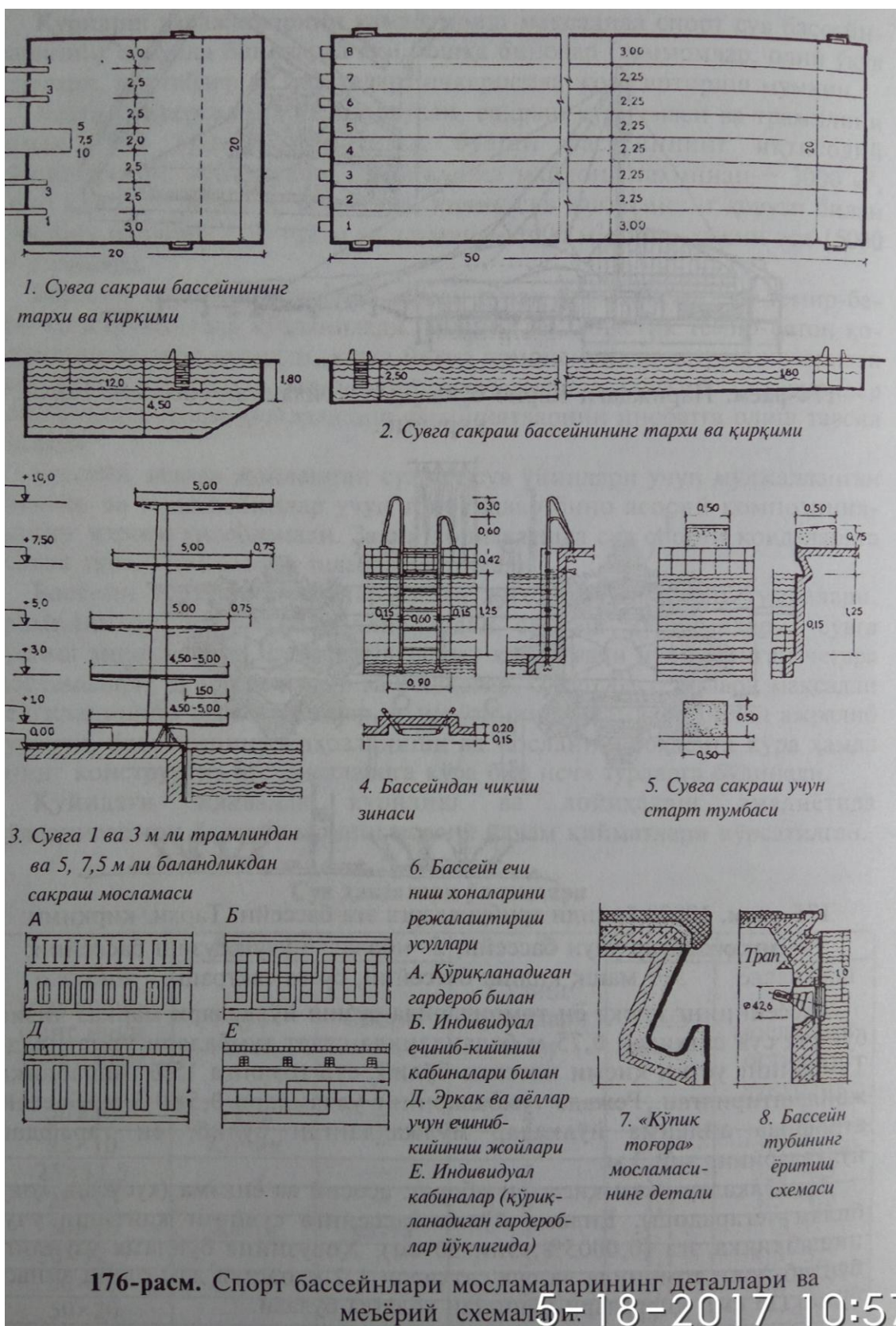


uchun- vestibyul, garderoab, kiyim almashtirish xonalari, dush va xo'jatxonalar, massaj, tibbiyot qismi, hakamlar, trenerlar xonalari, bufetlar, uslubiyat xonalari, dam olish xonalari; xo'jalik-ma'muriy xonalar- rahbariyat, xo'jalik bo'limi, kassalar, muhofaza xonasi, o'quv bo'limi, pochta, telegraf va boshqalar; yordamchi, texnik qo'shimcha xonalar- sovutish moslamalari uchun, isitish, shamollatish, transformator podstansiyasi, ustaxonalar va boshqalardan iborat. Zal sportchilar va tomoshabinlar uchun barcha turagi zamonaviy jihozlar bilan ta'minlangan.

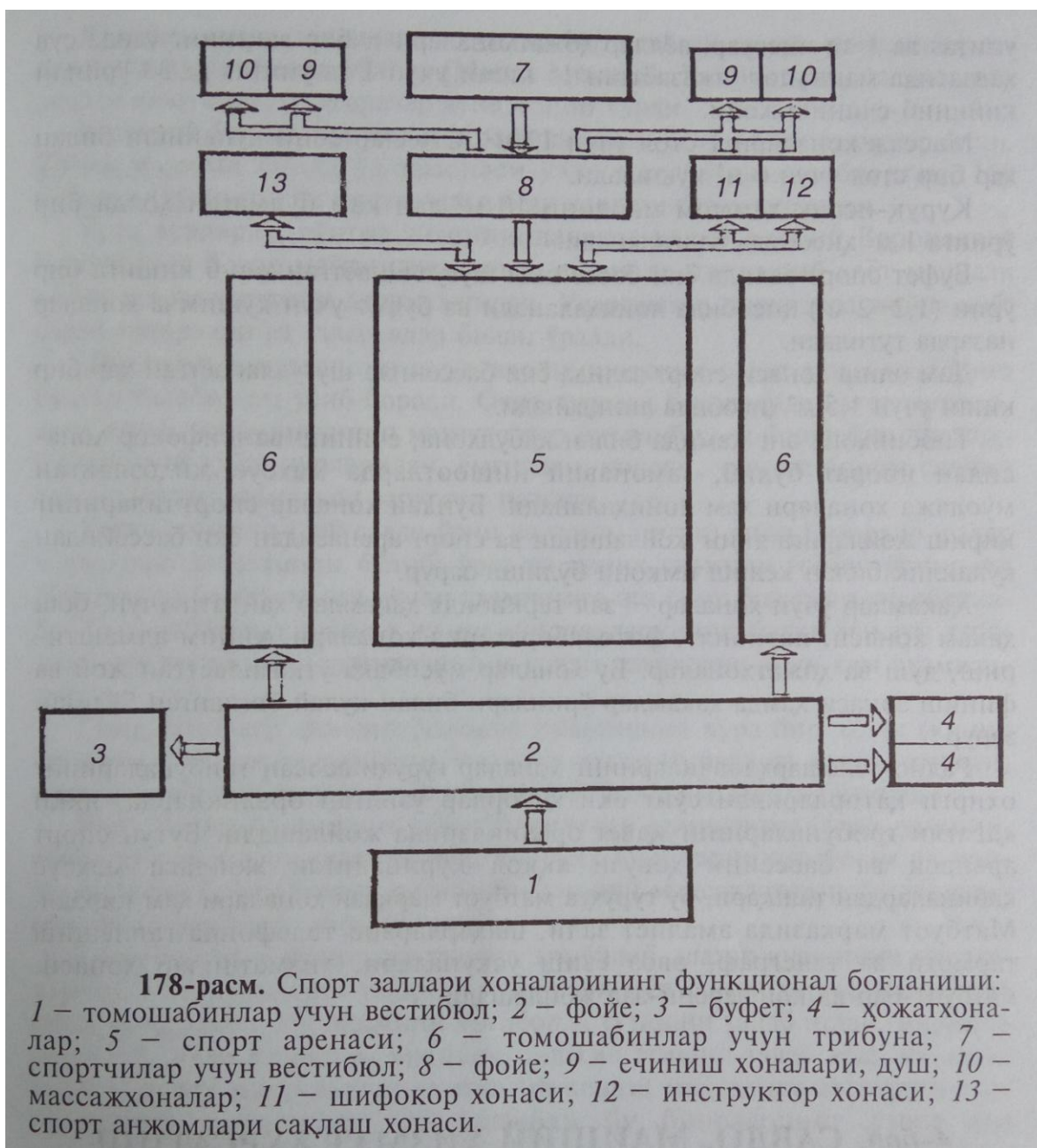


## Yopiq sport suv havzasi.

Xonalar guruhi universal sport zallariga o'xshaydi. Faqat suzish uchun mo'ljallangan suv havzasi va unga yordamchi suvni tozalaydigan texnik xonalar, quruq suzish zali mavjud.



Sportchilarning basseyn zalida harakatlanish ketma-ketligi. Sanitar-gigeyenik talablarga ko'ra vestibyul va garderob, ro'yxat bo'limi, kiyim almashtirish, o'quv mashg'ulot zali (quruq suzish), zalga kiraverishdagi dush moslamalari, basseynli zal. Zaldan chiqish ketma-ketligi teskari tartibda amalga oshiriladi.



## *Mavzu: Savdo, maishiy xizmat ko'rsatish bino va inshootlari.*

### *Yopiq bozorlarning shakllanishi.*

Yopiq bozorlar maxsus savdo sotiq uchun ixtisoslashgan jamoat binolari bo'lib, qadimiy shaharlarning jamoat maydonlari hayot arenasi, shuningdek xalq yig'inlari bilan birgalikda savdo-sotiq ishlari olib borilgan.

Shaharlar kattalashgani sari aholining oziq ovqatga taladi oshadi. Katta sig'imli 500 savdo o'rin va undan ortiq bozorlar shahar markazida, o'rta va kichik sig'imli savdo o'rinlari 500tagacha bozorlar esa tuman ahamiyatiga ega yopiq bozorlar hisoblanadi.

Yopiq bozorlar hajmiy-rejaviy tuzilmasiga qarab bir zalli (kichik), ikki-uch zalli (o'rtacha va katta), pavilion ko'rinishidagi (turli sig'imli) bozor turlariga bo'linadi.

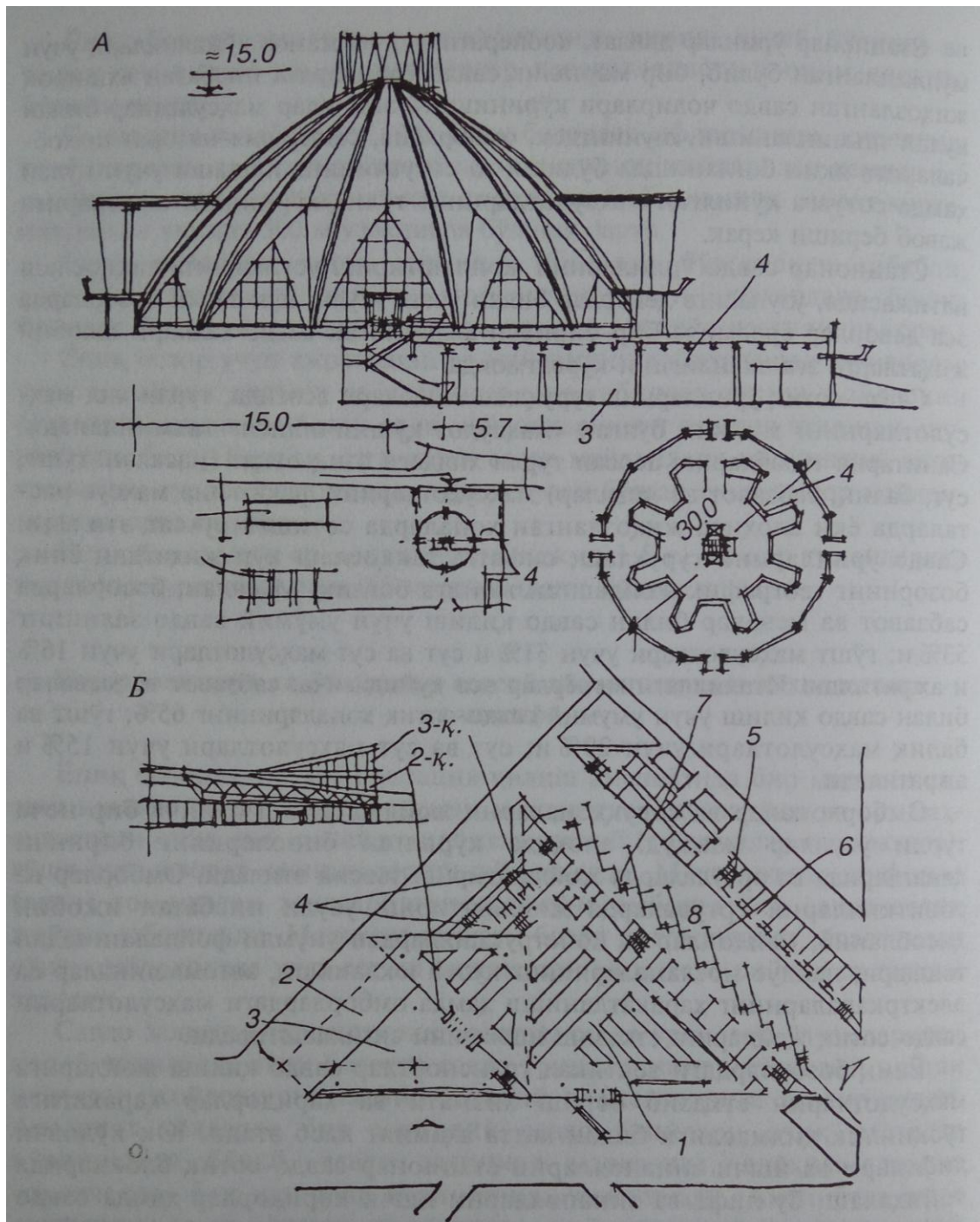
Bozorlarning xizmat ko'rsatish radiuslari o'rtacha 1-1.5 km, kichik shaharlarda esa 1.5-2 km dan oshmasligi kerak. Yopiq bozorlarda transport vositasi bilan kirish qulay bo'lishi uchun tashqi yuk oqimi va xaridorlar oqimi alohida bo'lishi kerak.

Ajratilgan yer maydoni 1.5 ga, tumanlarda 0.5 ga bozor binolarining hajmiy-rejaviy tuzumida bino qavatlari, harorat-namlilik rejimi, shamollatish, tabiiy yoritganlik va intererlarning yechimlari kata ahamiyatga ega. Savdo zalining intererini yaratishda quyidagilarga e'tibir berish kerak:

-savdo zallari keng va to'siqsiz bo'lishi;

-devor yuzalari, orayopma, vitrajlar va pollar silliq, uzoq vaqtga chidamli hamda tozalashga qulay bo'lishi kerak;

-intererdagi ranglar mahsulot ranglarini neytrallashtirishmay tabiiy ranglarni yaqqol ko'rsatadigan, mahsulotga baho berishga to'sqinlik qilmasligi kerak.



179-расм. Бозорлар биноларининг архитектуравий ечимлари:  
 А – Волокаламск шаҳридаги қурилмалари чинор дарахтидан қурилган деҳқон бозори; 1 – давлат савдоси павилёни; 2 – очиқ савдо; 3 – ёрдамчи хоналар; 4 – сокол; Б – Москва шаҳридаги Перов бозори: 1 – савдо зали; 2 – машинадан сотиш жойи; 3 – ёзги савдо; 4 – сут ва гўшт маҳсулотлари зали; 5 – меҳмонхона; 6, 8 – хўжалик ҳовлиси; 9 – дебаркадер.

Savdo markazlari.

Zamonaviy sharoitda barcha xizmatlar bir joygamujassamlashtirgan binolar komplekslari ya'ni maishiy xizmat, umumiy ovqatlanish va boshqa savdo xizmat

korxonalari savdo markazlari deyiladi. Bunda xaridorlar talablarini keng qamrovda qondiradi va qulayliklar yaratdi.

Savdo markazlari xizmat ko'rsatish xarakteri va sotiladigan mahsulotlar turiga qarab ikki asosiy guruhga bo'linadi:

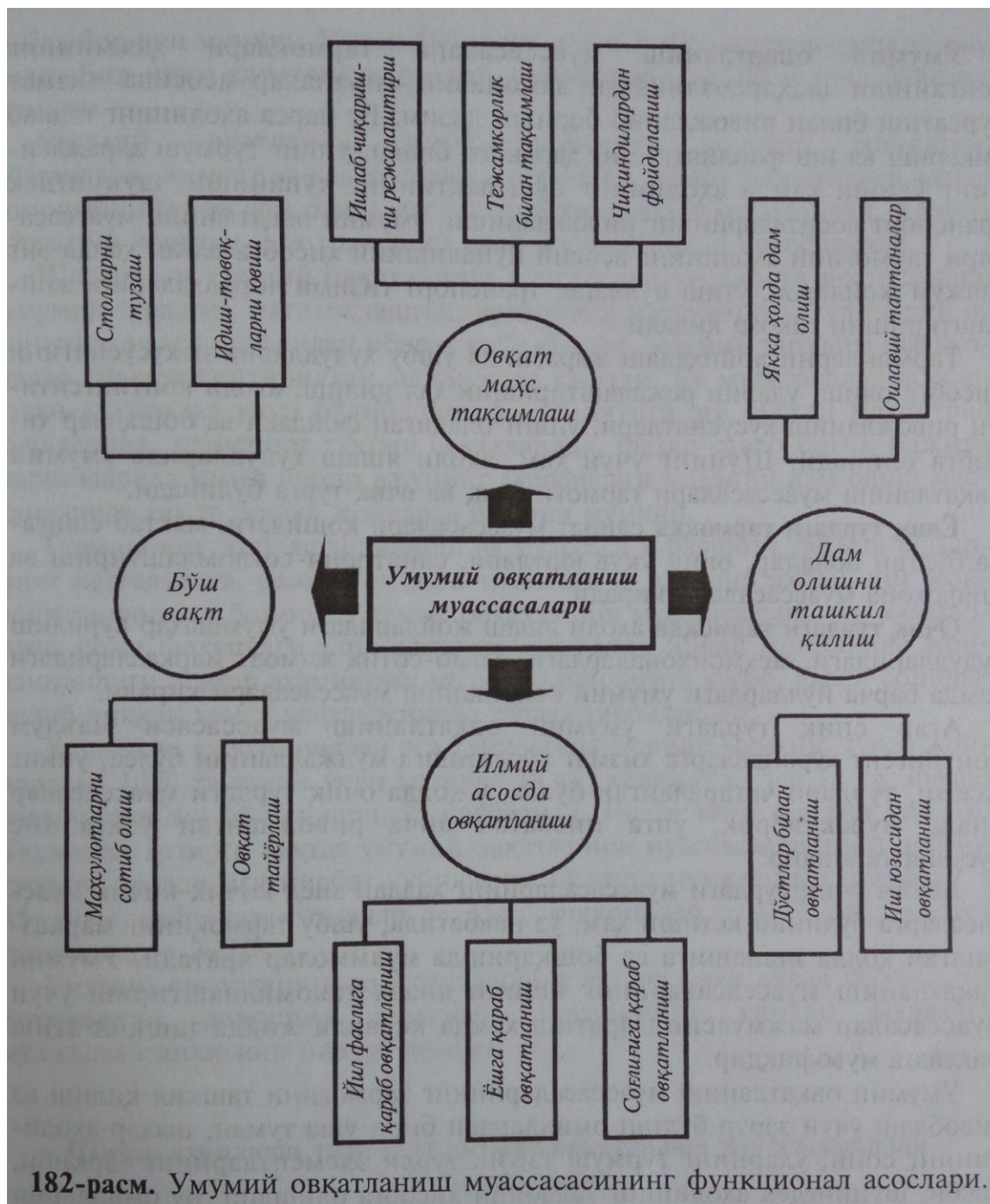
1. Birinchi navbatda zaruriy bo'lgan mahsulotlar non, go'sht, baliq, sut mahsulotlari, konditer hamda shaxsiy gigevena predmetlari;
2. Bular asosan keng iste'mol mollari bo'lib, har bir oilada doimiy sotib olinmaydi. Tayyor kiyimlar, poyafzallar, gazlamalar, bosh kiyimlar, radio, foto mahsulotlar, maishiy elektr, zargarlik, mebel va boshqalar.

Savdo markazlar kichiktuman, turar joy tumani, shahar savdo markazlari bo'lishi mumkin. Savdo markazlari konstruktiv setkalari 9x9m, 9x12m. Agar bino 18, 24, 36m va undan ziyod bo'lgan proletlar bilan yopilsa yanada tejamkor va qulaydir.

**Аҳолига хизмат кўрсатиш тармоқларининг  
табақалаштирилган меъёрлари**

Корхона тури	Ўлчов бирлиги	Ҳар 1000 киши учун ПиНу асосидаги меъёр	Корхоналар, хизмат кўрсатувчилар		
			Микрораён, шунингдек, турар жой гуруҳлари	Турар-жой тумани	Шаҳар
Озиқ-овқат дўконлари	Ишчи ўрни, %	3,2 1000	1,8–1,9 55–60	0,8–1 25–30	0,3–0,5 10–20
Саноат моллари дўконлари	Ишчи ўрни, %	3,4 100	0,3 10	1,5 45	1,5 45
Умумий овқатланиш корхоналари	Хўранда ўрни, %	25 100	13–15 55–60	7–5 25–20	5 20
Маиший хизмат кўрсатиш корхонаси	Ишчи ўрни, %	8-10 100	2,5–3 30	3–4 40	2,5–3 30

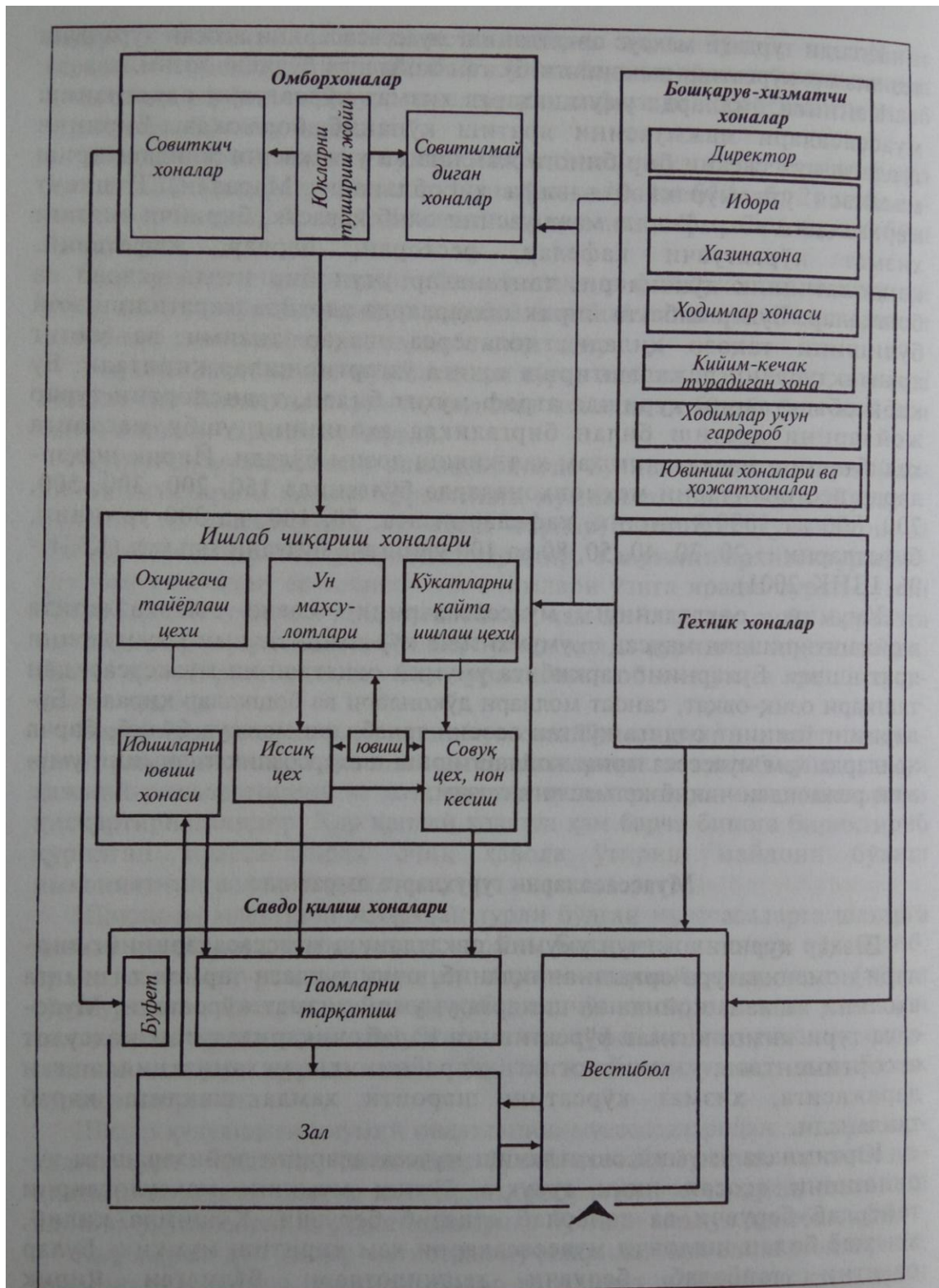
## Umumiy ovqatlanish muassasalari.



182-расм. Умумий овқатланиш муассасасининг функционал асослари.

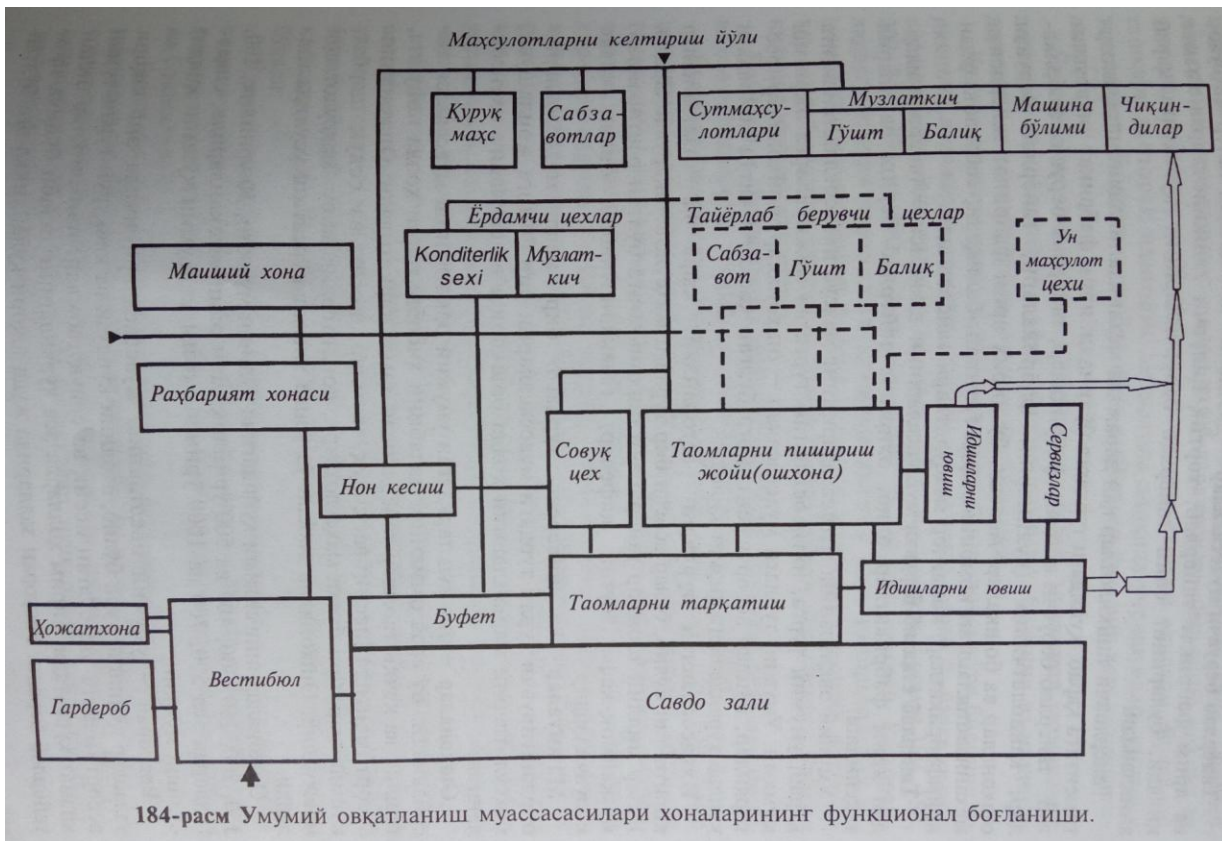
Umumiy ovqatlanish muassasalarining funksional asoslari.

Umumiy ovqatlanish muassasalari yopiq va ochiq turlarga bo'linadi. Yopiq turdagi tarmoqqa- sanoat muassasalari qoshida, maktab, bolalar bog'chasi, oliy o'quv yurtlari, shifoxona va sanatoriyalar- sog'lomlashtirish muassasalari kiradi. Ochiq turdagi tarmoqqa- umumshahar qurilish hududlarda, mehmonxonalarda, savdo-sotiq jamoasi markazlarida va barcha yo'llarda umumiy ovqatlannish muassasalari kiradi.



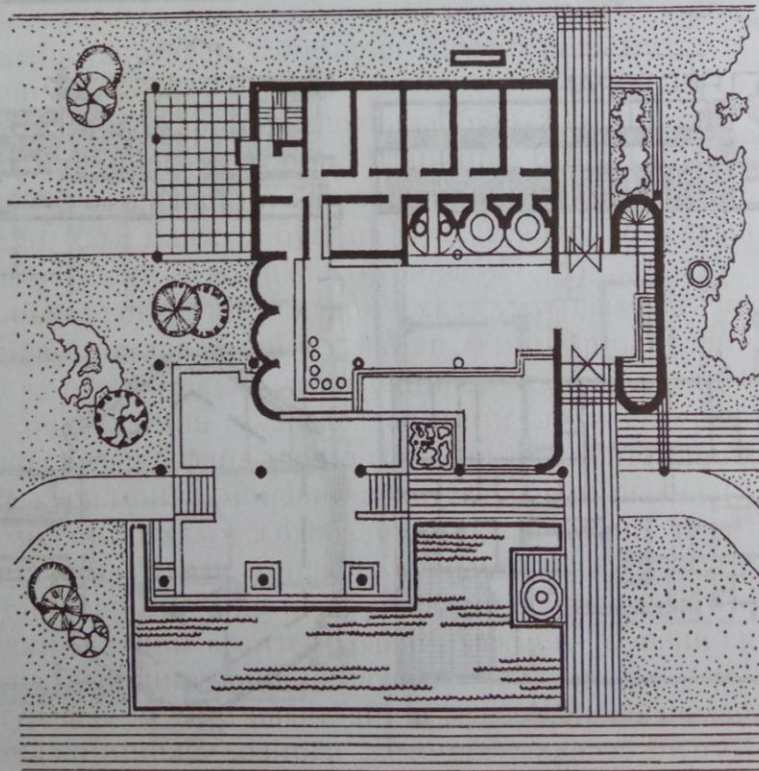
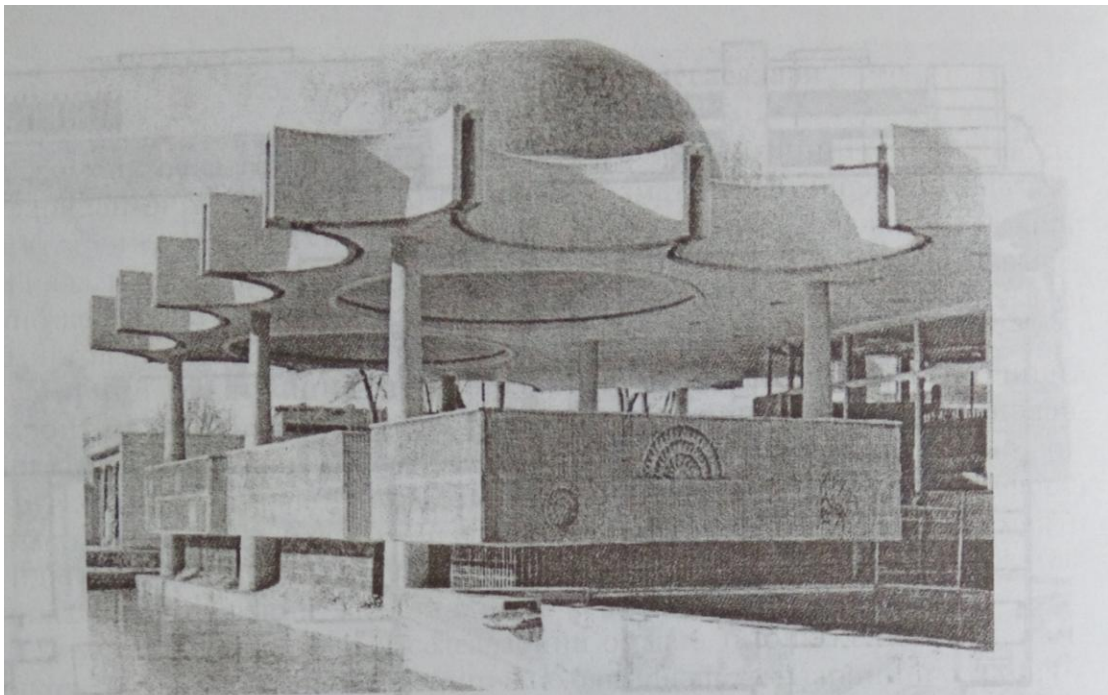
183-расм. Умумий овқатланиш муассасасилари асосий гуруҳ хоналарининг тизими ва технологик боғланиши.





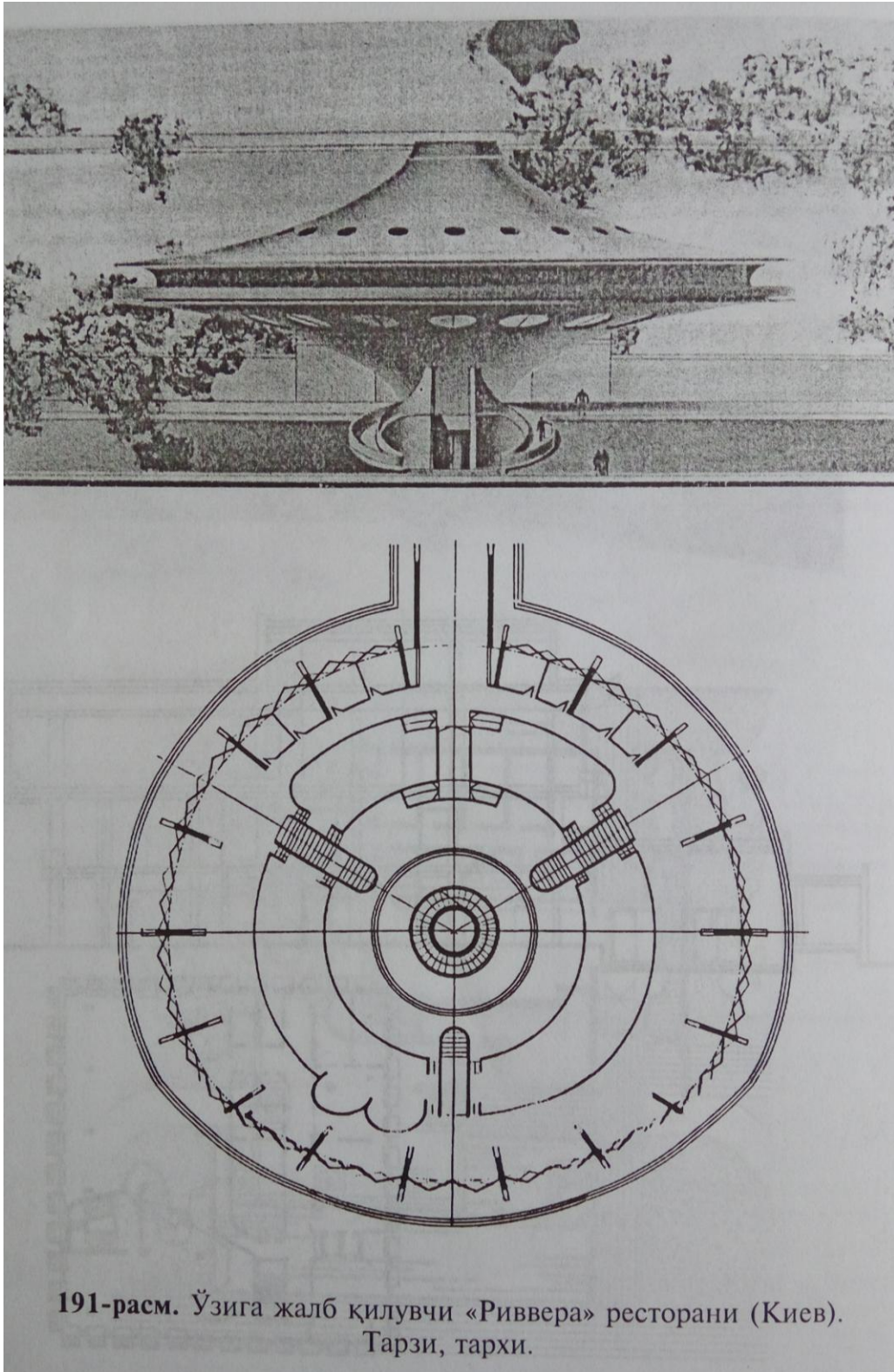
Oshxonalar eng ko'p tarqalgan ovqatlanish muassasasi hisoblanadi va ularning sig'imi 50, 100, 150, 250, 300, 400, 500 o'rinli bo'ladi. Sanatoriya va dam olish maskanlari uchun 500, 700, 1000 o'rinli (yozgi mavsumni qo'shgan holda) bo'lishi mumkin.

Restoranlar - eng yuqori talablar keltirilgan bo'lib, yarim tayyor ovqatlar konkret zakazlar bo'yicha xizmat amalga oshiriladi. Bundan tashqari xo'randalarga xordiq chiqarishi uchun musiqa va estrada chiqishlar, o'yinlar va boshqa ko'ngil ochar dasturlar tashkil etiladi. Sig'imi 100, 150, 200, 250, 300 va 500 o'rinli bo'lishi mumkin.



189-расм. Миллий ва замонавий услубларнинг чойхона ва ресторанлар архитектурасуга таъсири (Тошкентдаги «Кўк гумбаз» мисолида).

Kafelar- xo'randalarga tayyorlanishi uncha murakkab bo'lmagan issiq va sovuq taomlarni taklif qilishi bilan xizmat qiladi. Kafe xizmat darajasiga qarab yuqori, birinchi va ikkinchi darajali bo'lishi mumkin. Birinchi va ikkinchi darajaliga o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kiradi. Kafelar sig'imi 25, 50, 75, 100, 150, 200, 250, 300, 400 o'rinli kafelar ixtisoslashgan bo'lishi mumkin.



191-расм. Ўзига жалб қилувчи «Риввера» ресторани (Киев).  
Тарзи, тархи.

Choyxonalar- bu turdagi muassasalar juda katta tarizga ega bo'lsada bugungi kunda oshxona vazifasini bajarmoqda. Choyxonalar asosan 2 turga bo'linadi. Birinchisi, aholi yashash joylarida, mahalla, mavze va qishloq joylarida, ikkinchisi esa tumanlarda, savdomarkazlarida va bozorlarda, aholi juda gavjum joylarda bo'ladi. Birinchisi o'ziga-o'zi xizmat ko'rsatish bo'lsa, ikkinchisi ofitsant orqali xo'randaga xizmat ko'rsatadi. Umumiy ovqatlanish muassasalarda zallar 70% umumiy maydondan joy egallaydi. 1 kishi uchun zalning maydoni quyidagicha: choyxonalarda-  $1.5\text{m}^2$

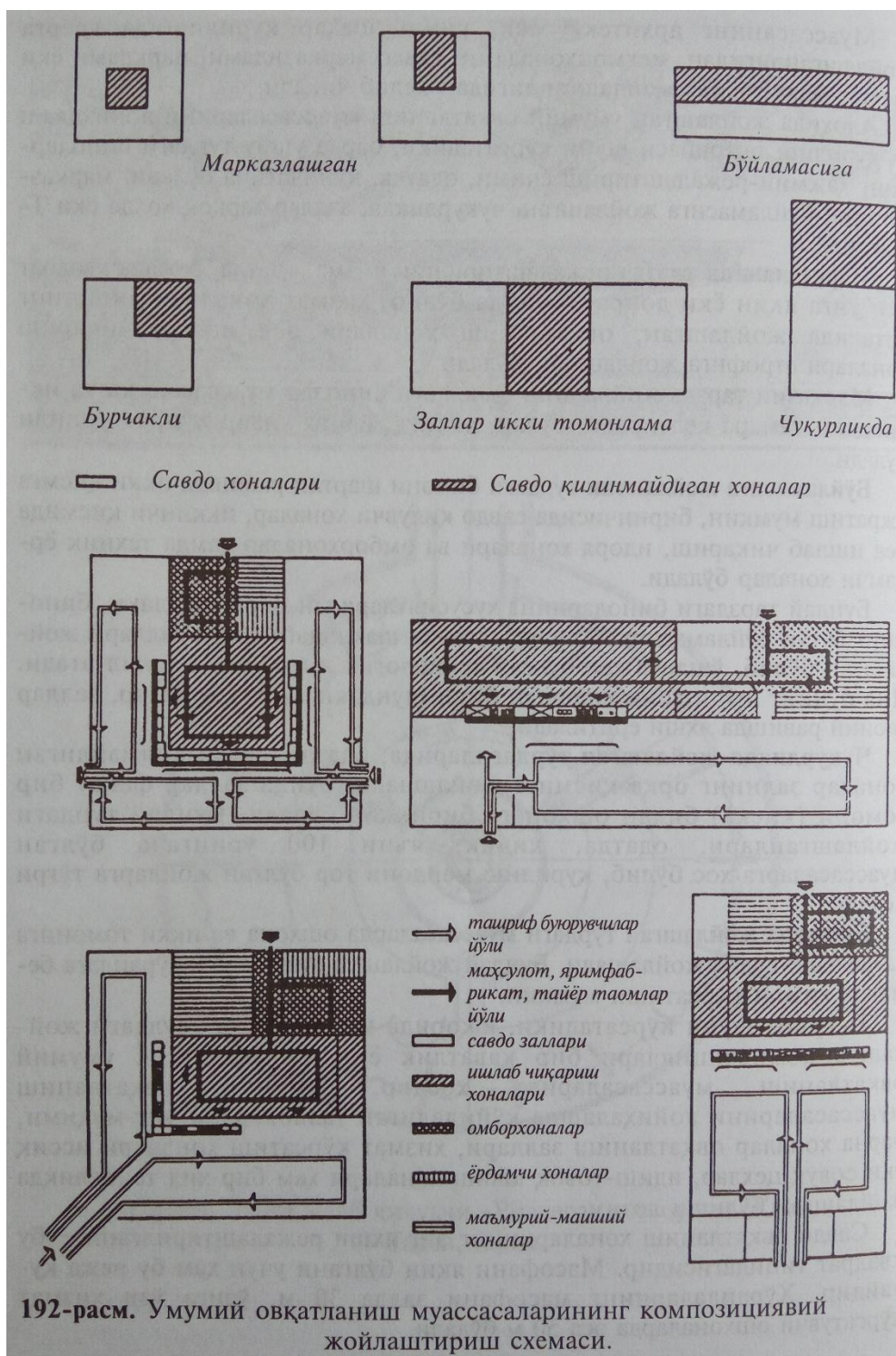
kafelarda- $2.0m^2$

restoranlarda- $2.5m^2$

maxsus restoranlarda  $3-3.5m^2$ ni tashkil

qiladi.

Umumiy ovqatlanish muassasalarining kompozitsiyaviy joylashishi.



### **Mavzu: Ma'muriy maishiy binolar.**

Respublikamiz hayotining ideologik, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa barcha jabhalarida rahbarlik qiluvchi davlat va ma'muriy-xo'jalik boshqaruv apparatlar organi, shuningdek, muassasalar hamda tashkilotlarni joylashtirish uchun maxsus ma'muriy binolar quriladi. Ularning vazifa va maqsadlari turlicha: vazirliklar, hokimiyatlar, qishloq fuqarolik yig'inlari (mahalla), trestlar, xalq sudi, davlat banki va jamoa xo'jaliklari boshqaruvi binolaridir. Boshqaruv idoralari, binolari, muassasalari turiga va maqsad yo'nalishiga ko'ra tasniflanadi. Ular bir yoki bir nechta muassasalar, tashkilotlar joylashgan bo'lishi mumkin.

Bir muassasa yoki yoki tashkilot uchun respublikamizda quyidagi binolar barpo etiladi:

-davlat muassasalari, oliy majlis kotibiyati va devonxonalar, Vazirlar Mahkamasi kotibiyati, vazirliklar, davlat qo'mitalari yoki respublika ahamiyatiga molik markaziy muassasalar;

-o'lka, viloyat, shahar yoki tuman ahamiyatidagi xalq deputatlarining kengashlari, qishloq kengashlari;

-partiyalar va jamoat tashkilotlari;

-ma'muriy xo'jalik muassasalari, birlashmalar, trestlar, boshqarmalar, bo'limlar, idoralar, agentliklar, inspeksiya va hakazo;

-loyihalash institutlari, konstruktorlik binolari;

-yuridik muassasalar, sud, prokuratura binolari;

-pul kredit muassasalari, davlat banki, tijorat banklari, bo'limlari;

-aloqa muassasalari- shahar, tuman, boshqaruv idoralari va ularning bo'limlari, telefon, televizor, radiomarkazlar;

-nashriyot, bosmaxona va redaksiyalar.

Bir yo'nalishdagi binolarni kooperatsiyalash kerak bo'ladi, masalan:

-davlat, respublikaga tegishli bo'lgan uylar;

-adliya idoralari, sudlar, shahar, tuman sudlari, notarial idora, yuridik maslahat, sud va prokuraturaga tegishli uylar;

-davlat banki bo'limlari, tijorat banki kassalari bilan birga binolar va boshqalar.

### Ma'muriy binolarning shahar qurilishidagi ahamiyati.

Har bir ma'muriy markazda bir nechta boshqaruv loyiha tashkilotlari mavjud bo'lib, bular shahar markazini arxitekturasini belgilaydi va hajmiy-fazoviy kompozitsiyasiga qarab, maydonda yoki ko'chada dominantlik qiladi, muhim rejaviy tugunning orientri bo'lib xizmat qiladi. Poytaxtlarda va mintaqa markazlarida hukumat majmualari alohida ajralib turadi. Ular fazoviy funksiyalari bo'yicha murakkab mujassamlashmagan simmetrik yoki erkin kompozitsiyalarni tashkil etadi. Viloyat markazlarida va yirik shaharlarda asosiy maydonlar hokimiyat boshqaruvida bo'lib, viloyat va shahar tashkilotlari bilan birlashtiriladi, koperatsiyalanadi.

### Ma'muriy binolarning xonalari.

Kabinetlar 9-12m<sup>2</sup>dan 54-60m<sup>2</sup>gacha, majlislar, kengashlar zallari umumiy binoning 40-50%ni tashkil etadi va 1 o'rin uchun 0.7-0.8m<sup>2</sup> maydon ajratiladi. Garderobli vestibyullar 1 kishiga 0.25m<sup>2</sup> maydon ajratiladi. Umumiy ovqatlanish xonalari bino umumiy sig'imining 20%ini tashkil qiladi. 50 kishidan ko'p bo'lgan binolarda bufetlar, 250 kishidan ko'p hodim mavjud bo'lgan binolarda esa oshxonalar loyihalanadi. Binolardagi xonalar o'zining turkumlari, xillari va strukturasi qarang alohida loyihalash uchun topshiriq- programmalar bilan bajariladi. Ma'muriy binolar asosan karidorli rejalashtirish bilan loyihalanadi va kompozitsiyasi chiziqli, tarqoq va hovli tevaragi bo'yicha berk bo'lishi mumkin. Ma'muriy binolar xonalarining balandliklari poldan shiftgacha 3.3m, osma shiftgacha 2.7m, koridorlarda 2.4m gacha kamaytirish mumkin.

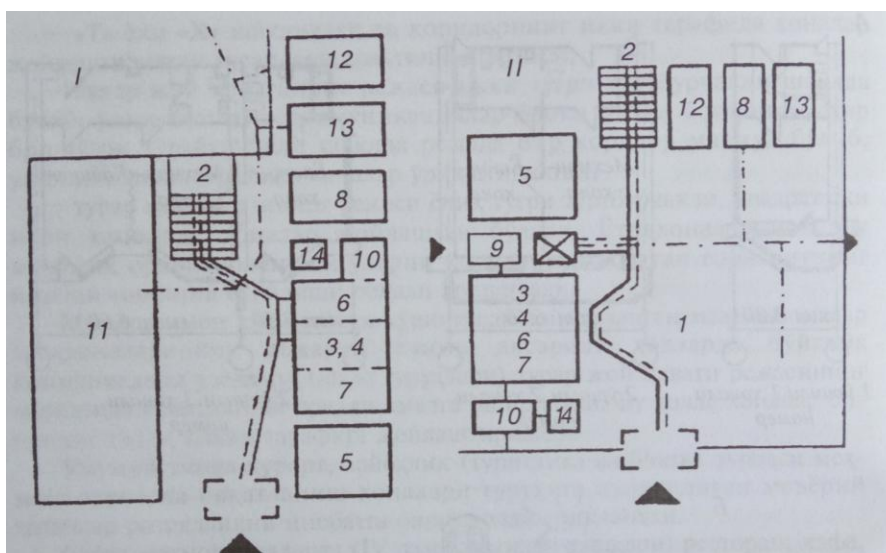
### Mehmonxonalar.

Mehmonxona binolari odamlarning qisqa vaqt davomida yashashlari va madaniy-maishiy xordiq chiqarishlari uchun loyihalanadi. Mehmonxonalar umumiy tip, dam olish(kurort), turistik, sportsalon, tranzit passajir, avtoturist(motel) va boshqa tiplarga bo'linadi. Mehmonxonalar komfortliligi, sig'imi, texnik jihozlanganligi va taklif etiladigan xizmat ko'rsatish hajmiga qarab O'zbekistonda va xalqaro maydonda 5ta qurilish razryadiga bo'linadi.

### Хоналарнинг таснифланиши

Хонанинг қурилиш разряди	Хонадаги ўринлар сони	Хоналар ичкарисидаги қўшимча хоналар сони	Хонанинг яшаш майдони, м <sup>2</sup>	Хонадаги сантехник жиҳозлар
Олий (люкс)	1	1	12-14	Ванна, ювиниш мосл., унитаз, биде, сочиқ, қуритиш мосла
	2	1	14-20	
	2	2	22-40	
	2	3	50-60	
I	1	1	9-12	Ванна, ювиниш мосл., унитаз, биде, сочиқ, қуритиш мосламаси
	2	1	12-14	
	2	2	22-25	
II	1	1	9	Душ, ювиниш мосл., унитаз
	2	1	12-14	
	3	1	22	
	2	2	25	
III	1	1	9	Душ, ювиниш мосл., унитаз
	2	1	12-14	
	3	1	15-18	
IV	1	1	9	Душ, ювиниш мосл., унитаз
	2	1	12-14	
	3	1	15-18	
	3	1	18-20	
	4	1	23-24	

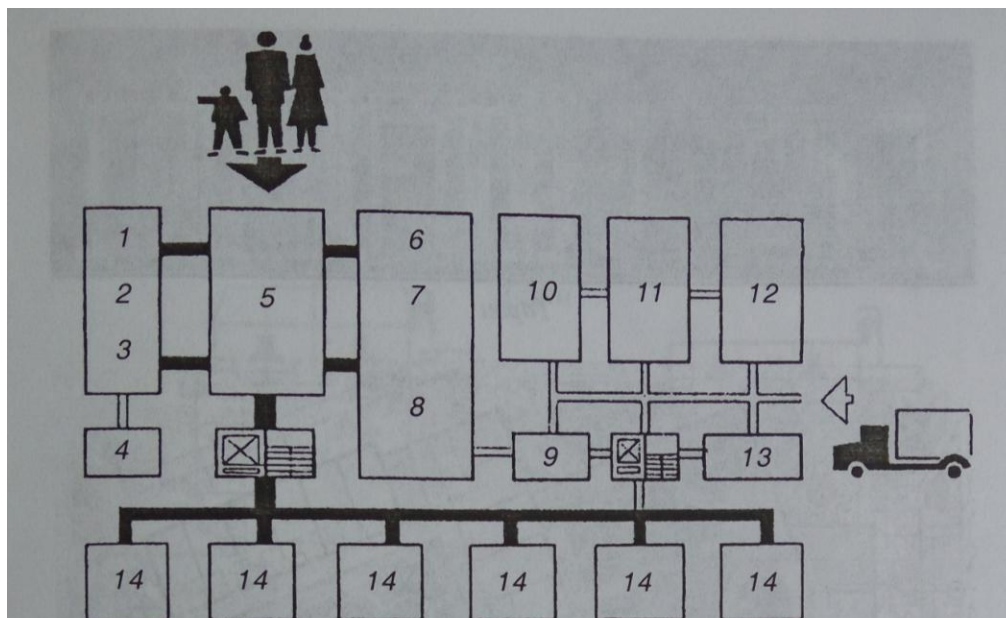
### Mehmonxonalarining funksional tuzilishi.



194-расм. Меҳмонхоналарда вестибюл хоналарини ташкил этишнинг функционал схемаси:

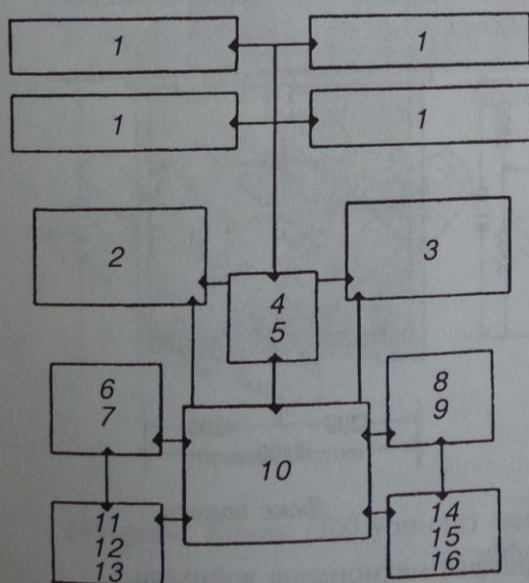
I – 50 ўринга мўлжалланган меҳмонхоналарда қабул хизматчи гуруҳи бир томонлама жойлашиши; II – 100 ўринга мўлжалланган меҳмонхоналарда қабул хизматчи гуруҳининг икки томонлама жойлашиши; 1 – вестибюл; 2 – зина; 3 – маъмурият навбатчиси; 4 – касса; 5 – дирекция (директор раҳбарлигидаги маъмурият); 6 – порте; 7 – почта; 8 – гардероб; 9 – юк олиб кириш; 10 – мижозларга хизмат кўрсатиш бюроси; 11 – кутиш зали; 12 – эркаклар учун санузел; 13 – аёллар учун санузел; 14 – телефон.

Funksional xonalar qabul qilish va xizmat ko'rsatish vestibyul guruhi, yashash xonalar guruhi, umumiy ovqatlanish xonalari guruhi, ma'muriy xonalar guruhi, yordamchi va xo'jalik xonalari guruhi va muhandislik jihozlar xonalari guruhi. Mehmonxonalarda umumiy maydonning 50%dan ortig'i yashash xonalarini tashkil etadi. Unda 1 kishi uchun  $9m^2$ , ikki kishi uchun  $12m^2$  ni tashkil qiladi, ammo bu me'yor mehmonxonalarining razryadiga qarab o'zgaradi. Masalan, 4- razryadli xonada  $24m^2$  ni tashkil etadi.



196-**расм.** Кам сигимли меҳмонxonани функциясига кўра ташкил этиш схемаси:

1 – маъмурият; 2 – маъмурият навбатчиси; 3 – порте (меҳмонхона швейсари); 4 – алоқа бўлими; 5 – вестибюл; 6 – бар; 7 – нонушта қилиш учун зал; 8 – буфет; 9 – тарқатиш жойи; 10 – тайёрлаш жойи; 11 – хужралар; 12 – ёрдамчи хоналар; 13 – идора ходимлари хонаси; 14 – номерлар.

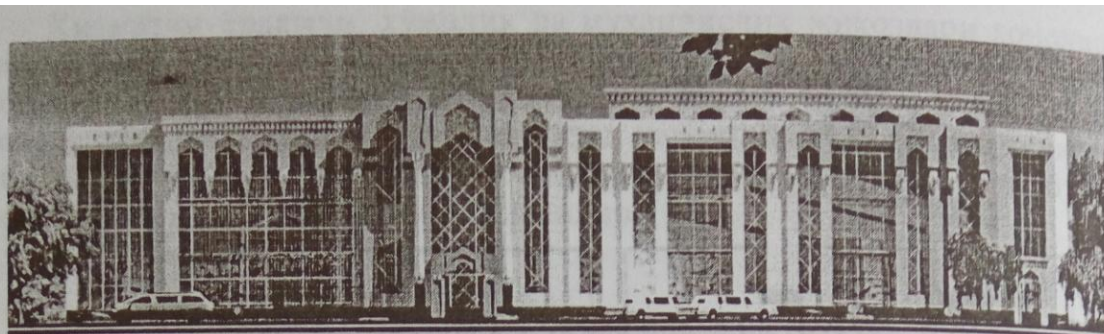


197-**расм.** Меҳмонxonalarнинг асосий функционall боғлиқлиги схемаси:

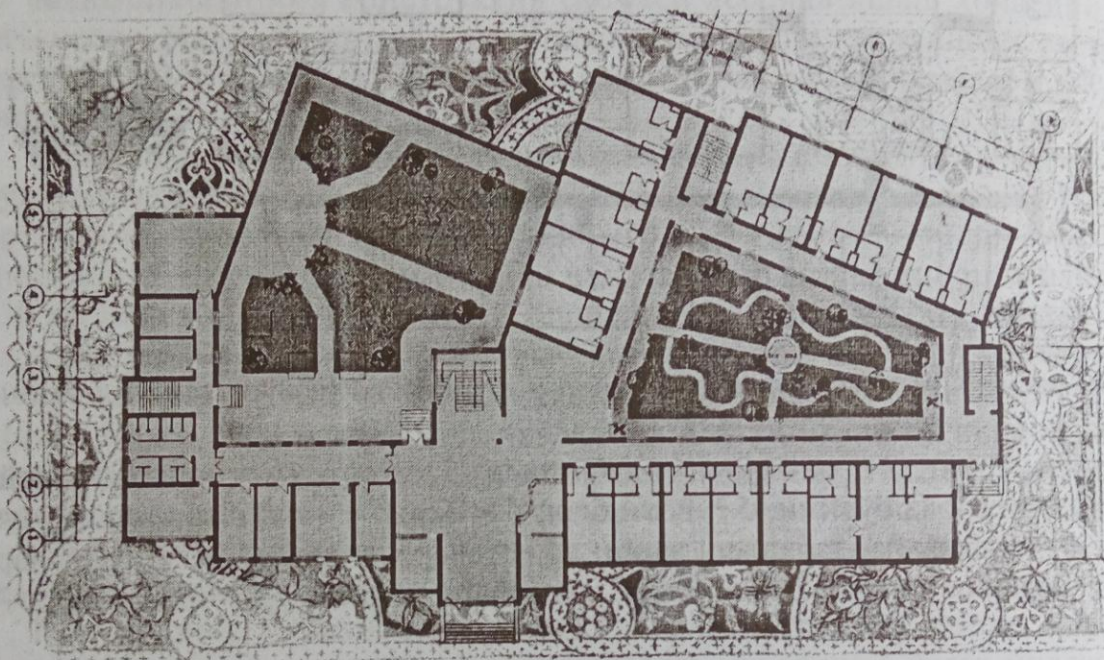
1 – турар жой қисми; 2 – ресторан; 3 – жамоат хоналари; 4 – зина; 5 – лифт; 6 – маъмурият; 7 – идора хоналари; 8 – савдо хонаси; 9 – ёрдамчи хоналар; 10 – вестибюл; 11 – маъмурият навбатчиси; 12 – порте; 13, 14 – алоқа бўлими; 15 – гардероб; 16 – ҳожатхона.



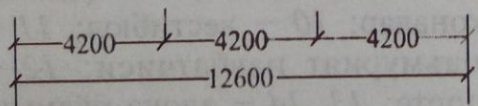
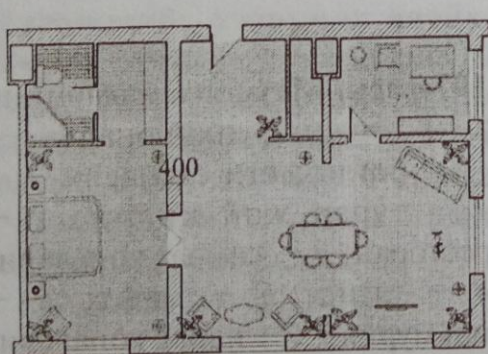
Xonalarning bog'liqlik sxemasi.Motellar- avtoturistlar uchun mehmonxonalar.



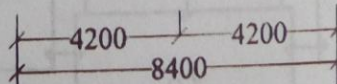
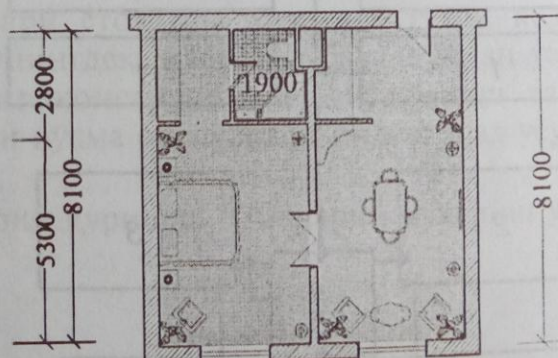
Тарзи



Тархи



Апартамент номери



Люкс номери

198-расм. Кичик (100 ўринли) меҳмонхона лойиҳаси.

## Mavzu: Transport inshootlari.

Temir yo'l, avtomobil, havo va suv transportlari vokzallari.

Vokzallar o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha bir qator turlarga tasniflanadi, ya'ni foydalanilayotgan transport turlari va tayinlanishi va magistral o'rni, o'tkazish xususiyati va sig'imi hamda passajirlar kategoriyasiga ko'ra tasniflanadi. Bular temir yo'l vokzallari va povilionlari, avtobus vokzal va povilionlari, aerovokzallar, shahar vokzallarining agentliklari, portva prigallar.

Vokzallarning rejayiy strukturasi ichki yo'nalishlarga qatnovchi yo'lovchilar bilan xorijga chiqib ketuvchi yo'lovchilarni ajratish va ularning chegara hududidagi bojxonada hujjatlarini rasmiylashtirish kerak bo'ladi. Vokzal joylashtiriladigan joyni tanlash va uning arxitekturaviy-fazoviy sxemasi, shahar transport bog'lanishlari bosh reja rivojlanishi asosida, shuningdek, aerovokzallarda shovqin sanitar talablar va tabiiy sharoitlarni uyg'unlashuvi asosida aniqlanadi.

Vokzal oldi maydonlar o'lchamlari:

-qishloq joylarda 0.25ga;

-shaharlarda 2.5- 5ga va undan ortiq;

Ba'zi yirik vokzallar 8-10 ga gacha bo'lishi mumkin. Perronlar eni 2.5m dan kam bo'lmasligi va 6 m gacha bo'ladi. Ular vokzal binosiga nisbatan katta maydonni egallaydi. Bu poezdlarning uzunligi 150-200m va undan katta aylanish radiuslari 70-100m bo'lgan ko'p o'rinli samolyotlarga asosan aniqlanadi. Platformalarni qisqatirish maqsadida arrasimon qirrali va taroqsimon bo'ladi.(avtobuslar 30<sup>0</sup>, 45<sup>0</sup>, 60<sup>0</sup>, 90<sup>0</sup> burchak ostida joylashtiriladi).

Asosiy xonalar guruhlari:

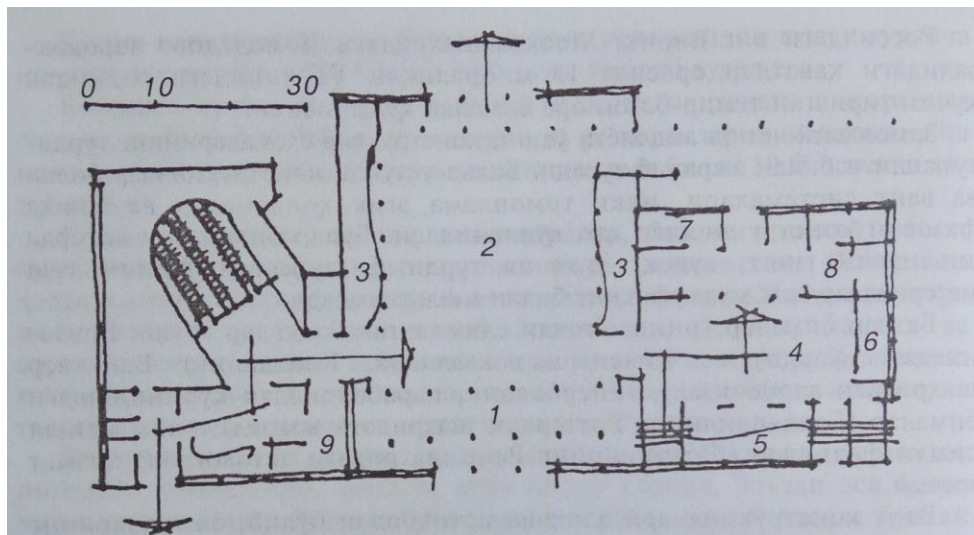
-passajirlar uchun: zal, kutish zallari, ona va bola xonalar, restoranlar, kafe va bufetlar, savdo do'konlari, ma'lumot berish shahobchalari, pochta, telegraf;

-ma'muriy xizmatchi xonalar: navbatchi dispecherlar stansiya va vokzal bo'yicha, xodimlar xonalari, aloqa jihozlari va boshqalar;

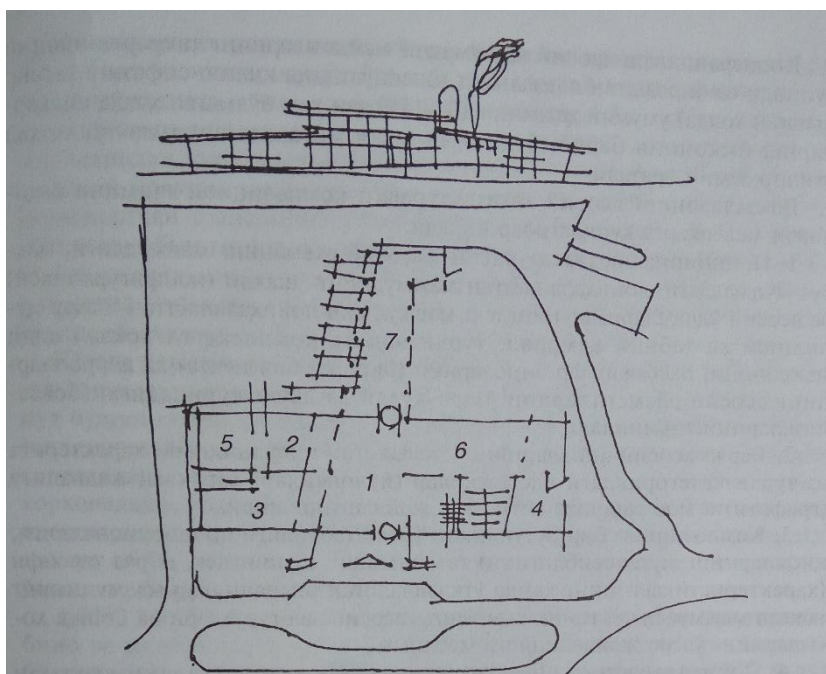
-texnik xonalar: qozonxona, boylernaya, transformatornaya, ventilyatsiyaya'ni shamollatish, omborxonalar.

Kutish zali har bir passajir uchun 1.3:3.9 m<sup>2</sup> gacha; restoran, kafelar sig'imi vokzal sig'imidan 10 %ni tashkil etishi kerak.

Vokzallar umumshahar ahamiyatiga ega bo'lib shahar haqida ba'zan butun mamlakat haqidagi birinchi taassurotni o'zida ifoda etadi. Bu arxitekturaviy kompozitsiyaga ta'sir etadigan maxsus talabdir. Turli sig'imli vokzallarning konstruktiv yechimlari turlicha bo'lib 6x6m, 6x12m, 6x18m o'lchamdagi tayanch setkalar va boshqa katta proletrlarni yopadigan vant konstruksiya, obolochkalar bilan yopilgan.



**202-расм.** Санкт-Петербург шаҳридаги Финлянд вокзали. Тарх.  
 1 – аванзал; 2 – бош оператсион зал; 3 – шаҳар атрофига қатнайдиған поездлар чиптахонаси; 4 – кутиш зали; 5 – узоқ йўлга қатнайдиған поездлар чиптахонаси; 6 – буфет; 7 – почта; 8 – юк сақлайдиған бўлим; 9 – метрога кириш вестибюли.



**203-расм.** Закопан шаҳридаги (Полша) автобус вокзали.  
 Умумий кўриниш, тарх.  
 1 – оперетсион зал; 2 – чиптахона; 3 – юк сақлайдиған хона; 4 – буфет;  
 5 – йўл назоратчиси хонаси; 6 – кутиш хонаси; 7 – ёпиқ платформа.

Ko'chada harakatlanayotgan transportlarning to'xtash punktlari.

Me'yoriy hujjatlarga asosan keng jamoatchilik tashrif buyuradigan joylardagi jamoat transporti to'xtaydigan punktlargacha oraliq masofa 500m bo'lishi kerak. Alohida turdagi jamoat transportlarining to'xtash punktlarigacha oraliq masofa:

-tramvay uchun 400m dan 600m dan ko'p bo'lmasligi kerak;

-avtobus traybus uchun 600m dan ko'p emas

-tezyurar tramvay uchun 800m dan kam emas;

-tezyurar avtobus uchun 800m dan kam 1200m dan ko'p emas.

Xavfsizlik talablariga ko'ra tramvay bekatlari peshexod o'tish joyidan avval(piyoda yaqinlashayotgan transportni ko'rishi uchun), traybus va avtobus bekatlari bekatlari aksincha o'tish joyidan so'ng(harakatlanish yo'nalishi bo'yicha) joylashtirish kerak. Transportlarga chiqish orolchalarining kengligi 1.5m dan 3m gacha bo'lishi tavsiya etiladi, uzunligi 20m.

Yer osti va yer usti o'tish joylari.

Balandliklari, chuqurliklari odatda 3-3.5m kengligi 1m kenglik soatiga 2000 kishi.

Yer usti o'tish joylari magistral yoki maydonning arxitekturaviy-fazoviy kompozitsiyasiga uyg'unlik bilan kiritilishi lozim.

Avtomobillarni saqlash joylari.

Turar joylardagi garajlar va avtoturar joylar avto o'rinlarning taxminiy hisobi quyidagi jadvalda:

Inshoot va moslamalar	Har 1000 aholi uchun avto o'rin	
	Birinchi navbatda	Hisobiy muddat
Turli tipdagi garajlar	35-40(10-15 xonadonga 1 o'rin)	100-120( 2-5xonadonga 1 o'rin)
Doimiy saqlash uchun avtoturargoh	100-120 (20-3- xonadonga 1 o'rin)	20-50( 7-10 xonadonga 1 o'rin)
Shu jumladan vaqtincha saqlash	10-15	20-30

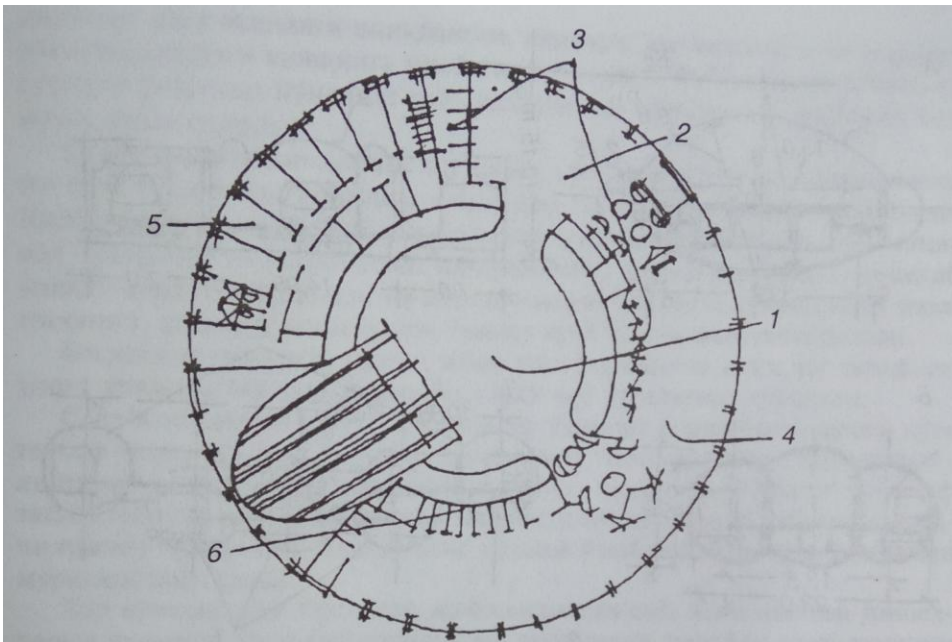
Avroturargoh o'lchamlari 1.7x4.1m; 2.2x4.6m, kattaroq mashinalarga 2.7x5.3m, o'rtacha 2.5x5m hamma uchun. Avtomobillarni brilish radiuslari 5.5-6m.

**Турли мақсадлардаги объектлар яқинидаги автомобилларни вақтинча сақлаш жойларининг сони**

Оммавий ташриф буюриладиган бино ва иншоотлар	Ҳисобий birlik (қиймат)	Ҳисобий birlik учун машина ўрни сони	
		Биринчи навбатда	Маълум бир муддат учун
Илмий-техник ва таълим марказлари, илмий-тадқиқот ва лойиҳалаш институтлари	100 нафар ишловчига	3–5	10–20
Олий ўқув юртлири, университетлар	100 ўқитувчи ва ходимларга	3–5	10–15
Маъмурий-хўжалик муассасалари	100 нафар ишловчига	3–5	10–20
Умумий овқатланиш муассасалари; ресторан ва кафелар (олий табақадаги)	100 ўринга	3–5	10–20
Бошқа умумий овқатланиш муассасалари	100 ўрин учун	3–5	7–10
Маданий-оқартув муассасалари: театр, кинотеатрлар	100 ўринга	3–5	10–15
Бошқа маданий-маърифий муассасалар	Ўринлар сонига	2–4	7–10
Маиший хизмат ва савдо корхоналари	Савдо майдони 100 м <sup>2</sup> бўлганда	2–4	7–10
Бозорлар	50 савдо ўринга	5–10	20–25
Меҳмонхоналар	100 ўринга	3–5	10–20
Поликлиникалар	Бир сменада 500 ташриф буюрувчига	3–5	10–15
Трибунали 500 ўрин ва ундан ортиқ сифимли спорт бино ва иншоотлари	Ўринлар сонига	1–2	3–5
Дам олиш зоналари (спорт, чанғи, балиқчилик, овчилик, туристик)	Бирданига 100 та ташриф буюрувчига	2–3	5–7
Мотеллар ва кемпинглар	Ҳисобий сифимига кўра	–	–
Темирйўл ва автобус вокзаллари, аэропортлар	Енг тиғиз вақтда ҳар 100 пассажирга	3–5	10–15

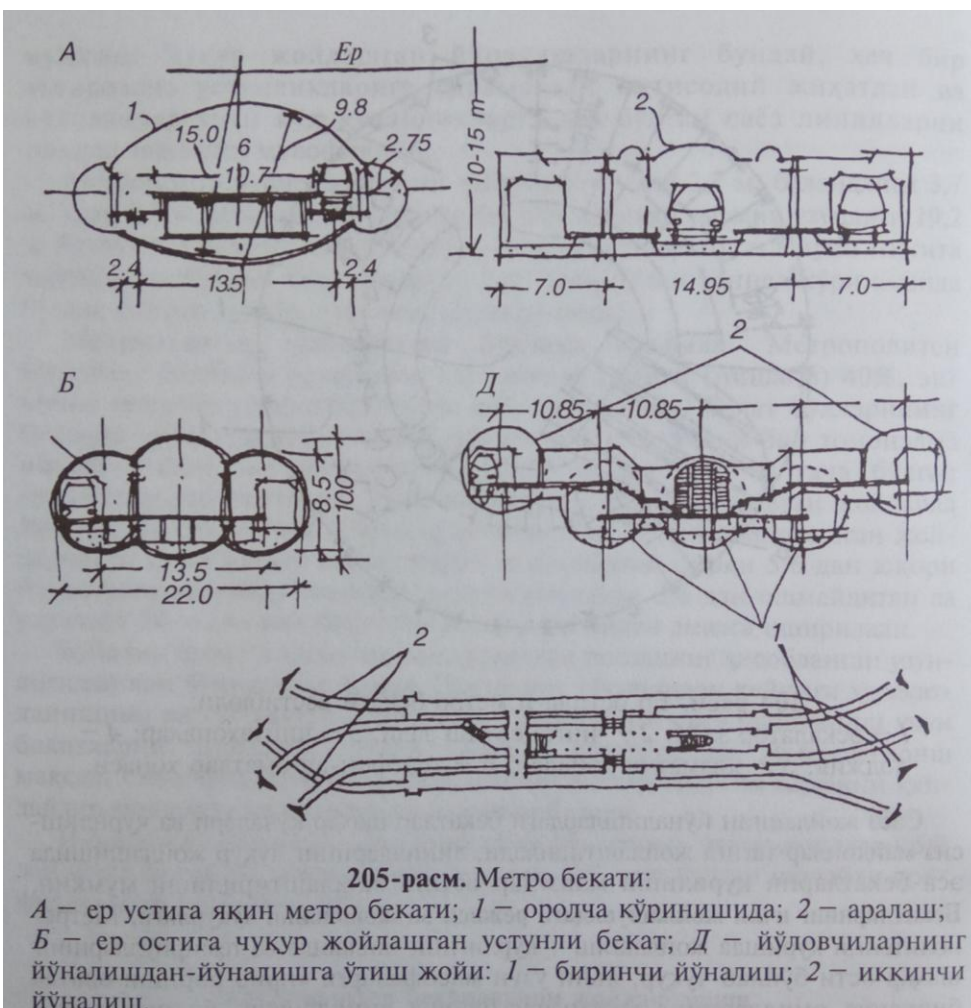
*Metropoliten yo'nalishlarini loyihalash.*

Loyihalash uchun asosiy materiallar: trassa bo'yicha muhandis geolog qidiruv natijalari, shaharning qurilgan va loyihalalanayotgan qurilish maydonlari, yer osti va muhandislik kommunikatsiyalar tushirilgan tipografik sxema va profil, shahar jamoat transportining boshqa turlari haqida ma'lumotlar hamda metropoliten trassasining to'g'ri tanlashga ta'sir ko'rsatadigan boshqa ma'lumotlar kiradi. Metropoliten tonnellarining gabaritlari: eni 2.7m, balandligi 3.7m, bekatlar orasidagi masofa 1.5- 2km. bekatlar asosan to'g'ri uchastkalariga, ilojsiz hollarda radiusi 800m dan kam bo'lmagan egri joylarda ham joylashtirilishi mumkin. RASM. 204, 205



**204-расм.** Ер остидаги метро бекати вестибюли:

1 – эскалатор зали; 2 – чипта сотиш зали; 3 – чиптахоналар; 4 – лоджия; 5 – хизматчи хоналар; 6 – телефон-автоматлар хонаси.



**205-расм.** Метро бекати:

А – ер устига яқин метро бекати; 1 – оролча кўринишида; 2 – аралаш;  
 Б – ер остига чуқур жойлашган устунли бекат; Д – йўловчиларнинг  
 йўналишдан-йўналишга ўтиш жойи: 1 – биринчи йўналиш; 2 – иккинчи  
 йўналиш.



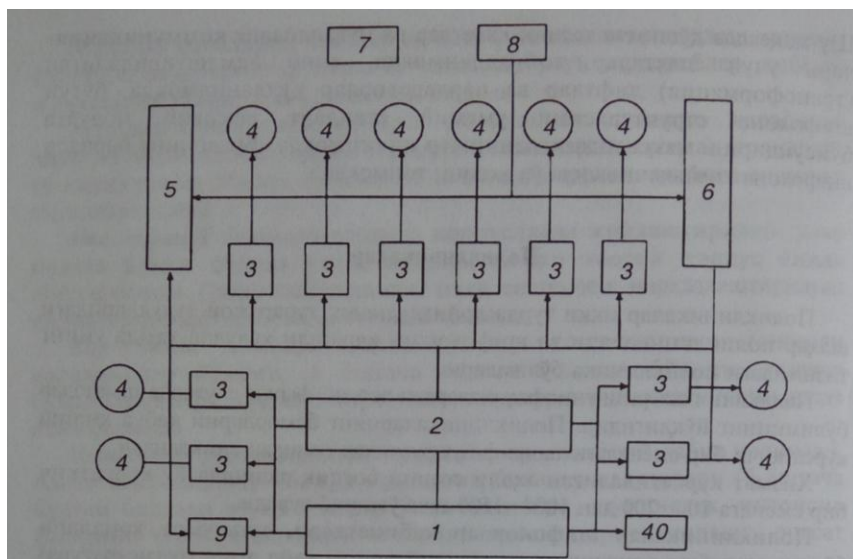
**Mavzu: Davolash profilaktika binolari.**

**Kasalxona va poliklinikalar.**

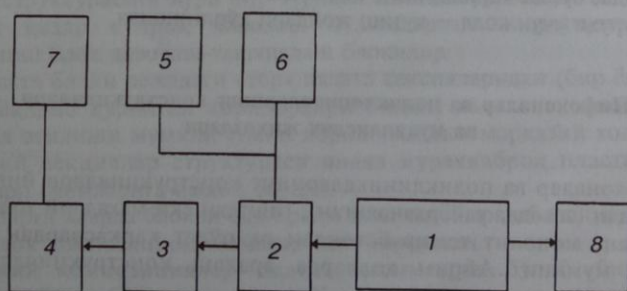
Tibbiyot muassasalari maqsadli belgilanishiga ko'ra turli va keng nomenklatuta tiplarga ega. Shifoxona, tug'ruqxona, poliklinika, dispanser va profilaktoriyalarda kasalliklarga tashxis qo'yish va davolash shuningdek, davolashdan oldingi nazorat ishlari olib boriladi. Dorixona, tez yordam, sanitariya-epidimologiya stansiyalari, laboratoriyalar tibbiy xodimlarni maxsus faoliyat olib borishi uchun tashkil etiladi.

### Shifoxonalar tiplari.

Aholi kontengetiga ko'ra shifoxonalar viloyat, o'lka, respublika, shahar, tuman va qishloq shifoxonalariga bo'linadi. Profiliga ko'ra ko'p profilli va bir profilli yoki maxsuslashtirilgan turlarga ya'ni sil, psixatrik, ortopedoxirurgik va boshqalar. Bolalar uchun mo'ljallangani esa bolalar shifoxonasi deb atalib, ular ham ko'p profilli va maxsuslashtirilgan bo'lishi mumkin. Yuqumli kasalliklar shifoxonalari maxsus guruhni tashkil qiladi. Ta'lim berish va ilmiy maqsadlardagi shifoxonalar klinika deb ataladi. Umuman olganda shifoxonalar sog'liqni saqlashdagi aniq masalalarni bir butun tibbiy muassasalarning tizimidir.



**207-расм.** Поликлиникадаги асосий хоналарнинг боғланиш тизими:  
1 – асосий кириш; 2 – рўйхатга олиш бўлими; 3 – шифокорлар хоналари; 4 – даволаш бўлимлари (аёллар бўлими, ёш болалар ва ўсмирлар бўлими, тери касалликлари бўлими); 5 – электр қуввати билан даволаш бўлими; 6 – сув ва балчиқ билан даволаш бўлими; 7 – жарроҳлик бўлими; 8 – ренген бўлими; 9 – лабораториялар; 10 – дорихона.



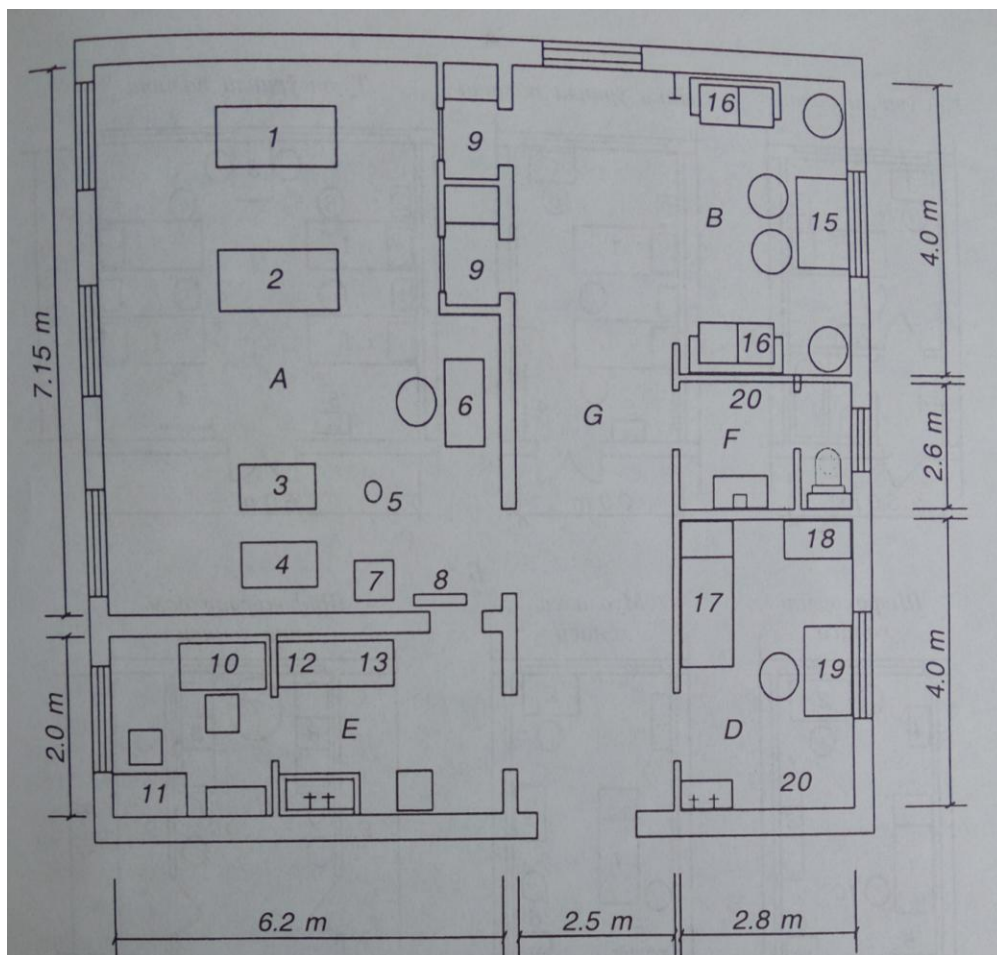
**208-расм.** Касалхоналарда қабул бўлими хоналарининг боғланиш тизимлари:

1 – асосий кириш; 2 – кўриш хоналари; 3 – тиббий назорат хоналари; 4 – кийиниш хонаси; 5 – муолажа ва боғлаш хонаси; 6 – рентген хонаси; 7 – шифокорлар хонаси; 8 – қабул қилиш хонаси.

Shifoxonalarni loyihalashda asosiy masala bu bemorlarga maksimum qulay sharoit yaratish. Shifoxonaga tegishli bog' va maydonlarni shifoxona sig'imiga bog'liq ravishda qurilish me'yorlariga ko'ra bajariladi. Ya'ni 1 o'ringa 80m<sup>2</sup> dan 350m<sup>2</sup> gacha maydon ajratiladi. Zamonaviy shifoxonalar quyidagi strukturaviy bo'linmalardan tashkil topgan:



qabul bo'limi va konsultatsiya, palatalar bo'limi, davolash, tashxis bo'limi, laboratoriyalar, markaziy sterillash, dorixona, oziq ovqat tayyorlash, ptologik-anatomik(morg), ma'muriy xo'jalik bo'limlari. Sig'im shifoxonaning kompozitsion yechimi aniqlovchi muhim ko'rsatgichlardan biridir. Shifoxonalar sig'imlari 100-3000 o'ringacha bo'lishi mumkin. Kichik va o'rta shifoshifoxonalar 300-400 o'rinli bo'lib, soddaroq konfiguratsiya va bir korpusda joylashadi. Yirik shifoxonalarda hajmiy fazoviy yechimlar yanada murakkabdir. Hozirgi davrda shifoxonalarning qavatlilik yong'in xavfsizligi talabiga ko'ra, 9 qavatgacha chegaralangan bo'lib, agar tegishli asoslar va yong'in xavfsizligi ta'minlanishi signalizatsiya, xonalarni sprinklerlash va boshqalar bilan ko'p qavatli binolarni loyihalashga ruxsat etiladi. 600-800 o'rinli shifoxona 7-12 qavat, yirik shifoxonalar esa 20 va undan baland bo'lishi mumkin. Shifoxonalarning strukturaviy bo'linmalariga qo'yiladigan asosiy talablar: qabul bo'limi birinchi qavatda joylashishi va kichik palatalar bilan ta'minlanishi(tashxis qo'yilmagan bemorlar uchun) kerak, vestibul oldida tez yordam mashinalari uchun yopiq tambur bo'lishi kerak. Palata bloklari ikkinchi qavatdan boshlab joylashtirish kerak bo'lib, bemorlarga xizmat qilish, davolash, qo'riqlash qulay bo'lishi kerak. Operatsiya bloki boshqa bloklardan to'liq ajratilgan bo'lib, changdan himoya sifatida yuqori qavatlariga joylashtirish kerak. Operatsiya bloki 3ta zonadan- operatsiya zali, operatsiya oldi va narkozlash, apparat va shifokorlar xonasidan iborat bo'lib, bemor shlyuz orqali, tibbiy xodimlar esa sanitariya o'tish joyi orqali kiradi. Rentgenologik bo'lim 150 o'ringa 1 ta xona hisobida qabul qilinadi. Fizioterapevtik bo'lmda davolash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi: elektr bilan davolash 35-40%, yorug'lik bilan davolash 20-25%, issiqlik bilan davolash 10-15%, suv bilan davolash 16-18%, balchiq bilan davolash 10%ni tashkil qiladi.



**209-рasm.** Рентген бўлими хоналарининг жойлашиш тизими:

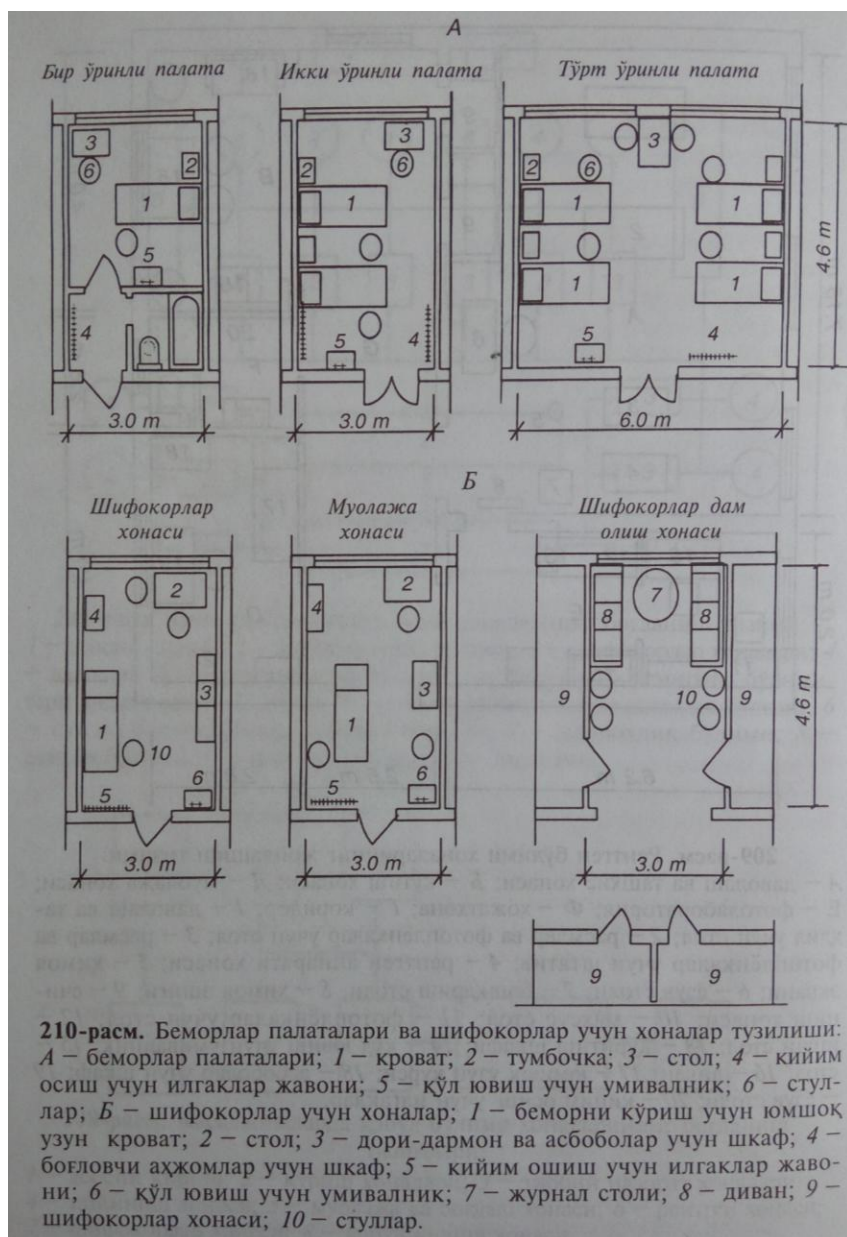
A – даволаш ва ташхис хонаси; Б – кутиш хонаси; Д – муолажа хонаси; Е – фотолаборатория; Ф – ҳожатхона; Г – коридор; 1 – даволаш ва таҳлил учун стол; 2 – расмлар ва фотоплёнкалар учун стол; 3 – расмлар ва фотоплёнкалар учун штатив; 4 – рентген аппарати хонаси; 5 – химоя экранни; 6 – ёзув столи; 7 – бошқариш столи; 8 – химоя эшиги; 9 – ечишиш хонаси; 10 – махсус стол; 11 – фотоплёнкалар учун стол; 12 – ишчи стол; 13 – қуриштиш шкафи; 14 – қўл ювиш учун умивалник; 15 – стол; 16 – диван; 17 – юмшоқ узун курси; 18 – асбоблар учун шкаф; 19 – ёзув столи; 20 – кийим осийш учун илгаклар.

Laboratoriyalar gemotologik, biologik, umumiy klinik va biokimyo bo'lib, baktireologik laboratoriya alohida kirish joyiga ega bo'lishi kerak.

Sterilizatsiyalash bo'limi ikki-«toza» va «streb» zonadan iborat bo'lishi kerak. Dorixonani birinchi qavatda loyihalash qulaydir. Morg laboratoriya, seksion tekshiruv ishlar va motam(taziya) xonalaridan iborat bo'lishi kerak.

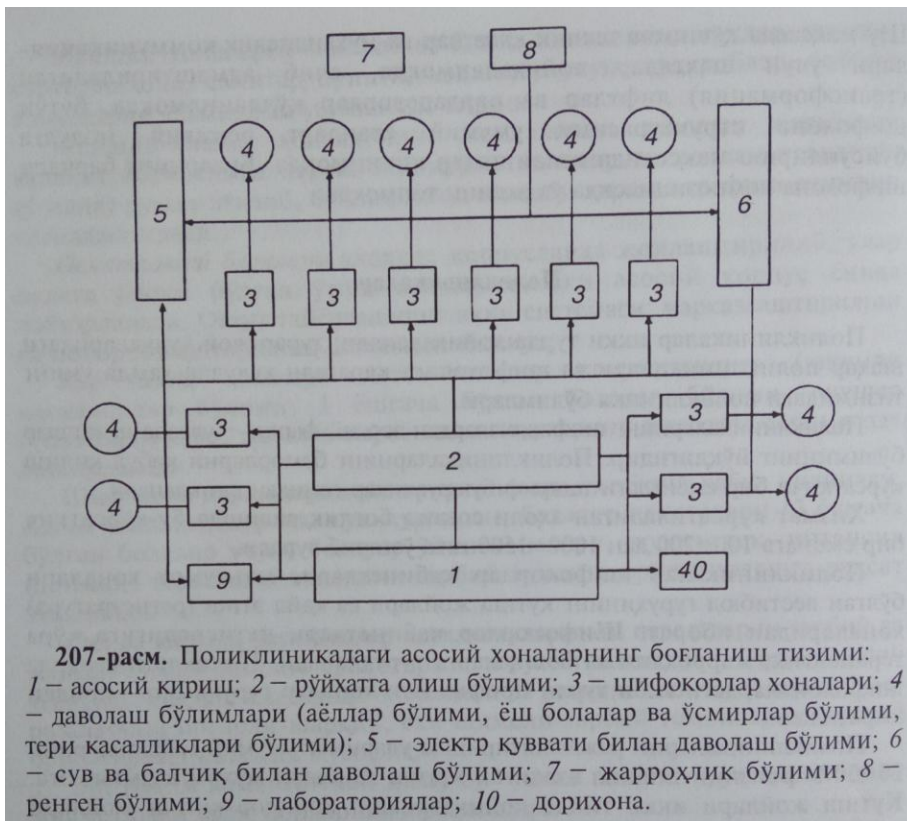
Ovqatlanish va tayyorlash bloki alohida korpuslarda joylashtiriladi. Kir yuvish xonalari kasal turlariga qarab ajratiladi va tozalash jarayoni turlarini inobatga olgan holda loyihalanadi.

Sil va yuqumli kasalliklar shifoxonalarida palatalrni g'arbiy va janubiy g'arbiy tomonga orientatsiyalash ruxsat etilmaydi. Operatsion va reanimatsiya bloklari derazalarini shimoliy sharqiy va shimoliy g'arbiy tomonga qaratish kerak, qizib ketmasligi uchun.



### Poliklinikalar.

Poliklinika 2 turga bo'linadi: turar joy hududidagi va shifoxonaga qarashli poliklinikalar. Poliklinikaning shifoxonadan farqi ularda palata bo'limi yo'qligi va xizmat ko'rsatish 1 smenaga 100-200dan 1000-1500 kishigacha o'zgarib turadi. Kutish joylari umumiy maydondan 20-30% tashkil etadi va koridorning kengligi 3.2m dan kam bo'lmasligi har bir xonalar guruhi uchun xoll-kutish joylari mo'ljallanish kerak.



Sanitariya, kurort, dam olish va sayyohlik muassasalari.

Aholini profilaktik davolash va dam olishini ta'minlash maqsadida sanatoriyalar, dam olish uylari, kurort mehmonxonolari va boshqa salomatlikni tiklash muassasalari tashkil etiladi. Bunda dam olish va davolash asosan tabiiy usulda amalga oshiriladi. Aholini dam olishi va davolanishi uchun maxsuslashtirilgan kattalar, o'smirlar va bolalar sanatoriyalari; maktab o'quvchilari uchun sanatoriya-lagerlar; sanatoriya profilaktoriyalar; dam olish uylari va pansionatlar; dam olish bazalari; yoshlar oromgohlari; maktab faollari uchun oromgohlar; maktabgacha bolalar muassasalarining dala hovlilari; turistik mehmonxonalar; turistik bozorlar, motellar; kempinglar; bolalar uylari quriladi.

Sanatoriyalar – asosiy davolash profilaktika qilish muassasasi bo'lib, davolanish asosan tabiiy vositalar bilan amalga oshiriladi (mineral suv, balchiq, havo va h.k.) va dam olishlari uchun zarur shart sharoit bilan ta'minlaydi.

Yoshlar oromgohi- asosiy maqsadi aktiv dam olishni tashkil etish, badantarbiya sport, trustik o'quv hordiq chiqarish shakldagi dam olish shakllarini mujassamlashtirgan.

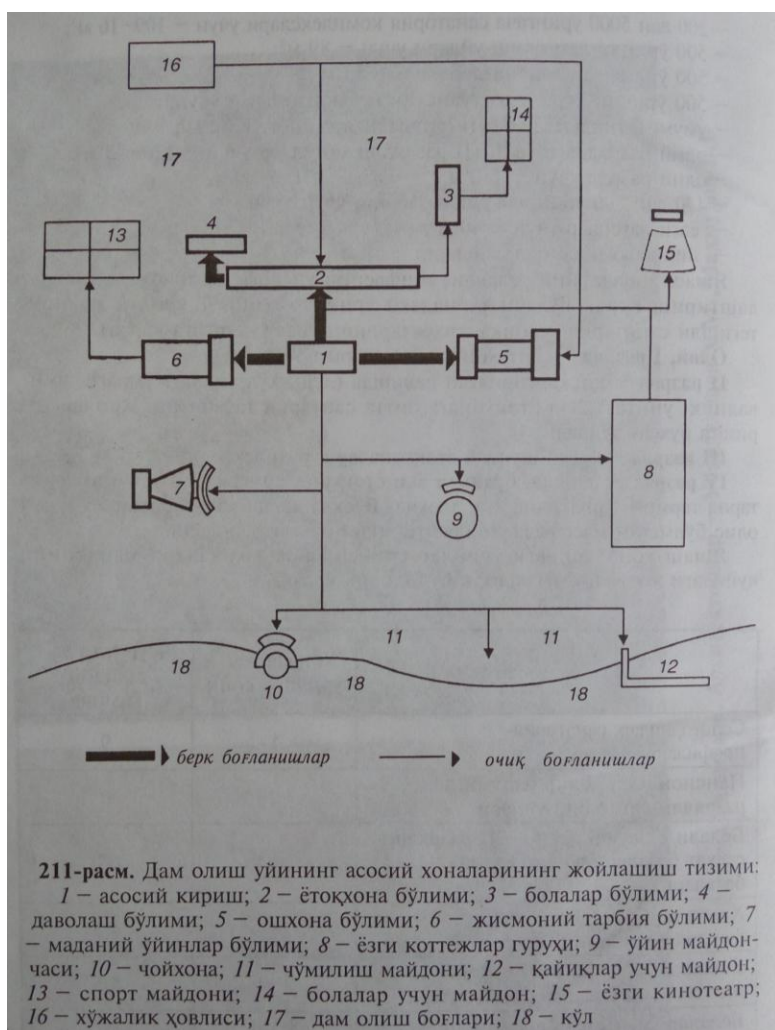
Turistik bazalar-turistlarning o'z o'ziga xizmat ko'rsatishlariga ruxsat etadi.

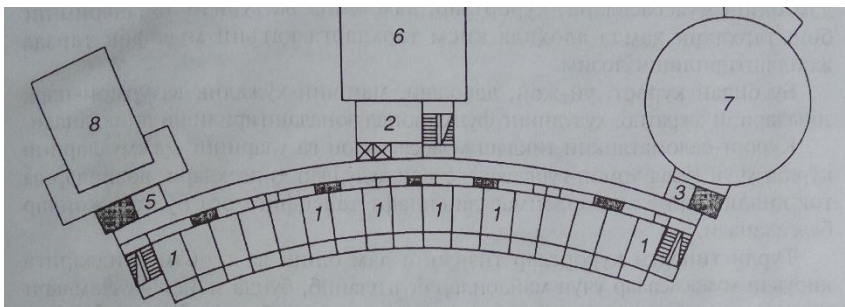
Motel-avtoturistlar uchun yuqori darajadagi mehmonxonona xizmatini va avtotransportga to'liq kompleks texnik xizmatko'rsatishni ta'minlaydi.

Kemping- odatda mavsumiy ekspluatatsiya qilinadigan muassasa bo'lib, avtoturistlar uchun dam olishlari va barcha turdagi kompleks xizmat ko'rsatish soddalashtirilgan tartibda ta'minlaydi. Yotoq joylari, yengil tipdagi uychalarda yoki chodirlarda ovqatlanish o'z-o'ziga xizmat qilish prinsiplari asosida.

Yashash xonalarining o'rinlar soni va maydonlari quyidagicha:

Муассасалар	Хоналардаги ўринлар сони	1 ўринга м <sup>2</sup> майдон (камида)
Санаториялар, санатория-профилакторийлар	1	9
Пансионатлар, олий ва биринчи разрядли дам олиш уйлари	2	6
Болали оилалар учун I–III разрядли саёҳат базалари ва дам олиш базалари	2–4	6,0
Худди шундай, мавсумий фойдаланиладиган базалар	2–4	4,5
Ёшлар лагерлари, бутун йил бўйи ишлайдиган болалар оромгоҳлари	2–4	4,5
Болалар учун ёзги оромгоҳлар	8–10	
Ёзги павилёнлар	15–20	3,5–4,0
Туристтик кўналгалар, кулбалар, кемпинглар	4–8	4,5





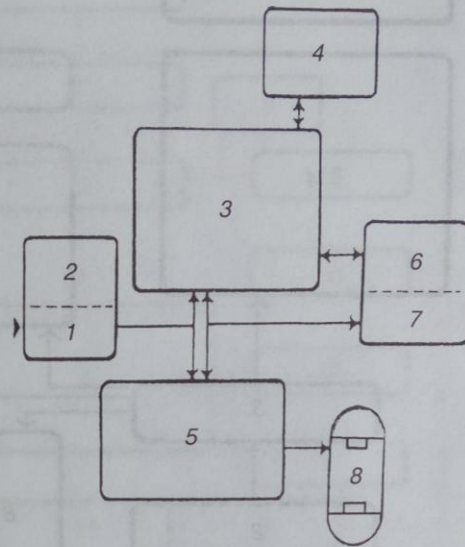
II. Хонларнинг икки томонлама жойлашиш усуллари



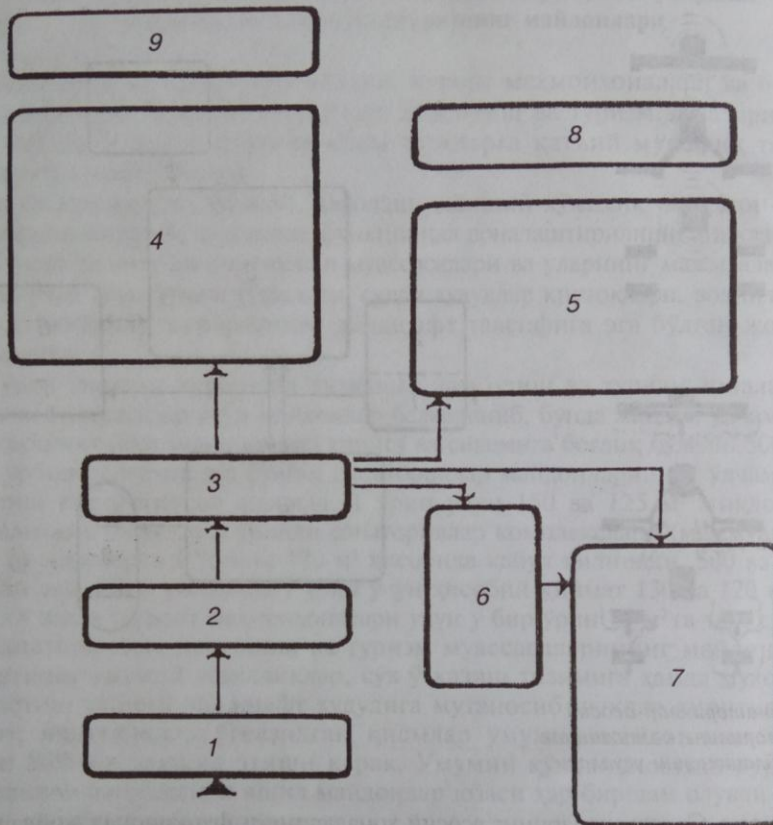
212-расм. Дам олиш уйларининг тузилиши:



Санаториялар асосий биноларининг композицион жойлаштириш усуллари



213-расм. Санаторияларнинг асосий хоналарининг функционал жойлашуви: 1 – асосий кириш; 2 – маъмурият; 3 – ётоқхона гуруҳи; 4 – даволаш гуруҳи; 5 – кўп функционал спортзал; 6 – ошхона гуруҳи; 7 – ошхонанинг ёрдамчи хоналари; 8 – спортмайдони



214-расм. Даволаш гуруҳи асосий хоналарининг функционал жойлашуви: 1 – асосий кириш; 2 – бўлим бош шифокори; 3 – кутиш хоналари; 4 – таъхис хоналари; 5 – шифокорлар хоналари; 6 – дам олиш хонаси; 7 – даволаш хоналари; 8 – иқлим билан даволаш хоналари; 9 – ёрдамчи хоналар.